

İNSAN&İNSAN

BİLİM KÜLTÜR SANAT VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

SAYI/ISSUE: 7 KIŞ/WINTER 2016 ISSN: 2148-7537

MAKALELER / ARTICLES

PINAR BAYRAM

*Kentteki Yabancıların Sosyal Medya Aracılığıyla
Bir Araya Gelişi: “Muğla İtiraf” adlı Facebook Sayfası Üzerine
Bir Örnek Olay Analizi*

*“Strangers in the City Coming Together through Social Media:
A Case Study Analysis on “Muğla Confession” Facebook Page*

BUŞRA ERİMLİ

*Basın ve Basın Dışı Kuruluşların Görüş ve Eleştirileri
Işığında Yeni Basın Kanunu*

*An Evaluation of Recent Press Law in the Light of the Views and
Criticisms of the Press and Other Professional Organizations*

MEHMET KÖK / ARZU ÇAKICI

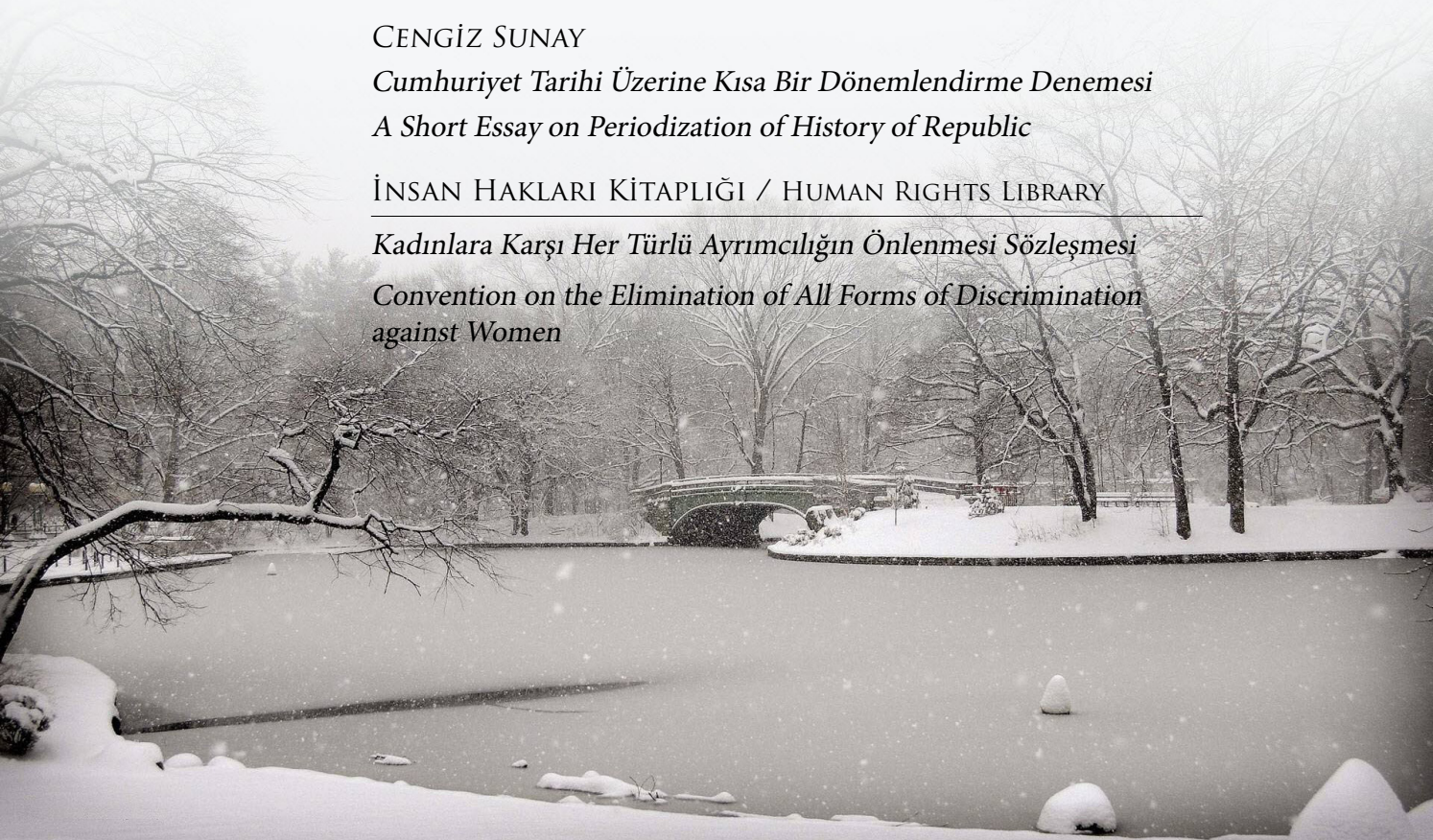
*Fabrika Çalışanlarının İş Memnuniyetini Etkileyen Etmenler
Factors Affecting Job Satisfaction of Factory Workers*

CENGİZ SUNAY

*Cumhuriyet Tarihi Üzerine Kısa Bir Dönemlendirme Denemesi
A Short Essay on Periodization of History of Republic*

İNSAN HAKLARI KİTAPLIĞI / HUMAN RIGHTS LIBRARY

*Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination
against Women*

İNSAN&İNSAN

BİLİM KÜLTÜR SANAT VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

JOURNAL OF SCIENCE, CULTURE, ART AND THOUGHT

Hakkında

İNSAN&İNSAN Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi üç ayda bir elektronik olarak yayımlanan akademik hakemli bir dergidir. Bahar, Yaz, Güz ve Kış sayıları Nisan, Temmuz, Ekim ve Ocak aylarında yayımlanır.

İNSAN&İNSAN Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi çok alanlı bir dergidir. Çevre, edebiyat, eğitim, etik, felsefe, hukuk, iktisat, ilahiyat, iletişim, işletme, mimari, müzik, psikoloji, sağlık, sanat, siyaset, şehir, tarım, tarih, teknoloji, toplum, turizm, uluslararası ilişkiler, yönetim ve yöntem bilim alanlarında insana dair, özgün bakış açısına sahip akademik araştırma, inceleme ve çalışmalara yer verir. Dergiye gönderilen yazılar yayın kurulunun ön değerlendirmesinden sonra, anonim en az iki hakem tarafından incelenir.

İNSAN&İNSAN Dergisi Advanced Science Index (ASI), Citefactor ve Türk Eğitim İndeksi tarafından taranmaktadır.

About

İNSAN&İNSAN Journal of Science, Culture, Art and Thought is an academic double peer reviewed journal which is published quarterly. The spring, summer, fall and winter issues are published in April, July, October and January respectively.

İNSAN&İNSAN Journal of Science, Culture, Art and Thought is a multidisciplinary journal. It includes academic researches, investigations and studies with a unique, human-related viewpoint on environment, literature, education, ethics, philosophy, law, economics, theology, management, communications, architecture, music, psychology, health, art, politics, city, agriculture, history, technology, society, tourism, international relations, administration and methodology.

The papers sent to the journal are reviewed by two anonymous referees minimum after the preliminary evaluation of the editorial board.

İNSAN&İNSAN is indexed by Advanced Science Index (ASI), Citefactor and Turkish Education Index.

İNSAN&İNSAN, Sayı/Issue: 7 Kış/Winter 2016

ISSN : 2148-7537

Elektronik Yayın Adresi : www.insanveinsan.org

Sahibi / Publisher:

Okur Yazar Derneği, Ayvansaray m. Yeni Usul s. no: 2. 34085 Fatih İstanbul Türkiye

İletişim / Contact: bilgi@insanveinsan.org

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. H. Emre Bağçe

Prof. Dr. Yüksel Dede

Prof. Dr. Abdulkadir Şenkal

Doç. Dr. Ebubekir Ayan

Doç. Dr. Fatih Demir

Doç. Dr. Abdullah Özkan

Yrd. Doç. Dr. Harun Kırılmaz

Yrd. Doç. Dr. Cengiz Sunay

Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. Ebubekir Ayan

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Arş. Gör. Ali Mınarlı

Arş. Gör. Buşra Erimli

E-posta: editor@insanveinsan.org

Danışma & Hakem Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Hakan Altıntaş <i>Gaziantep Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Fatih Demir <i>Celal Bayar Üniversitesi</i>	Doç. Dr. İnci Yakut <i>Kocaeli Üniversitesi</i>
Prof. Dr. H. Emre Bağce <i>Marmara Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Adem Doğan <i>Cumhuriyet Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Salih Akkanat <i>Gümüşhane Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Hakan Çetintaş <i>Balıkesir Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Filiz Erdemir Göze <i>Gazi Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Ednan Ayvaz <i>Kocaeli Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Yüksel Dede <i>Gazi Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Gülcan Işık <i>Gazi Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Yusuf Budak <i>Kocaeli Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Vedat Demir <i>İstanbul Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Kutay Karaca <i>İstanbul Gelişim Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Anıl Ertok Atmaca <i>Karabük Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Esra Hatipoğlu <i>Marmara Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Hikmet Kırık <i>İstanbul Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Erdinç Gülbaş <i>Fatih Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Metin Işık <i>Sakarya Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Selçuk Koç <i>Kocaeli Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. İhsan Karlı <i>Kocaeli Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Özer Kanburoğlu <i>İstanbul Aydın Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Ülkü Ayşe Oğuzhan Börekci <i>Gazi Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Nazım Kartal <i>Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Aşkın Keser <i>Uludağ Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Sadık Öncül <i>Bartın Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Harun Kırılmaz <i>Sakarya Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Mustafa Ökmen <i>Celal Bayar Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Mehmet Özçağlayan <i>Marmara Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Mustafa Otrar <i>Marmara Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Fuat Sekmen <i>Sakarya Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Barış Özdal <i>Uludağ Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Seçil Özay <i>Marmara Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Kemalettin Şahin <i>Ondokuz Mayıs Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Abdullah Özkan <i>İstanbul Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. M. Hilmi Özkaya <i>Uşak Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Abdulkadir Şenkal <i>Kocaeli Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Hakan Samur <i>Mardin Artuklu Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Lütfi Sunar <i>İstanbul Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Gökhan Kürşat Yerlikaya <i>Yalova Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Şükrü Sim <i>İstanbul Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Mert Sunar <i>İstanbul Medeniyet Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Banu Akdenizli <i>Yeditepe Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Rıdvan Şentürk <i>İstanbul Ticaret Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Cengiz Sunay <i>Yalova Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Artun Avcı <i>Marmara Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Ahmet Şimşek <i>Sakarya Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Coşkun Taştan <i>Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Ebubekir Ayan <i>Marmara Üniversitesi</i>	Doç. Dr. İbrahim Şirin <i>Kocaeli Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Fatma Yurttaş Özcan <i>Sakarya Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Güven Bakırezer <i>Kocaeli Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Soyalp Tamçelik <i>Gazi Üniversitesi</i>	Öğr. Gör. Dr. Yalçın Lüleci <i>Marmara Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Cemal Baltacı <i>Süleyman Demirel Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Abdullah Taşkesen <i>Sakarya Üniversitesi</i>	Dr. Hakkı Cenk Erkin <i>Kocaeli Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Kaya Bayraktar <i>Yalova Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Yıldırım Torun <i>Yalova Üniversitesi</i>	Dr. Ahmet Tetik

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

MAKALELER

ARTICLES

PINAR BAYRAM	
<i>Kentteki Yabancıların Sosyal Medya Aracılığıyla Bir Araya Gelişi: “Muğla İtiraf” adlı Facebook Sayfası Üzerine Bir Örnek Olay Analizi</i>	5
<i>Strangers in the City Coming Together through Social Media: A Case Study Analysis on “Muğla Confession” Facebook Page</i>	
<hr/>	
BUŞRA ERİMLİ	
<i>Basın ve Basın Dışı Kuruluşların Görüş ve Eleştirileri Işığında Yeni Basın Kanunu</i>	24
<i>An Evaluation of Recent Press Law in the Light of the Views and Criticisms of the Press and Other Professional Organizations</i>	
<hr/>	
MEHMET KÖK / ARZU ÇAKICI	
<i>Fabrika Çalışanlarının İş Memnuniyetini Etkileyen Etmenler</i>	40
<i>Factors Affecting Job Satisfaction of Factory Workers</i>	
<hr/>	
CENGİZ SUNAY	
<i>Cumhuriyet Tarihi Üzerine Kısa Bir Dönemlendirme Denemesi</i>	64
<i>A Short Essay on Periodization of History of Republic</i>	
<hr/>	
İNSAN HAKLARI KİTAPLIĞI	
HUMAN RIGHTS LIBRARY	
<hr/>	
<i>Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi</i>	99
<hr/>	
<i>Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women</i>	111
<hr/>	

Kentteki Yabancıların Sosyal Medya Aracılığıyla Bir Araya Gelişi: “Muğla İtiraf” adlı Facebook Sayfası Üzerine Bir Örnek Olay Analizi

PINAR BAYRAM*

pinarbayram@windowslive.com

Özet: Günümüzün en yaygın iletişim kanallarından biri olan sosyal medya, her gün milyonlarca insanı bir araya getirmektedir. Sosyal medya aracılığıyla, bir araya gelen “yabancılar”, yabancı kalarak (kimliğini deşifre etmeden) birbirlerine “ne”yi (hangi mesajı) iletir? Sosyal medya kullanımının insani ilişkiler üzerinde ne gibi bir etkisi var? Bu soruların yanıtını arayan çalışmanın, aynı zamanda sosyal medya çalışmalarına katkı sağlama amacı da bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışma için seçilen örneklem, facebook sitesinde yer alarak 2013 yılından günümüze dek aktif olarak kullanılan ve 3 Kasım 2014’te 15.094 takipçisi bulunan “Muğla İtiraf” isimli sayfadır. Çalışmada, belirtilen tarihler arasında, sayfada paylaşılan gönderiler incelenmiş ve paylaşım yoğunluklarına göre kategorileştirilmiştir. Buna göre en yoğun paylaşımlar, şikayet, beklenti ve deşifre odaklı olmuştur. Çalışmanın teorik çerçevesini ise Zygmunt Baumann’ın insani ilişkiler yaklaşımı ve Huizinga’nın oyun teorisi oluşturmıştır.

Anahtar Kelimeler: İtiraf, Sosyal Medya, Sahte Karşılaşma, Facebook, Oyun Teorisi.

Giriş

İletişim, insan(lar)ın kişisel, toplumsal ve tarihsel hayat(lar)ında, en temel var olma biçimidir. İletişim, insan(lar)ın varlığını sürdürmesinin bir ürünü olduğu gibi, aynı zamanda var olabilmemesinin de en temel kaynaklarından biridir.

İnsan hayatında iletişimin önemi, aslında insanın sosyal bir varlık olmasından kaynaklanır. Çünkü tarih boyunca, insanlar, “kendi sosyo-kültürel ve psikolojik oluşumlarıyla bütünleşen insani bir çevreyi, hep beraber üretmişlerdir”. Çünkü toplumla bağlarından kopmuş, izole olmuş bir varlık, ancak hayvani düzeydeki bir varlık olabilir. Bu bakımdan insanın spesifik insanlığı ve sosyalliği, ayrılmaz bağlarla birbirine bağlıdır (Berger, Lucmann, 1992: 78). Bu durumda insanın sosyalliği, temel içgüdü olan “var olma”yla eşdeğer olarak görülebilir. Çünkü sosyal bağlarının dışında yaşayan insan yoktur (Arslan, 1992: 7-17). Bu bağlamda sosyal düzen, insan(lık)ın bir ürünüdür ve devam eden bu süreç asla sona ermez (Heide, 2009: 48). Dolayısıyla insanların sosyal bağlarla birbirine bağlı olmasını sağlayan en temel dinamik iletişim olmaktadır.

* Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.

İnsanların sosyalliği, mağara duvarına çizilen işaretlerden, mimariye, sanat yapıtlarından kitle iletişim araçlarına, elektronik iletişim araçlarının gelişmesinden sosyal medyaya uzanan uzun bir süreci kapsar. Bu uzun süreçte insanın kendini ifade etme isteği ve ifade edileni anlayabilme çabası, iletişim kanalları değişse de devam etmektedir. Çünkü insanın olduğu her yerde, her zaman diliminde ve her koşulda bir iletişim faaliyeti bulunur.

Elektronik iletişim araçlarının teknolojik gelişime paralel şekilde genişlemesi, günümüzde sosyal medyayı başat iletişim kanalları arasına sokmuştur. 21. yüzyıla damgasını vuran en yaygın iletişim kanallarından biri olan sosyal medya, her gün milyonlarca insanı bir araya getirmesinin yanında yeni komüniteler oluşturması bağlamında da önemlidir. Bu bağlamda sosyal medya “yaratıcı”dır ve komüniteler arası bir yüzleşme alanıdır (Couldry, 2012: 1).

Çalışmada sosyal medyada itiraf temalı bir komünite olan ve 15.094¹ takipçi sayısı bulunan “Muğla İtiraf” adlı facebook sayfası incelenecektir. Çalışmanın odaklandığı konu bu komünitenin üyelerinin paylaştıkları gönderilerin içerikleridir.

Sayfa yöneticisi, üyelerinin kimliğini ifşa etmeksizin, onların itiraflarını paylaşmaktadır. Sayfa yöneticisi, yayınladığı paylaşımlarda hakaret, küfür, aşağılayıcı yorumlara müsaade etmemektedir. Bu bakımdan aynı şehirde yaşadığı varsayılan paylaşımcılar, bir başkası tarafından aşağılanma korkusu olmadan, gerçek hayatta ve gerçek kimlikleriyle söyleyemediklerini bu sayfa üzerinden paylaşabilmektedir.

Çalışmaya, 04.04.2013 tarihinden 03.11.2014’e kadar olan 19 ayda “Muğla İtiraf” sayfasında öne çıkan gönderiler dahil edilmiştir. Paylaşılan itiraflara yapılan yorumlar, reklamlar, fotoğraf paylaşımları dahil edilmemiştir. Çalışma kapsamında belirtilen tarihler arasında 100 gönderi incelemeye tabi tutulmuştur. Gönderilerin aldığı beğeniler, sitenin aktif şekilde takip edildiğinin bir ölçütü olarak değerlendirilmiştir. Paylaşımlar, içerik analizi yöntemiyle incelenerek kategorileştirilmiştir.

Çalışmada yer verilen paylaşımlar üzerinde dilbilgisi düzeltmeleri yapılmamış, paylaşımlar sitede yer aldığı gibi çalışmaya dahil edilmiştir. Paylaşımlara gelen yorum, fotoğraf, reklam gibi içerikler dikkate alınmamış, yalnızca beğeni sayıları sayfanın takip edildiğinin göstergesi olarak kullanılmıştır.

Sahte Karşılaşmalar: Yabancıların Bir araya Gelişi

İnsanın toplumsallığının bir sonucu olarak birlikte yaşam, tüm farklılıklara ve çatışmalara karşın ortak bir kültürü de beraberinde getirmektedir. Geçmişten günümüze birlikte yaşama kültürü, insanları ve komüniteleri birbirine bağlayan önemli bir unsurdur. Hatta denilebilir ki insanlık tarihi, birlikte yaşama ya da yaşayamama sorunu üzerine kuruludur.

İnsanlık tarihi süresince insanlar, farklılıkları bünyelerinde barındırmalarına karşın, birlikte yaşayabilmiş ve günümüze süren ortak kültürel normlar, değerler, semboller,

1 Çalışma kapsamında son verinin kaydedildiği 03.11.2014 tarihindeki takipçi sayısı.

diller ve inançlar inşa edilebilmiştir. Günümüzde şehirlerde, ilçelerde hatta aynı mahallerde birbirinden toplumsal olarak uzak (farklı) insanlar aynı havayı solumakta ve birlikte yaşamaktadırlar.

Zygmunt Bauman "Postmodern Etik" kitabında, insanlık tarihi boyunca, fiziksel ve toplumsal yakınlığın örtüştüğü ya da bağıntı içinde olduğunu belirtir. Ona göre, biyolojik olarak insanlık dünyası, birbirinden ayrı tutulan ve nadiren karıştırılan iki bölüme ayrılır: Yaratıklar ve komşular dünyası.

Kamusal alanda yaratık, Bauman tarafından üç sıfatla tanımlanır:

Mücadele edilmesi ve kovulması gereken bir düşman olarak, özel alanlara hapsedilmesi ve yalıtılcı ritüelin katı usulleriyle zararsız hale getirilmesi gereken geçici bir konuk olarak ya da komşu gibi gösterilmek zorunda olan, komşular gibi davranması sağlanan müstakbel bir komşu olarak (Bauman, 2011: 184).

Komşuluk dünyası ise mahremiyet alanında yer alır ve yaratıklar dünyasından farklı olarak düşmanlığa, sevgiye, çatışmaya ya da dayanışmaya yer açabilmektedir. Fiziksel komşuluk yabancıların olmaması bakımından toplumsal mekanın geri kalanını aşabilmektedir. Komşuyu diğerinden ayıran şey sempati değil, potansiyel olarak görüş alanı içinde kalabilmesi ve mahremiyet kutbuna yakın olmasıdır (Bauman, 2011: 184-185).

İnsanın sosyal bir varlık olmasının bir sonucu olarak, kendini yaratıklardan/komşulardan izole edemez ve onlardan kaçamaz. Dolayısıyla mahremiyet, kişinin yaratıklar ve komşular arasında sınır koymasının bir aracıdır. Sıdıka Yılmaz'ın "Geçmişin Derinliklerinden Gelen Mahrem Hikâyeler: 1948-1954 Yıllarına Ait Mektupların Analizi" adlı bildirisinden yapılan alıntıda görüldüğü gibi mahremiyet, insanı "diğerine" (Bauman'da yaratıklara) karşı koruyan bir kalkan görevi görmektedir.

Mahremiyet aslında doğrudan sınır koymayla ilgili bir durum; ancak bu sınırlar bir olumsuzluktan çok, insanın kendisini "kendi olabilmeyi" becerebildiği bir alan olarak, kişinin tercihler manzumesini içermektedir. O nedenle kişisel bir haktır ve mahremiyet kişiyi özgürleştiren ve diğerine karşı koruyan bir alan açması bakımından da son derece önemlidir (Yılmaz, 2013: 2).

Bauman, yaratıklar ve komşular dünyasına modernizmle yeni bir insanlık dünyasının eklendiğini ilan eder: Yabancılar dünyası. Bauman, yabancıları toplumsal olarak uzak ama fiziksel olarak yakın olanlar, fiziksel olarak erişilebilir olan yaratıklar, menzilin dışında kalan komşular olarak tanımlar. Tanımda da görülebileceği gibi yabancılar, yaratıklar ve komşular arasında kalan bir insanlık dünyasına karşılık gelmektedir. Bu dünya toplumsal olarak aynı değerleri paylaşmasa da fiziksel olarak yakınımızda olan bir dünyaya işaret eder. Yabancıların, komşular ve yaratıklar arasında sıkışmasının nedenini ise Bauman, onların ne komşu ne yaratık olmalarına bağlamaktadır (Bauman, 2011: 188).

Yabancılarla kurulan ilişkiye bakıldığında, biçimsel, yüzeysel ve sahte bir ilişki olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, yabancılarla bir arada yaşamaktan çok az insan hoşlanır

(Özyurt, 2007:118). Fakat kent içinde yabancıların işgal ettiği ya da paylaştığı alandan uzak durmak imkansızdır. Yabancılarla birlikte yaşamın sağlanması sorununa Bauman, bir çözüm yolu sunar. Tam bir karşılaşma olmayan, karşılaşma olmadığını iddia eden bir karşılaşma: sahte karşılaşma... (Bauman, 2011: 188).

Sahte karşılaşmaların en bilindik alanı kent olmuştur. Kentin fiziksel mekanı, aktif bir şekilde peşinde koşulmayan karşılaşmalardan kaçınabilecek şekilde düzenlenir. Bu karşılaşmalar ne kadar kaçınılmazlarsa o denli önemsizliklerini koruyabilirler. İşlek caddeleri ve otoyolları, metroları, klimalı ve sıkı kapalı arabalarıyla birlikte bir bütün olarak şehrin mekansal düzenlenmesi sahte karşılaşmaların, alt yapısını hazırlar (Bauman, 2011: 192).

Kentin mekansal düzenlenmesi, yabancılarla karşılaşma ihtimalini düşüren, insanın düşünmesine bile fırsat bırakmayacak şekilde hazırlanmıştır. Alessandro Barrico, "Kent" romanında, kentin mekansal düzenlemelerini çarpıcı bir şekilde aktarır:

Gould, gidip caddedeki, okul duvarının yaklaşık on metre ötesindeki banklardan birisine oturdu. Arkasında hızla giden otomobil ve kamyon dolu yol geçiyordu. Önünde biraz çimen ve yüksek paslı demir örgülü duvar ve onun da ötesinde çocuklarla dolu avlu vardı. Tüm bunda ne ritm, ne bir kural, ne de bir orta vardı, bundan dolayı da, orada, düşünmek zordu ve bir anlamda düşünceye sahip olmak imkansızdı. Onun için Gould ceketini çıkardı, bankın arkasına koydu ve durup orda düşünmemeye başladı (Barrico, 22001: 196).

Zamanla kentlerin büyümesi, nüfusunun artmasıyla birlikte "yabancılık"ta sürekli hale gelmiştir. Modern toplumun sorunu, tahrik unsuru olarak görülmüş olan yabancıların nasıl bertaraf edileceği değil, onlarla nasıl birlikte yaşanabileceği sorudur. Çünkü modern hayat yabancısız yapamaz ve onlardan ayrı var olamaz (Bauman, 2011: 194-195).

Modern toplumda yabancılarla nasıl yaşanır? Yabancılarla karşılaşmaktan kaçınmak mümkün olmadığı için, çözüm olarak karşılaşmanın yadsınması yoluna gidilir. Bu bir çeşit "sahte karşılaşma" veya "uygar ilgisizlik"tir. Yabancılarla bir arada yaşayabilenler, sahte karşılaşma sanatında uzmanlaşmış kişilerdir. Bunlar yabancılarla göz temasından kaçınılması gerektiğini bilirler. İncitici ve yanıtı teşvik edici olmayacak biçimde bakarlar. Hem dikkat ederler, hem de dikkatsiz görünmeyi başarırlar. İncelemelerini "kayıtsızlık maskesi" altında yaparlar. Yabancıların yoğun olduğu kent merkezlerinde "yüzler kaybolmuş, kalabalıklar yüz­süzleşmiştir" (Özyurt, 2007: 122).

Günlük hayatta sahte karşılaşmalar yaşadığımız, göz temasından kaçındığımız yabancıların kim oldukları, nasıl yaşadıkları, ne hissettikleri hakkında pek fikrimiz yoktur. Fakat bugün, kent içinde sahte karşılaşmalar yaşadığımız yabancılarla bir araya gelebilme imkanımız var: sosyal medya.

Araştırma Yöntemi

Çalışma 04.04.2013 tarihinden 03.11.2014' e kadar olan 19 ayda "Muğla İtiraf" sayfasında öne çıkan paylaşımları incelemiştir. Öne çıkan gönderiler dışında sayfaya

ya da paylaşımlara yapılan yorumlar, reklamlar, fotoğraf paylaşımları dahil edilmediğiştir. Çalışma kapsamında belirtilen tarihler arasında 100 gönderi incelemeye tabi tutulmuştur. Gönderilerin aldığı beğeniler, sitenin aktif şekilde takip edildiğinin bir ölçütü olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışmada paylaşım örnekleri, sitede yer aldığı şekliyle verilecek, paylaşımlar üzerinde herhangi bir dilbilgisi düzeltmesi de yapılmayacaktır. Paylaşım yapan kişi rumuz belirtmişse bu rumuz belirtilecek, rumuz belirtilmemişse tarafımızdan “rumuz yok” notu eklenecektir.

Sayfanın takipçi sayısı son itirafın yapıldığı 03.11.2014 tarihinde 15.014 kişidir. Çalışmaya dahil olan 100 gönderinin 20 erkek, 31 kadın tarafından yapıldığı tespit edilse de 49 katılımcının cinsiyeti kesin olarak belirlenememiştir. Paylaşımların yıllara göre dağılımı ise 2013 yılında 58, 2014 yılında 42 paylaşım şeklindedir. Çalışmaya dahil edilen 100 paylaşım, içeriklerine göre ayrılmış ve içerik analizi yöntemiyle kategorileştirilmiştir.

Çalışmada paylaşımcıların sosyal medyada bir araya gelmesi Huizinga'nın oyun teorisiyle açıklanmış ve Sıdıka Yılmaz'ın oyun teorisi ve mahremiyet ile ilgili çalışmaları göz önünde bulundurulmuştur.

Çalışmaya konu olan itiraf sitesi için Muğla'nın seçilmesinin nedeni ise nüfusedir. Muğla nüfusu (Merkez/Menteşe) 2014 nüfus sayımına göre 102.414'tür. Nüfusun görece azlığı, menteşe bölgesinde yüzyüze ilişkileri de beraberinde getirmesi bağlamında çalışmamız için önemlidir. Çünkü çalışma, gündelik hayatta karşılaşılan yabancıların, sosyal medyada nasıl bir komünite oluşturduğu üzerine kurgulanmıştır. Muğla'da yaşayan ve gündelik hayatta kent içinde hiç fark emeksizin karşılaşılan, karşılaştıklarında birbirlerini görmezden gelen yabancılar; kimliklerinden azat olarak önceden belirlenmiş kurallara uyma şartıyla, sosyal medya üzerinde bir araya gelerek itiraf etmeye dayanan bir oyun kurmaktadır. Çalışma paylaşımcıların “itiraf” adı altında birbirlerine “ne” söylediklerine odaklanmaktadır.

Sosyal Medyada Yeni Komüniteler: Oyun Kurarak Birlikte Yaşamak Mümkün mü?

Günümüzde sıklıkla tercih edilen sosyal medya kanallarından biri olan facebook üzerinde oluşturulan bir sayfa olan “Muğla İtiraf”, yerel bir topluluk olup, Muğla'da yaşayan ya da Muğla Üniversitesinde okumakta olan üniversite öğrencilerine hitap eden bir sayfadır.

“Arkadaşlar Muğla genelinde itiraf sayfaları olarak ortak bir çatıda toplanan nadir sayfalardan biriyiz” (...) (Admin, 14 Eylül, 2013).

Muğla'da her gün farkında olamadan karşılaşılan yabancıları bir araya getiren sayfa, kullanıcıların ismini, kimliğini ifşa etmeksizin kullanıcılar için bir oyun kurmakta ve kentteki yabancıları bu oyuna davet etmektedir. Peki bu oyun neden insanların ilgisini çekiyor?

Oyun oynama isteği, insanın özündeki belki de en temel istektir. Tüm kültürlerin kaynağını oluşturan, insanla var olan ve ona soyut düşünme becerisini kazandır-

makla birlikte, onu özgürleştiren yaratıcı bir eylemdir (Tekerek, 2006: 50). Dolayısıyla oyun, serbesttir ve özgürlüktür. Her an yeni biri oyuna eklenebilir. Oyun gündelik veya asıl hayat değildir. Oyun bu hayattan kaçarak, kendine özgü eğilimleri olan geçici bir faaliyet alanına girme bahanesi sunar (Huizinga, 2013: 25).

Sıdıka Yılmaz *Homo Sermo Onis: İfade Eden İnsan* kitabında, oyunun iki alanda ele alınması gerektiğini belirtir.

İlki, insan ilişkilerinin iletişim düzlemlerindeki oyunsuluk; diğeriye, modern hayatla birlikte gündelik rutinin dışında serbest zamanlarda gerçekleştirilen etkinlikler olarak oyun... Bu bakımdan Oyun, gündelik hayatın dışında yer alan oyuncuyu gönüllü olarak içine çeken, özgür bir eylemdir (Yılmaz, 2010:5).

Oyun daha çok keyif almak için gerçekleştirilen ve gönüllülük temelinde insanları bir araya getiren bir eylemdir. Aynı zamanda oyun, gündelik yaşam içinde rahatlatma ve meşguliyet olarak da görülebilir. Bu bakımdan, aynı zamanda bir “unutma vaadidir”; gündelik hayatın içindeki bütün soru ve sorunlardan uzaklaşma isteğine en iyi cevaptır (Yılmaz, 2010: 5-14). “Muğla İtiraf” sayfası da kullanıcıların gönüllü olarak eğlenme amacıyla bir araya geldiği bir sayfadır. Yabancılar, buraya temel olarak eğlenme ve gündelik sorunlardan uzaklaşma amacıyla katılmaktadır.

“merhaba bu sayfayı hep takip ediyorum hatta seviyorum yani eğlenceli” (...)
(Rumuz: Çılgın Kız, 11 Ağustos 2014).

(...) “ben tek çareyi bu itiraf sayfasında buldum” (...) (Rumuz Yok, 26 Mayıs 2013).

Oyun, her türlü maddi çıkardan ve yarardan uzak, sınırlı, belirlenmiş zaman ve mekan içinde, verili kurallara göre, belirli bir düzen içinde gerçekleştirilir. Bu bakımdan oyunun kendini var edebilmesi için gerekli kurallar bulunur. Oyun, mutlak bir düzen gerektirmesi bakımından, kurallarına uyulması zorunludur. Her oyun kendi içinde bir düzen yaratır, kendi kurallarını koyar (Yılmaz, 2010: 11). Bir oyunun kuralları, mutlak olarak emredici ve tartışılmaz niteliktedir. Kurallara karşı çıkan veya bunlara uymayan oyuncu bir oyunbozandır. Bu kişiler, hemen oyundan atılmalıdır, çünkü oyuncular topluluğunun varlığını tehdit etmektedir (Huizinga, 2013: 29). Oyunda önemli olan, oyunun devam etmesidir. Oyuncuların oyundan çıkarılması, oyunun kendisi için bir kayıp değildir.

“Muğla İtiraf” sayfası sosyal medya üzerinde, önceden belirli kurallara göre, belli bir düzen içinde yer almaktadır. Buna göre sayfada kimlikler ifşa edilmemekte, küfür, hakaret, aşağılama içerikli paylaşımlara yer verilmemektedir. Sayfa yöneticisi, kurallara uyulmadığında, kuralları hatırlatarak düzenin sağlanmasına çalışmaktadır. Düzeni korumak pahasına, kullanıcılar, sorgusuz sualsiz sayfadan uzaklaştırılabilmektedir.

“Arkadaşlar bayan üyelerimizden Şikâyet alıyorum buraya insanlar eğlenmeye geliyor izdivaç yapmaya değil! bir dahaki aldığım Şikâyet te rahatsız eden ki-

şileri siteden sorgusuz uzaklaştırırım hiç bir katılımı bulnamazsınız lütfen biraz daha dikkat!” (Admin, 17 Ekim 2013).

Oyunun kuralları ihlal edildiğinde sadece admin değil, üyeler de hatırlatma gereği hissetmektedir. Oyun ihlalinde, oyuncuların uyarıları, oyunu ciddileştiren bir unsur olarak görülebilir.

“merhaba bu sayfayı hep takip ediyorum hatta seviyorum yani eğlenceli ama bazı insanlar var bomboş yorumlar yaparak itirafçıyı küçük düşürmeye çalışıyor burdan onlara sesleniyorum siz rezil oluyorsunuz bilin istedim. İnsanlar çaresizliklerini yazıyor siz gırgır şamata valla ya azcık halden anlayın ona göre yorum yapın veya susun!” (Rumuz: Çılgın Kız, 11 Ağustos, 2013).

Soysa medyada yer olan bu sayfa, uyulması gereken kuralların yanı sıra kişiye kimliklerinden azat olma fırsatı yaratması bakımından da oyunu andırır. Sıdıka Yılmaz'ın da belirttiği gibi “Kimliklerden azat olma isteği oyunun en önemli vaatlerindedir” (Yılmaz, 2010: 12).

(...) “Öncelikle şunu bilmenizi isterimki yapacağınız itiraflar bir sır gibi tutulup mesajınız yayınlandıktan sonra hemen mesaj kutusundan silinmektedir ben ve admin arkadaşlarım gizliliğinize ciddi anlamda sizden belli bir istek gelmediği sürece önem vermekteyiz. Ayrıca bay yada bayan arkadaşlarımızdan üyelerimiz tarafından rahatsız edici bir mesaj aldığı takdirde bunu sayfamızın bir problemi olduğunu borç bilip engellemek konusunda hiç tereddüt etmeyiz. Şimdiden bol itiraflar iyi günler dilerim” (Admin, 14 Eylül, 2013).

Yılmaz, oyunun doğasına ilişkin bir diğer özelliğinin başarı beklentisi içermesi olduğunu belirtiyor; çünkü oyuna katılmanın kendisi kazanmak duygusuna ulaşmak içindir. Bu istek çoğu zaman oyunun sınırlarını aşar ve kişiye itibar ve onur kazandırır. Oyun sonucunda elde edilecek ödülün maddi ya da simgesel olması bir şey değiştirmez (Yılmaz, 2010: 14). Sayfa üzerinde paylaşılan bir itiraf, neticesinde yapılan yorumlar ve alınan beğeniler, katılımcıya itibar kazandırırken, oyundan vazgeçilmesinin ve bıkkınlık yaratmamasını da sağlamaktadır.

İ.E: “Geçenlerde memleketim Adanaya gitmiştim. Bir arkadaşımı beklerken 2 çocuk dikkatimi çekti onları. Pastahanenin vitrindeki rengarenk, çeşit çeşit pastalara bakıyolardı. O ana kadar benim için sadece 2 kirli çocuktan ibaretlerken, küçük olanın abisine “Abi sen hiç bu pastalardan yedin mi?” diye sormasıyla muhabbetlerine kulak kesildim. Hayır anlamında kafasını salladı abisi. Küçük olanı suratındaki en masum ifadeyle “Ben de” dedi. Abisi de “Hehe oğlum ben yemediysem zaten sen de yememişsindir” diye dalga geçti onunla. O an gözlerim doldu. Arkamı dönüp gittiğimde o küçük sesin vicdanımı rahatsız edeceğini biliyordum. Hemen onlara doğru yönelip “Aaa ne kadar güzel pastalarmış, ben hiç bunlardan görmemişim. İçeri girip yiyelim mi?” dedim. “Bizi içeriye almazlar ki abi” dediler. “Sizin adınız ne?” diye sordum. Büyük olanı Mehmet küçük olanı Rıdvan'mış. Kalem satıyorlarmış. “Memnun oldum artık sizinle arkadaş olduk. Benim arkadaşlarımı içeriye alırlar” dedim. Gar-

sonların tuhaf bakışları altında girip oturduk en güzel pastayı seçtik. Üzerinde futbol oynayan bir çocuk vardı. “Oğlum ben bacağına yedim, ben burnunu yedim” diye kıkır kıkır gülerken yediler pastalarını. Onlar pasta yerken mutlu oldu ben de onları seyrederken. Yaptığım çok küçük bir şeydi ama biliyordum ki o pastanın önünden her geçişimde aklıma gelecekler ve vicdanım rahat olacak” (Her Çocuk Özeldir, 1 Kasım 2014).

Yukarıda verilen itiraf 114 beğeni alarak, en yüksek beğeni alan paylaşımlar arasındadır. Paylaşımın aldığı bazı yorumlar ise aşağıda görüldüğü gibidir:

“adamsın adam.... Sonuç olarak kimin yaptığını bilmediğimize göre anlatmasında da sorun yok sanırım” (S. Ç., 1 Kasım 2014).

“Helal olsun kardesim diyecek başka kelime bulamıyorum” (O. A., 2 Kasım 2014).

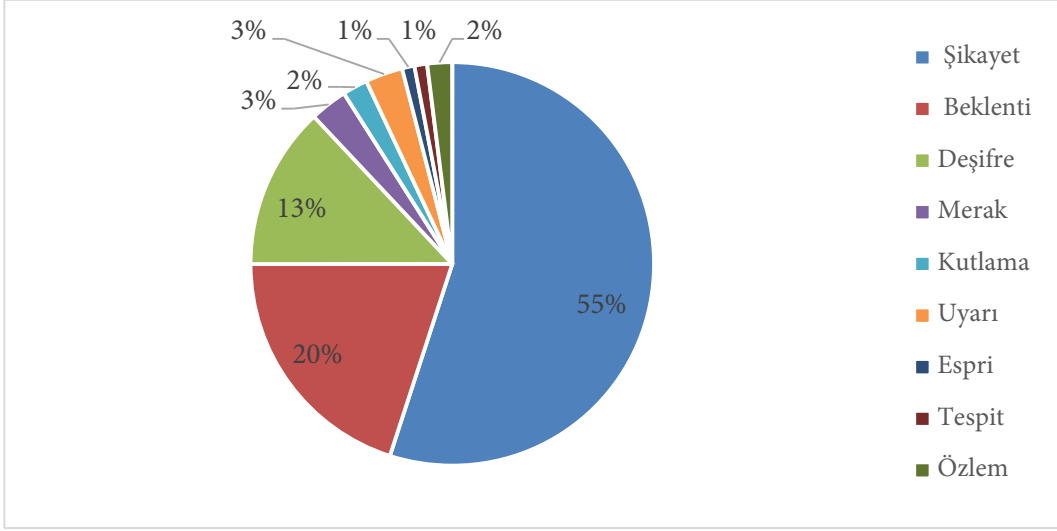
Görüldüğü gibi paylaşım farkında olsun/olmasın kişiye itibar kazandırmaktadır. Bu itibar ise beğeni ve yorumlarla simgesel bir önem arz ederken diğer katılımcıları da oyuna davet ettirmektedir.

Muğla itiraf sayfası, sosyal medyada varlık sebebinin “Muğla üniversitesi öğrencisinin eğlence sayfasıdır” olarak belirlemiştir. Huizinga, oyunun ya bir şey için mücadele olduğunu ya da bir şeyin temsili olduğunu belirtir (Huizinga, 2013: 31). O halde Muğla itiraf sayfasının eğlenceyi temsil ettiğini, yani oyunculara gündelik hayatın sorunlarından sıyrılmayı vaaddettiği söylenebilir.

Oyun, olağan hayatın dışında olduğu hissedilen, özgür ve ‘kurmaca’ ama yine de, oyuncuyu tamamen içine çekme yeteneğine sahip, her türlü maddi çıkar ve yarardan arınmış bir eylemdir. Bu eylem özellikle sınırlandırılmış bir zaman ve mekanda gerçekleşmekte, belirli kurallara uygun olarak, düzen içinde cereyan etmektedir (Tekerek, 2006: 53-54). Bu tekrarlanan niteliğiyle oyun, genel anlamdaki hayata eşlik etme, onun bir tamamlayıcısını, hatta bir parçasını meydana getirmektedir. Oyun hayatı süslemekte, onun boşluklarını doldurmakta ve bu bağlamda vazgeçilmez olmaktadır (Huizinga, 2013: 26).

Araştırma Bulguları

Araştırma bulgularına bakıldığında, Şekil.1’de görüldüğü gibi paylaşılan 100 itiraftan 55 tanesi kullanıcıların çeşitli nitelikteki şikâyetlerini içermektedir. 20 itiraf, kullanıcıların beklentilerine işaret ederken, 13 tanesi ise kullanıcıların ya da çevresindeki kişilerin hayatlarını deşifre etme amacıyla paylaşılmıştır. Geriye kalan 12 itiraf ise merak, kutlama, uyarı, espri ve kişisel tespitleri içermektedir.

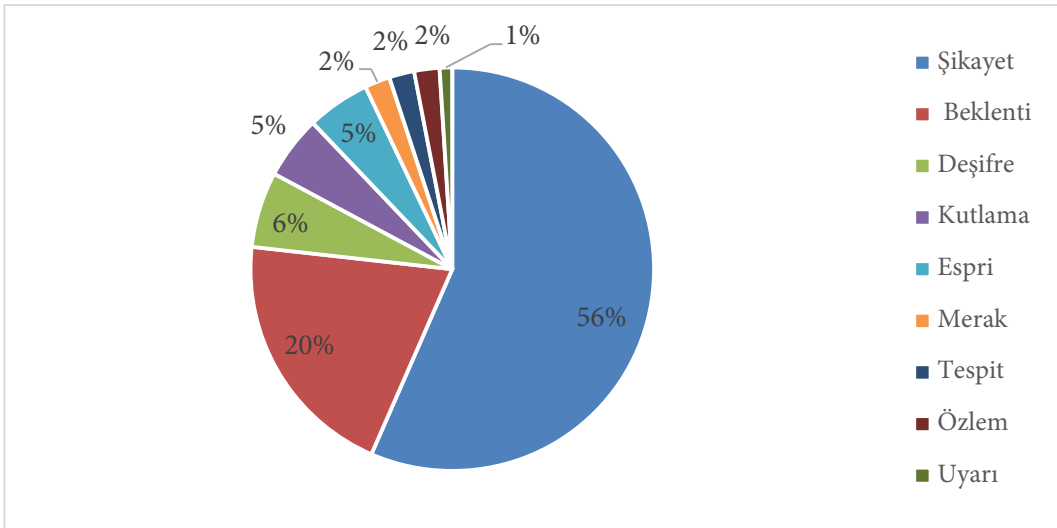
Şekil 1: Yayınlanan Paylaşımların İçerikleri

Tablo 1'de görüldüğü gibi incelenen itiraflara gelen toplam beğeni sayısı 2972'dir. Beğenilerin 1655'i Şikâyet içerikli paylaşımlara gelirken, 606 tanesi beklentilere, 184'ü ise deşifre amacı taşıyan itiraflara yapılmıştır.

Tablo 1: Paylaşımlara Yapılan Beğeni Sayıları

Gönderi konuları	Beğeni
Şikâyetler	1655
Beklenti	606
Deşifre	184
Diğer	527
Toplam	2972

Paylaşımlardaki beğenilerin yüzdelik dağılımı Şekil 2'de görülebilmektedir. Beğenilerin %56'sı şikâyetlere gelirken ikinci sırada beklentiler, üçüncü sırada ise deşifre paylaşımları yer almıştır.

Şekil 2: Paylaşımlara Yapılan Beğenilerin Yüzdelik Dağılımları

Şikâyet İçerikli Paylaşımlar

Şikâyet içerikli paylaşımlar kendi içlerinde, içerik bakımından ayrıma tabi tutulmuştur. Katılımcılar, gündelik hayatta sahte karşılaşmalar yaşadıkları yabancılara; dersleri, ekonomik problemleri, arkadaşlık ve aile ilişkilerini, ev sahiplerini şikâyet etmişlerdir. Bu bağlamda Tablo 2’de görüldüğü gibi en fazla şikâyet edilen konu aşk ilişkileri olmuştur.

Tablo 2: Şikâyet Temalı Paylaşımların Sayısal Dağılımları

Şikâyet temalı gönderi içerikleri	Paylaşım sayısı	Gönderilere gelen beğeni sayıları
Aşk ilişkileri	19	471
Arkadaşlık ilişkileri	7	214
Ekonomik sıkıntılar	5	180
Moda	5	109
Komşuluk/misafirlik ilişkileri	4	104
Ev sahipleri	3	49
Ayrımcılık	2	314
Muğla/kent problemleri	2	12
Yolculuk	2	14
Toplumsal duyarsızlık	1	22
Medyatik kişiler	1	85
Eğitim	1	41
Yalnızlık	1	30
Sayfaya olumsuz yorum yapanlar	1	10
Toplam	55	1655

Aşk ilişkilerini şikâyet eden ve rumuz vermeyen bir katılımcı, erkek arkadaşının ilgisizliğini oyun alanında ki yabancılarla şu şekilde paylaşmaktadır:

“itiraf ediyorum 2.5 yıldır çıktığım erkek arkadaşımın benimle ilgilenmiyosun tiribi yuzunden 3 gundur konusmuyoruz son konusmamızda sinirle nefret cumleleri kullandim. Ama çok ilgisiz biktim bu durumdan. Çok seviyorum fakat suan bile aramiyo sormuyo onun da çok sevdiğini biliyorum. Ben küstüğümden konusmuyorum o hic konusmuyo bu durum mahvediyi beni. Hep ben arıyorum yapma soyle ol diye sürekli ozur diliyo affet filan ikimizde çok seviyoruz ama bu kadar ilgisizlik olmaz. Hem suçlu hem aramiyo ne oldu anlamıyorum ne yapacağımı da bilmiyorum” (Beğeni Sayısı: 7), (Rumuz Yok, 20 Eylül 2014).

Rumuz belirtmeyen bir erkek katılımcı yalnızlıktan şikâyet etmekte ve kendisini bahtsız olarak nitelemektedir.

“Arkadaş o kadar bahtsız bedeviyimki ne sevdiğim kız beni sever ne sevmediğim bi kız beni sever bu nedir yaw o kadar yalnızımki msj atarım geri dönmezler itici bi insanda değilim napsam ne etsem bilmiyorum arkadaş herşey boş gelmeye başladı amaçsız bi şekilde yaşıyorum offff ölüp gidecem tek başıma ha” (Beğeni Sayısı: 30), (Rumuz: Bahtsız, 31 Ekim 2014).

Şikâyet içerikli paylaşımlarda, ekonomik sıkıntılara yönelik olarak aşağıdaki ileti örnek olarak gösterilebilir. Paylaşımci okul ve iş arasında bocalaması, hayatı zor olarak nitelemesine neden olmaktadır.

“Para kazanmak bu kadar zor olsa gerek sabah 7 ye kadar temizlik yap milletin artigini topla karnını doyur 8 de uyu 3de geri gel okuyoruz bide lafta para mı kazanalım bu yorgunlukla okuyalım mi napsak bilemedim hayat bu kadar zor olmamalı” (Beğeni Sayısı: 38), (Rumuz Yok, 29 Ekim 2014).

Ev sahiplerine yapılan şikâyetlere yönelik yapılan aşağıdaki paylaşım7 katılımcının beğenisini alırken, paylaşımci rumuz kullanmamayı tercih etmiştir.

“kötekli deki ev sahiplerini anlamak çok zor insan bu kadar mı acımasız bu kadar mı öğrencinin halinden anlamaz olur çoğunuzun bi ayağı çukurda hala iki kuruşun lafını mı yapıyorsunuz? artısı olmayan evlere maxsimum fiyat istiyorsunuz... Öğrenci olarak bu duruma sessiz kalmamalıyız...” (Beğeni Sayısı: 7), (Rumuz Yok, 22 Temmuz 2014).

Rumuz belirtmeyen bir paylaşımci ise yolculuk esnasında karşılaştığı yolcuları oyun alanında şikâyet etmektedir.

“İtiraf ediyorum. Sabırlıyım insanlara karşı ama...Hayatımda böyle bir yolculuk yapmadım. Çocuklara bayılırım ağlayanına gülenine ama otobüste ağlayanına dayanamıyorum. Dedikodu yapan kadınlara alışığım ama 4 tane 60 yaş üstü amcanın yaptığı dedikoduya katlanamıyorum. Otobüs bozulur falan yol uzar anlarım ama her bulduğu köye girip aynı yolu dönüp tekrar otobana çıkan otobüsü anlamıyorum. Yahu şunun şurasında Edirne İzmir arabayla gitsem 5 saat olan yolu tam 7 saattir gidiyorum hala 3 saatim var galiba. Dayanamıyorum , uyuyamıyorum. Onu bunu geçtim ayaklarımı bile uzatamıyorum. Yeteerrrrr sabredemiyorum!” (Beğeni Sayısı: 9), (Rumuz Yok, 19 Ekim, 2014).

Toplumsal duyarlılık gereği sokak kedisini arabasıyla ezen bir katılımcı da paylaşım da bulunarak bu kişileri şikâyet etmiş, fakat bu kişiyi deşifre etmemiştir.

“Paradisenin önünde kediyi ezip giden insanlıktan nasibini almamış can cekismesini görüpte müdahale etmeyen şerefsiz nasıl için acimadi be vicdansız hayvan herif” (Beğeni Sayısı: 22), (Rumuz Yok, 1 Kasım 2014).

Şikâyet edilen diğer bir konuya misafirlere/komşulara yönelik olmuştur.

“i.e akşam üstü 6 7 gibi yeni evlenen bi tanıdığımız geldi kocasıyla ve sürekli ay benim kocam şöyle ay benim kocam böyle nispet yaparmış gibi 2 saat boyunca onu dinledim ve hala daha dinlemeye devam ediyorum şunu bilmesini isterimki demin ona ikram ettiğim tatlı ve çayın içine tükürdüm afiyet bal şeker olsun güzelim” (Beğeni Sayısı: 31), (Rumuz Yok, 4 Ekim 2014).

Medyatik kişilere yöneltilen şikâyet paylaşımı “Edebiyatçı Kız” rumuzlu kullanıcıya aittir. Burada bazı medyatik kişiler, oyun alanında gerekçelendirilerek şikâyet edilmiştir.

“İtiraf ediyorum. Dünkü yetenek sizsiniz’de Eser hariç diğer tüm ünlülere olan sempatimi kaybettim. Eser’in o yaptığı güzel muhabbeti yetti tabi. Ama Acun, Özgü Namal ve Murat Boz içeri girdiğinizde bir hoşgeldiniz bile demeyip arkalarını döndünüz. Tamam ünlüsünüz ama aynı dünyada yaşıyoruz yani unutmayın” (Beğeni Sayısı: 85), (Rumuz: Edebiyatçı Kız, 1 Kasım 2014).

Ayrımcılığın şikâyet edildiği paylaşımların biri aşağıdaki alıntıda görülebilmektedir. Bu paylaşıma 45 kişi beğeni yapmış ve paylaşımcı yorumlarla olumlu yönde desteklenmiştir.

“çağdaş yaşamı destekleme derneğimidir nedir burs veriyormuş bizim diyarbakırlı arkadaşına güya konuşmak için çağırdılar gittik oturduk nerelisiniz diyarbakır urfa mac 1-0 oldumu memleketten dolayı hemen bir önyargı sonra günümüz olayları felan kürtmüsünüz arkadaş evet dedi bana sorma gereği duymadı halbuki ben türktüm neyse yardırmaya başladı bu kürt zihniyeti böyle şöyle felan neyse arkadaşın bursu engel olmamak için sustum kadın içini boşalttı baskın bir dille sesimizi çıkartamadık burs vercekler diye muhtaçsin çünkü ne dicen kadına sesimizi çıkarmamamıza rahmen arkadaş kürt diye burs verilmeyecek sözün kisasi ne zaman insan olmayı başaraçağız merak konusu çıkarın artık gözlüklerinizi bir bakın dünyaya ya sol memenizin altını azcık kullanmaya çalışın niye bu ayrımcılık... bizle konuşan insanlarda güya aydın insanlar bir kez daha anladım okumakla adam olunmuyor ne olursa olsun kapına gelmiş muhtaç bir insan niye öyle yapıyorsunki üç beş kişinin yaptığı bir olayı niye bütün bir halka mal ediyonkinolursa olsun tek çati altında yaşıyoruz tek çiçekle bahar olmaz biz çeşitliliğimizle güzeliz yaşasın halkların kardeşliği” (Beğeni Sayısı: 45), (Rumuz Yok, 17 Ekim 2014).

Beklentiler

Sayfada yapılan paylaşımlara yönelik açılan ikinci kategori “beklentiler” olarak belirlenmiştir. Tablo 3’te görüleceği gibi katılımcılar en fazla “aşık olunan kişiyle karşılaşma” beklentisi içinde paylaşımda bulunmuştur. Katılımcıların ikinci olarak takdir edilme üçüncü olarak ise arkadaş edinme beklentisi içinde olduğu görülmektedir. Beklentilerin oyun alanında paylaşılmasının tetikleyici unsurları sayfanın yerel bir

topluluk olması ve yorum/beğeni alternatifleriyle beklentinin gerçekleşmesinin mümkün olmasıdır.

Tablo 3: Beklenti İçerikli Paylaşımların Sayısal Dağılımlar

<i>Beklenti temalı gönderi içerikleri</i>	<i>Paylaşım sayısı</i>	<i>Gönderilere gelen beğeni sayıları</i>
Aşık Olunan Kişiyle Karşılaşma	9	111
Takdir görme/Takdir edilme ²	4	369
Arkadaş Edinme	3	65
Unutulan/Düşürülen Malzemenin Bulunması	2	16
Başarı	1	43
Dayanışma	1	2
<i>Toplam</i>	20	606

Paylaşımıcılar kent içinde sahte karşılaşma yaşayıp dikkatlerini çeken kişilerle bir kez daha karşılaşma beklentisi içindedirler. “Yardımseverler” rumuzlu paylaşımıcı Ak-yaka’ya gitmek üzere yola çıkmıştır ve yolda televizyon taşıyan kadın arkadaşlara yardım etmek istemişlerdir. Tanışmanın başlangıcının alelade bir karşılaşma olduğu dikkat çekmektedir. Fakat yolculuk sonrası paylaşımıcı, yeniden karşılaşabilme umuduna girmiş ve bu beklentiye oyuncularla paylaşmıştır. Paylaşımıcı, ayrıca aşık olunan öznenin paylaşımı görüp kendisiyle iletişime geçmesi beklentisindedir.

“İ.e. Bugün Akyakaya otostap çekerken kendilerine gelen televizyonu taşımakta zorluk çektiğini fark ettiğim iki kıza benle arkadaşım yardım ettik. Fakat itiraf edeyim ki ilk başta maksadımız sadece yardım ettikti. Ama o güzel gözlerini gördükten sonra aklımdan çıkmaz oldun. Şu itirafı görürsen beğen yoksa telefon başında sabahlıcam” (Beğeni Sayısı: 12), (Rumuz: Yardımseverler, 29 Ekim 2014).

Bir başka beklenti yine erkek bir paylaşımıcıdan gelmiştir. “Bırakingelsin” rumuzlu katılımcı, eski sevgilisinin geri dönmesi beklentisini oyun alanında paylaşmaktadır.

“ulan bu itiraf kızlar tuvaletine sevdiği erkeğin ismini yazan kezban gibi olacak ama olsun. su an iyi değilim . bi sevgilim vardı . kız arkadaş demedim kendisine çünkü hala seviyorum kendisini . adı üstüne SEVGili. neyse su an belki gormuyo ama çok seviyorum seni ezgi” (Beğeni Sayısı: 14), (Rumuz: bırakıngelsin, 1 Kasım 2014).

“Bordosuz Bereli” rumuzlu katılımcı başarı içerikli beklenti paylaşımında bulunmuş ve bütünleme sınavına kalmadan tüm derslerini geçebilme isteğini dile getirmiştir.

“Düşünsene büte kalmadan tüm dersleri geçiyorsun” (Beğeni Sayısı: 43), (Rumuz: Bordosuz Bereli, 24 Ekim 2014).

Unutulan/düşürülen malzemenin bulunmasına yönelik beklenti içine giren paylaşımcının gönderisi aşağıdaki gibidir. Bu paylaşımda katılımcı kendisi için önemli olan posterlerini bulan kişilerle irtibata geçme isteğini dile getirmiştir.

“Bu akşam 23.45 gibi erkek kyk yurdunun merkez kantinine gittim haluk levent brosuru yapıştırıran adamdan 4 tane brosur alıp rulo yapmıştım onları merkez kantinin kasada unuttum yeni aklıma geldi bulamayınca. yarın gıdıp alacam ama eger biri kasadan aldıysa lutfen yorum yapsın onlar benim için çok değerli” (Beğeni Sayısı: 9), (Rumuz: HALUK-LEVENT-BİR-YAŞAM-TARZIDIR, 2 Kasım 2014).

“Sıkılan Çocuk” rumuzlu katılımcının üniversiteye yeni başladığı ve arkadaş edinme beklentisi içine girdiği görülmektedir.

“Merhabalar herkese . Dün geldim muğla ya ek tercih öğrencisiyim. Henüz kimseyi tanımıyorum ve bu yüzden canım çok sıkılıyor sizden ricam Muğla da yapılabilecek eğlenceleri bana önerebilirmisiniz. Bu arada Zeybek te beraber kaldığımız arkadaşlara sesleniyorum . Lan gelin tanışalım olum sıkıntıdan patlayacam ya” (Beğeni Sayısı: 23), (Rumuz: Sıkılan Çocuk, 12 Ekim 2014).

Deşifre

Sayfada yapılan paylaşımlara yönelik açılan üçüncü kategori “deşifre” olarak belirlenmiştir. Deşifre, paylaşımcıların kendilerinin ya da çevresindekilerin isim, adres bilgileri ya da kişisel özellikleri verilerek oyun alanında ifşa edilmesi anlamında kullanılmıştır. Tablo.4’te görüleceği gibi katılımcılar en fazla (eski) sevgilerine ait bilgileri ya da onlarla yaşanan anıları deşifre etmiştir. Katılımcıların ikinci olarak arkadaşlarını üçüncü olarak ise kendi hayatları ve gündelik hayatta karşılaşılan/tanınmayan yabancılar hakkında deşifre edici bilgiler paylaşmışlardır.

Tablo-4. Deşifre İçerikli Paylaşımların Sayısal Dağılımları

<i>Beklenti temalı gönderi içerikleri</i>	<i>Paylaşım sayısı</i>	<i>Gönderilere gelen beğeni sayıları</i>
(Eski) sevgili	6	39
Arkadaş	3	94
Kendisi	2	23
Karşılaşılan biri	2	28
Toplam	13	184

Rumuz belirtmeyen bir kullanıcı, ev arkadaşının kendisini dolandırdığını iddia ederek, kişiyi deşifre ediyor. Burada deşifre edilen bilgi kendisinin Rottweiler cinsinde bir köpeği olması ve kaçan arkadaşının köpeği sevmediğinin belirtilmesidir.

“Beni dolandırarak kaçan ev arkadasıma sesleniyorum buradan oğlum param yok desen saten ben verirdim o degilde arabanin yedek anahtarini almak nedir senin yuzune bi o kadar daha masrafa girip evin ve arabanin kilidini degistir-

dim.Hani haberin olan gelsende o amacin ne ise ulasamazsin...Kapida da o sevmedigin RoD varya seni bekliyor Haberin olsn..." (Beğeni Sayısı: 15), (Rumuz Yok, 16 Eylül 2014).

Deşifre içerikli bir diğer paylaşımda ise paylaşımcı yaşını, ikamet yerini, gittiği yurt dışı seyahatini (Dubai), ne zaman gittiğini, sevgilisinin ve ailesinin mali durumunu, ifşa ederek oyuna dahil olmuştur.

"Ben izmirde oturuyorum yasım 28 2 sene öncesi bir tatil köyünde dubaide oturan bir arapla tanıştım oda 28 yasında oldukça durumu iyi birkaç kerede dubaiye gittim ailesi olsun kendisi olsun süper insanlar fakat söyle bir durum var babası çok fazla zengin 3 tane esi var :S bu duruma çok takıntı yaptım biz amedle birbirimizi gerçekten çok seviyoruz benmle evlenmek istiyor fakat ya ilerde banada kuma getirirsen diyorum hayır kesinlikle diyor ama ben fazla güvenemiyrm bu sene hemen evlenmek için üsteliyor ailesi birkaç kere geldiler bize bir hafta öncede bana hediye araba aldı kendimi çok kötü hisettim S: dönüşüde yok sanki napmalıyım lütfen bana akıl verin kafam çok karışık" (Beğeni Sayısı: 3), (Rumuz Yok, 2 Ağustos 2014).

Bilet kuyruğunda sırasını beklemeyerek ön sıralara geçen bir paylaşımcı ise oyun alanında kendini deşifre etmiştir:

"Bugün hayatımdaki ilklerden birini yaşadım.İçimdeki şeytana uyup, arkadaşlarımdan gazına geldim ve bilet kuyruğunda en sonlardayken kaynak yaparak en başlara geçtim. Milletin iki saat beklediği kuyrukta ben beş dk da biletimi aldım.Pişman mıyım asla yine olsa yine yaparım. DİPNOT:önüne geçtiğim kardeşlerim hakkınızı helal edin" (Beğeni Sayısı: 12), (Rumuz: Kaynakçı, 28 Ekim 2014).

Diğer Paylaşımlar

Paylaşımların içerikleri incelendiğinde yapılan kategoriler, amaçlarına göre deşifre etme, kutlama, merakı giderme, uyarıda bulunma, özlem gibi içeriklerden oluşmaktadır. Sayısal olarak diğer paylaşımlar içerisinde yoğunlukla deşifre amaçlı paylaşımların olduğu Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5: Diğer Paylaşımların Sayısal Dağılımları

<i>Diğer paylaşım içerikleri</i>	<i>Paylaşım sayısı</i>	<i>Paylaşımlara gelen beğeni sayıları</i>
Merak	3	68
Uyarı	3	27
Kutlama	2	159
Özlem	2	62
Esprî	1	149
Tespit	1	62
Toplam	25	527

Kutlama içerikli paylaşımlardan biri admin tarafından yapılan cumhuriyet bayramı kutlaması, diğeri ise Fenerbahçe ve Galatasaray maçında Fenerbahçe takımının kutlanmasıdır.

“GALATASARAY: 2 - FENERBAHÇE: 1 Tebrikler GALATASARAY” (Beğeni Sayısı: 55), (Rumuz Yok, 18 Ekim 2014).

Merak içerikli paylaşımlara “Şaşkın Aşık” rumuzlu katılımcı örnek gösterilebilir. Burada aşık özne, kentte karşılaştığı yabancıнын numarasını istemiş (numaranın alınamadığı anlaşılıyor) fakat ismini sormamıştır. Merak ettiği ismi öğrenme isteğiyle paylaşım yapılmıştır.

“itiraf ediyorum. yeteneksizsiniz cuma 2. seansta yanımda oturan kız atese kadar seni takip ettik aç olmadığım halde yemek yedim keske numaranı istemek yerine adını sorsaydım bildiğim tekşey senle ilgili türkçe öğretmenliği okuduğun ben nasıl bulcam seni ya :((“ (Beğeni Sayısı: 17), (Rumuz: Şaşkın Aşık, 2 Kasım 2014).

Bir paylaşımcı kendince bir tespitte bulunma amacıyla oyuna katılmıştır.

“Hayatın sıkıcı olduğu falan yok; sizin paranız bitmiş” (Beğeni Sayısı: 62), (Rumuz Yok, 28 Ekim 2014).

Kutup Ayısı rumuzlu katılımcı espri yaparak oyuna katılmış ve 164 beğeni almıştır.

“İtiraf ediyorum. Geçenlerde süpermarkette koridordan geçerken karşı karşıya geldik önce ben sağa geçtim o da sağa geçti sonra sola geçtim o da sola geçince çarpıştık. Gülüştük birbirimizden özür diledik.Filmlerdeki gibi romantikti. Ama ikimiz de erkek olmasaydık daha iyi olurdu” (Beğeni Sayısı: 164), (Rumuz: Kutup Ayısı, 14 Ekim 2014).

Uyarılar, admin ve bir kullanıcı tarafından yayınlanmış olup, oyunun kurallarını hatırlatmaya yöneliktir. Özlemi dile getirme amaçlı paylaşılan yorumlarından birini “İzmitli” adlı rumuz kullanan oyuncu yapmıştır.

“İtiraf ediyorum. işlek bir yol kenarında durağa oturup geçen arabaların plakalarına bakıyorum, belki 41 plaka görürüm diye” (Beğeni Sayısı: 31), (Rumuz: İzmitli, 13 Ekim 2014).

Sonuç

Yapılan araştırma, aynı kentte yaşayan ve günlük hayatta yüzlerce kez sahte karşılaşma yaşayan yabancıların, sosyal medya üzerinde bir araya gelerek bir oyun kurması ve bu oyunda birbirlerine “ne” söylediklerine odaklanmıştır. Bu bağlamda çalışma için özellikle yüz yüze ilişkilerin gerçekleştiği bir kent (Muğla) belirlenmiş ve bu kentteki insanları merkeze alan yerel bir sosyal medya sayfası seçilmiştir.

100 gönderinin incelendiği çalışmada, aynı kentte yaşadığı varsayılan yabancılar, kuralları önceden belli bu oyun alanında en çok şikâyetlerini dile getirmişlerdir. Bu bağlamda paylaşımcıların gündelik sorunlardan kaçma, rahatlama ve unutmama iste-

ği ile oyuna dahil olduğu söylenebilir. Şikayetler kapsamında en fazla dikkat çeken paylaşımlar, aşk ilişkilerine dairdir. Ayrıca ekonomik durum, yolculuk, ev sahipleri ve arkadaşlar da şikayetlerin hedefi haline gelmiştir.

Oyun içindeki yabancıların yoğun olarak paylaşım yaptıkları ikinci içerik ise beklentilerdir. Beklentiler genel olarak eski sevgilinin geri dönmesi ya da aşık olunan kişiyle iletişim kurma isteğidir. Beklentilerin paylaşılması, sayfayı takip eden paylaşımcıların Muğla'da yaşadığı varsayımıyla hareket edildiğinde anlam kazanmaktadır. 15.094 kullanıcının sayfayı takip etmesi, paylaşımcının sorununa yönelik çözüm imkanı sağlamaktadır. Bu kapsamda çalışmada incelenirse de yorumlar, paylaşımcıya çözüm odaklı farklı bakış açıları sunabilmektedir.

Oyun alanında yabancıların birbirine ilettikleri bir diğer mesaj, sorun yaşanan kişiyi deşifre etme amacı taşımaktadır. Nefret, intikam gibi duygularla kişiler kendisini ya da bahsettikleri kişilere dair mahrem bilgileri oyun alanında deşifre etmişlerdir.

Paylaşımlara yapılan en fazla beğeni 149 beğeniyle, "kutup ayısı" rumuzlu kullanıcının paylaşımına yapılmıştır. Espri içerikli bu paylaşımın en çok beğeni alması, oyunun eğlence amacıyla oynandığını bize göstermektedir.

100 paylaşım arasında hiç beğeni almayan paylaşım rumuz belirtmeyen bir kullanıcıya aittir. Burada kullanıcı, bir kadının giydiği kıyafeti şikâyet etmiş (hatta eleştirmiş) ve kullanıcılardan "yorum sizin" diyerek destek beklemiştir. Fakat destek gelmediği gibi gönderiler içinde beğeni almayan tek paylaşım olmuştur.

Çalışmada elde edilen bulgulardan bir diğeri istatistiki veriler dışında sosyal medyanın yeni komüniteler oluşturma gücüdür. İtiraf temelli bu komünitede görüldüğü gibi sosyal medya üzerinden aynı kentte yaşayan yabancılarla bir araya gelme deneyimi yaşanmaktadır. Baumann, özellikle kentte bir araya gelen yabancıların, sahte karşılaşmalar sanatında ustalaştığını belirtmektedir. Sahte karşılaşmalar yaşayan yabancılar, göz temasından kaçınma, ilgisiz görünme gibi bir takım uygar ilgisizlikle kent alanında oyun kuramamakta ve hatta birbirlerinden kaçınmaktadır. Araştırma sonucunda sosyal medya üzerinden bir araya gelen yabancıların, uygar ilgisizliğinden arındığı, paylaşımları takip ettiği görülmektedir. Uygar ilgisizlik nedeniyle kentte kurulamayan oyun, sosyal medya üzerinden kurulabilmekte ve bu da yeni komünitelerin oluşmasını sağlamaktadır.

İtiraf temelli bu komünitede katılımcılar, kendilerine dair mahrem bilgileri aşırıya kaçmadan oyuncularla paylaşmaktadır. Dolayısıyla kent alanında görülen yabancılar dünyası, sosyal medya ortamında komşular dünyasına dönüşmektedir. Başka bir deyişle, sosyal medya üzerinde kurulan komüniteler, kent alanında kurulamayan komşuluk ilişkilerinin bir telafisi olarak görülebilir. Başka bir deyişle Bauman'ın kent alanında sahte karşılaşmalar yaşayan "yabancılar dünyası", sosyal medya üzerinde mahrem olanla/mahrem olmayan arasındaki sınırın muğlaklaşmasıyla birlikte "komşular dünyasına" dönüşmektedir. Bu gündelik yaşamda görmezden gelinen yabancılığın bir telafisi olarak düşünülebileceği gibi sosyal medyada mahremiyetin ihlali olarak da okunabilir.

Sosyal medya üzerinden bir araya gelen Muğla İtiraf adlı komüniteyi anlamaya yönelik yapılan bu çalışma, elbette tüm sosyal medyayı temsil etmez. Fakat bugünün önemli bir araştırma alanı olan sosyal medyayı anlamaya yönelik bir adım olarak düşünülebilir.

Kaynakça

- Arslan, Hüsamettin. 1992. *Epistemik Cemaat*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Baricco, Alessandro. 2001. *Kent*. Çev. Şemsa Gezgin. İstanbul: Can Yayınları.
- Baumann, Zygmunt. 2011. *Postmodern Etik*. Çev. Alev Türker. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berger P. ve T. Luckmann. 2008. *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. Çev. Vefa Saygın Öğütle. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Couldry, Nick. 2012. *Media, Society, World: Social Theory And Digital Media Practice*, Cambridge: Polity Pres.
- Heide, Mats. 2009. "On Berger: A Social Constructionist Perspective on Public Relations and Crisis Communication", *Public Relations And Social Theory Key Figures And Concepts*, Ed. Øyvind Ihlen, Betteke Van Ruler, Magnus Fredriksson, London: Routledge.
- Huizinga, Johan. 2013. *Homo Ludens Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Muğla Nüfusu 2015. Son Güncelleme 25 Ekim 2015, <http://www.nufusu.com/il/mugla-nufusu>.
- Özyurt, Cevat. 2007. "Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam", *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10/18: 111-126.
- Tekerek, Nurhan. 2006. "Oyun Kavramı'ndan Drama'ya, Dramadan Dramatik Eğitime", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*. 22: 47-73.
- Yılmaz, Sıdıka. 2010. *Homo Sermo Onis: İfade Eden İnsan*, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Yılmaz, Sıdıka. 2013. "Geçmişin Derinliklerinden Gelen Mahrem Hikâyeler: 1948-1954 Yıllarına Ait Mektupların Analizi", *Medya ve Mahremiyetin Sınırları Ulusal Sempozyumu*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Strangers in the City Coming Together through Social Media: A Case Study Analysis on “Muğla Confession” Facebook Page

PINAR BAYRAM

Abstract: *Social media, one of the most widespread communication channels of today, brings together millions of people every day. What (which message) do the strangers who come together through social media convey to each other by remaining stranger (without revealing their identity)? What kind of impacts do social media usage have on people’s lives? The study seeks answers to this question and it aims to make contribution to social media studies. In this context the sample chosen for the study is the “Muğla Confessions” page which is active since 2013 on Facebook site and has 15.094 followers on the 3rd of November, 2014. In the paper the messages shared on the page between the given dates has been examined and categorised according to their sharing traffic. Accordingly the most frequent sharings are complaints, expectation and decipher. Theoretical framework of the study is provided by Zygmunt Baumann’s humane relations theory and Huizinga’s game theory.*

Keywords: *Confession, Social media, Fake encounter, Facebook, Game theory.*

Basın ve Basın Dışı Kuruluşların Görüş ve Eleştirileri Işığında Yeni Basın Kanunu

BUŞRA ERİMLİ*
busraerimli@hotmail.com

Özet: Amacı basın özgürlüğünü ve bu özgürlüğün kullanımını düzenlemek olan 5187 sayılı yeni Basın Kanunu TBMM genel kurulunda görüşülüp, 9 Haziran 2004 tarihinde kabul edilmiştir. Bu makalede basın ve basın dışındaki örgüt ve kuruluşların görüş ve eleştirileri ışığında yeni Basın Kanunu irdelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Basın Kanunu, Basın Özgürlüğü, Basın Kuruluşları, Türkiye.

Giriş

Yeni Basın Kanunu, 19 Mart 2001 tarihinde Türk Hükümeti'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Ortaklığını yansıtan "Müktesebatın Kabulüne İlişkin Ulusal Program"ı kabul etmesiyle gündeme gelmiştir. Ulusal Program'ın, Siyasal Kriterler bölümünde yer alan kriterlerden ilki düşünce özgürlüğünün geliştirilmesidir. Bu bağlamda kısa vadeli (19 Mart 2002 tarihine kadar) hedefler arasında Basın Kanunu'nun gözden geçirilmesi, basın suçlarının kapsamı ve öngörülen cezalarla ilgili Basın Kanunu'nda değişiklikler ve düzenlemeler yapılması yer almıştır.¹

57. Hükümet döneminde, Devlet Bakanı Yılmaz Karakoyunlu, 6 Şubat 2002 tarihinde yapılan basın toplantısında 35 maddelik yeni bir Basın Yasası Tasarısı hazırladığını kamuoyuna duyurmuş ve 14 Şubat 2002 tarihinde Tasarıyı tartışmak üzere basın meslek kuruluşlarını, basın yayın kuruluşlarını, RTÜK'ü, Türkiye Barolar Birliği'ni, AB Genel Sekreterliği'ni ve siyasi parti temsilcilerini davet etmiştir. 4 Mart 2002 tarihinde bu Taslak, Bakanlar Kurulu gündemine alınmış; Bakanlar Kurulu taslağı meclise göndermeyerek, Basın Kanunu'nun bazı maddelerinde değişiklikler yapmakla yetinmiştir.

Yeni bir Basın Kanunu yapılması tekrar 59. Hükümet tarafından gündeme alınmış ve basından sorumlu Devlet Bakanı Beşir Atalay, 17.07.2003 tarihinde Mecliste yaptığı basın toplantısında Basın Yasası Tasarı Taslağı'nı tartışmaya açmıştır.

Basın Kanun Taslağı çalışmalarını yürüten Komisyon Başkanı Nevzat Toroslu, yürürlükteki Basın Kanunu'nun 14 defa değiştiğini belirterek, bu değişikliklerin basın üzerindeki baskıyı arttırdığını ve Kanun'u karmaşık bir hale getirdiğini ileri sürmü-

* Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.
1 T.C. Avrupa Birliği, "AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı I. Cilt" (2001) <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1>, Erişim: (26.09.2015), 17.

tür. Oluşturulan yeni Taslağın amacının “...bu karmaşıklığı gidermek, çağın özgürlük anlayışına uygun ve basının haber verme, eleştirme, eser yaratma hakkının, halkın doğru haber alma hakkının ve bireyin kişilik haklarının gerekleri arasında dengeyi sağlayacak yeni bir kanun yapmak...” olduğunu açıklamıştır. Hazırlanan taslağın çeşitli basın kuruluşlarına, kamu kurumlarına gönderilerek yöneltilen eleştiriler doğrultusunda tekrar gözden geçirildiğini, Avrupa Konseyi uzmanları tarafından da incelendiğini; ayrıca kanun taslağı oluşturulurken Fransız ve İtalyan Basın Kanunlarından esinlendiğini belirtmiştir.²

Yeni Basın Kanunu'nun gerekçesinde düzenlemenin amacı, düşüncenin basın aracılığıyla açıklanırken siyasi iktidarlardan kaynaklanabilecek sınırlamaları önlemek ve “bireyin basın özgürlüğünden somut olarak yararlanmasını sağlamak” şeklinde belirtilmiştir. Düzenlemeyle birlikte devletin de basın üzerindeki “teknik, ekonomik, mali veya yasal engellerin veya sınırların kaldırılması”ndan sorumlu tutulacağı açıklanmıştır. Ayrıca “günümüzün düşünce ve basın özgürlüğü kavramına ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere uygun” yeni bir basın kanunu hazırlamak gereği duyulduğu ilave edilmiştir.³

Çalışmanın amacı, demokratik ve katılımcı bir sürecin ürünü olarak nitelendirilen 9 Haziran 2004 tarihli 5187 sayılı Basın Kanunu'nun getirdiği yeniliklerin neler olduğunu, ne ölçüde basın özgürlüğünü genişlettiğini ve usul ve esas yönünden uygunluğunu ortaya koymaktır. Bunun için basın örgütleri ile basın dışındaki örgütlerin ve kuruluşların yeni Basın Kanun'a yönelik talep ve görüşleri araştırılarak, Kanun yasallaştıktan sonra Kanuna ilişkin eleştirileri incelenmiştir.

1. Basın Kanunu'na Yönelik Görüş ve Öneriler

Yeni Basın Kanun'u hazırlık aşamasında yasama, yürütme ve yargı birimleri, üniversiteler, basın örgütleri ve kuruluşları, özel kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve Avrupa Konseyi iletişim platformlarında bir araya gelerek veya hazırladıkları raporlarla görüş ve önerilerini sunmuşlardır.

Sunulan görüş ve önerilerde öne çıkan konular arasında, yeni kanunun işlevsel olması ve amacına uygun hareket edebilmesi için, tek bir basın kanununun meydana getirilmesi yer almaktadır. Mevcut durumda, “150 yasada yer alan” basınla ilgili düzenlemelerin birbirinden kopuk olması ve birbiriyle çelişmesi nedeniyle sorunlara yol açtığına dikkat çekilmiştir.⁴

2 Nevzat Toroslu, “Medya Hukuku”, X. *Yerel Medya Eğitim Semineri-Kayseri (20-21 Şubat 2004)* (Ankara: Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 2004), 52.

3 Türkiye Büyük Millet Meclisi, “Genel Gerekeç”, *Basın Kanunu Tasarısı ile Avrupa Birliği Uyum ve Adalet Komisyonları Raporları*, <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss456m.htm>, Erişim: (28.09.2015).

4 Görüşler için bkz. Alacakaptan, “Açık Tartışma: Basın Kanun Tasarısı”, *Güncel Hukuk Dergisi* 6 (6 Haziran 2004), 43; Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, İletişim Şûrası'na Sunulan Tebliğler (Ankara: RTÜK, 2008) 20-22; Çağdaş Gazeteciler Derneği, İletişim Şûrası'na Sunulan Tebliğler (Ankara: RTÜK, 2008), 56; Basın Konseyi, *İletişim Şûrası'na Sunulan Tebliğler* (Ankara: RTÜK, 2008), 30-31; Orhan Eraslan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 22. Dönem 2. Yasama Yılı 99. Birleşim, *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt. 52, 2004, <http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanaksgsd.birlesimbaslangic?P4=12065&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=1>, Erişim: (28.09.2015), 39-40.

Basın Kanunu'nun amacının yani basın özgürlüğünün sağlanabilmesi adına basın çalışanları ile ilgili düzenlemeler yapılması ve yargının bağımsızlığının sağlanmasının önemine değinilmiştir. Bunun için Basın Kanunu'nda çalışma koşullarını iyileştirecek ve çalışanları gözetecek düzenlemeler yapılması, Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkındaki 5953 sayılı Kanun'daki 212 sayılı Kanunla yapılan değişikliklerin uygulanması ve sendikalaşmanın önünün açılması önerilerinde bulunulmuştur.⁵ Yargı dışında hiçbir kamu kurumu veya organının basın üzerinde cezai yaptırım uygulamaması gerekirken, Basın İlan Kurumu'nun cezai yaptırım uygulamasının yargı bağımsızlığını engellediğine dikkat çekilerek, Basın İlan Kurumu'nun cezai yaptırım uygulamasının son bulması gerektiği savunulmuştur.⁶

Basın üzerindeki siyasi ve ekonomik baskılara karşı gelinebilmesi amacıyla yasama, yürütme ve yargı arasında kuvvetler ayrımının bir benzerinin medya, siyaset ve ticaret ilişkileri arasında oluşturulması önerilmiştir.⁷ Ayrıca "devlet sırrı" ve "ulusal çıkar" gibi açık olmayan kavramları kullanarak siyasilerin basın üzerinde baskı yaptığı, dolayısıyla bu ifadelere açıklık getirilmesi ya da kanundan tamamen çıkarılması teklif edilmiştir.⁸ Toroslu, resmi makamların, basına müdahalesinin sınırlarının şu şekilde olması gerektiğini açıklamıştır.⁹

Basın kuruluşlarının özel mülkiyete tabi olduğu rejimlerde devletin müdahalesi her şeyden önce her türlü tekelci birleşimleri önlemeye yönelik olmalıdır. Öte yandan, basın kuruluşunun yönetiminin özel menfaatleriyle, düşüncenin tam ve doğru şekilde ifade edilmesine ilişkin sosyal menfaat arasında bir dengenin sağlanmasına yönelik olmalıdır. Basında ilgili olarak kabul edilebilecek önleyici tedbirler, basılmış eserlerin içeriğinin kontrol edilebilmesine değil, sadece muhtemel ihlallerin sorumluluğunu üstlenecek olan kişilerin belirlenmesine yönelik olmalıdır.

Sermaye sahiplerinin basın üzerinde baskı kurmasının engellenebilmesi için ise kredi ihtiyaçlarının büyük sermayeye aktarılmasının önlenmesi, basında taşeronlaşmanın önlenmesi, Basın Kanunu'nda, Radyo ve Televizyon Kanunu'nda olduğu gibi, mülkiyet konusuna da yer ayrılması ve editoryal bağımsızlığın sağlanması sunulan öneriler arasındadır.¹⁰

5 Çağdaş Gazeteciler Derneği, a.g.e., 52-54; Çağdaş Gazeteciler Derneği Bursa Şubesi, İletişim Şurası'na Sunulan Tebliğler (Ankara: RTÜK, 2008), 65-67; Yüksel Çorbacıoğlu, Emin Koç ve Algan Hacaloğlu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı, 47, 54 ve 55.

6 Basın Konseyi, a.g.e., 31-33. Haluk Koç, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı, 74.

7 Orhan Eraslan ve Yüksel Çorbacıoğlu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı, 40 ve 47; Anadolu Ajansı, "Basın Yasası Taslağı Semineri Sona Erdi" (15.10.2003), <http://www.abgs.gov.tr/index.php?l=1&p=26515>, (26.09.2015).

8 Çağdaş Gazeteciler Derneği, a.g.e., 56

9 Toroslu, a.g.e., 51.

10 Çağdaş Gazeteciler Derneği Bursa Şubesi, a.g.e., 69; Yüksel Çorbacıoğlu, Emin Koç, Algan Hacaloğlu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı, 47, 54 ve 55; Anadolu Ajansı, "Basın Yasası Taslağı Semineri Sona Erdi"; "Açık Tartışma: Basın Kanun Tasarısı", *Güncel Hukuk Dergisi* 5 (5 Mayıs 2004), 44.

Gazetecilerin haber kaynaklarının hakkı korunmadığı takdirde, habere ulaşmak güçleşmekte ve bu nedenle basın özgürlüğü kısıtlanmaktadır. Gazetecilerin haber kaynağını saklama hakkının korunmasının yanı sıra, telefonlarının dinlenmesi, gazetecilik malzemelerine el konulması gibi olasılıklara karşı korunmasının da basın özgürlüğünün sağlanması için yararlı bir uygulama olabileceği görüşü dile getirilmiştir.¹¹ Ayrıca gazetecilerin haber alma hakkını engelleyen akreditasyon uygulamalarının sağlam temellere oturtulması, basının kamu kurum ve kuruluşlarından bilgi edinme hakkından yararlanmasının sağlanması, kamu görevlilerinin yanlış bilgi vermesi durumunda haklarında yasal işlem uygulanması ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na ek yapılarak bilgi verme ile demeç verme arasındaki farkın netleştirilmesi önerilmiştir.¹² Gazetecilerin kaynaklarının korunması ve bilgi edinmelerini kolaylaştıracak önlemler alınması, haberleri yayamadıktan sonra basın özgürlüğü için yetersiz kalacaktır. Dağıtım kuruluşlarının hiçbir ayırım yapmadan her türlü yayını dağıtmak zorunda olduklarının yasal güvence altına alınması dile getirilen talepler arasındadır. Bu bağlamda dağıtım şirketleri ile ilgili Ek Madde 7'nin yetersiz kaldığı, "Satış Denetim Mekanizması"nın kurulması önerisinde bulunulmuştur.¹³

Basın Kanunu'nun amacına yönelik görüş ve öneriler dışında, Basın Kanunu Tasarısı'nın hem usulüne hem esasına ilişkin görüş ve öneriler dile getirilmiştir. Öncelikle sistematik olarak Tasarıda maddelerin, kavramların ve kurumların alt alta belirli bir sistem gözetilmeden sıralanması nedeniyle eleştirildiği görülmektedir. Yürürlükte olan Kanun'daki düzenlemeye geri dönülmesi görüşü dile getirilmiştir.¹⁴ Tasarıda muğlak ifadelerle açıklık getirilmesi, yanlış ifadelerin düzeltilmesi için önerilerde bulunulmuştur.¹⁵

Kanun Tasarısı'nın amaç ve kapsamını belirten birinci maddesi ile ilgili basın özgürlüğünün düzenlenmesinin Anayasanın görevi olup, bu özgürlüğün Basın Kanunu'nda düzenlenmesi halinde Anayasaya uygun olması gerektiğine ve Tasarıda Anayasaya uygun olmayan ifadeler yer aldığına dikkat çekilmiştir.¹⁶ Kapsamın ise eserlerin basımını ve yayımını değil, basın faaliyetini ve işlevini düzenlediği için hatalı düzenlendiği ve kapsamın günümüz Türkçesiyle ifade edilirken anlaşılabilirliğini yitirdiği ifade edilmiştir.¹⁷ Basın özgürlüğü başlıklı 3. maddesinin ise, Anayasanın 28. maddesinde düzenlendiği, bu nedenle Basın Kanun'da yer alması gerekip gerekmediği sor-

11 Anadolu Ajansı, "Basın Yasası Taslağı Semineri" (15.10.2003), <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=26516&l=1>, Erişim: (26.09.2015).

12 Emin Pazarıcı, İletişim Şûrası'na Sunulan Tebliğler (Ankara: RTÜK, 2008) 115-116; Anadolu Gazete Radyo ve Televizyon Yayıncılar Birliği, İletişim Şûrası'na Sunulan Tebliğler (Ankara: RTÜK, 2008) 40 ve 48; Çağdaş Gazeteciler Derneği Bursa Şubesi, a.g.e., 68 ve 75; Çağdaş Gazeteciler Derneği, a.g.e., 59.

13 Çağdaş Gazeteciler Derneği, a.g.e., 60; Nazlı Ilıcak, İletişim Şûrası'na Sunulan Tebliğler (Ankara: RTÜK, 2008), 120-123.

14 Güncel Hukuk Dergisi, Mayıs, 45.

15 Örneğin, Cinsel saldırı, cinayet ve intihara özendirme başlıklı 20. madde, özendirme ifadesi muğlak olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bunun yerine ikna etmek, azmettirmek, teşvik etmek kelimelerinin kullanılması önerilmiştir (Güncel Hukuk Dergisi, Haziran, 42.)

16 Güncel Hukuk Dergisi, Mayıs 2004, 42.

17 Güncel Hukuk Dergisi, Mayıs, 42, 44 ve 45. Madde 1: Bu Kanun'un amacı, basın özgürlüğünü ve bu özgürlüğün kullanımını düzenlemektir.

Bu Kanun basılmış eserlerin basımı ve yayımını kapsar.

gulanmıştır. Ayrıca Tasarıdaki maddenin 28. maddeyle aynı olmadığı,¹⁸ dolayısıyla Anayasa ile uyumsuz olduğu dile getirilmiş ve Basın Kanunu'nun basının işlevini düzenlediği, özgürlükleri ise Anayasanın koruduğu ifade edilmiştir.¹⁹

Yayın rejimiyle ilgili düzenlemelere yönelik getirilen görüş ve önerilere baktığımızda, beyanname verilmesi ve teslim yükümlülüğü ile ilgili maddelerin beyannamenin savcılara verilmesi ve Cumhuriyet Savcısı'na yayınların iki nüshasının teslim edilmesi nedeniyle eleştirildiği görülmüştür. Diğer taraftan, beyannamenin savcılığa verilmesinin davanın çabuk açılması bakımından olumlu olduğu görüşü de mevcuttur.²⁰ Eserin ikişer adedinin Cumhuriyet Savcılığı ve en büyük mülki amire verilmesi zorunluluğunun ise, "susma hakkına" aykırı olduğu ve devletin ekonomik bir değere yasa gücüyle el koyduğu gerekçesiyle, kaldırılması savunulmuştur. Devletin bu uygulamadan vazgeçerek kendi olanaklarıyla izleme görevine devam etmesi önerilmiştir.²¹ Sorumlu müdür olabilmek için aranan şartlarda sorumlu müdür olabilmek yaşının 18'e indirilmesi eleştirilmiş; sorumlu müdür olabilmek için mevcut Basın Yasası'ndaki 5'inci maddede belirtilen suçlardan ötürü mahkum olmama şartının gazete patronları ve genel yayın yönetmeni dahil bütün gazeteciler için geçerli olması önerilmiştir.²²

Cezai ve hukuki sorumlulukla ilgili düzenlemede, eser sahibinin belli olmaması ya da yurt dışında olması gibi durumlarda sorumlu müdürün sorumlu tutulmasının, gerekçedeki objektif sorumluluğun kalktığı ifadesiyle çeliştiğine dikkat çekilmiştir.²³ Eserin yayım sürecinde değişikliğe uğraması halinde cezaî sorumluluğun, değişikliği yapan sorumlu müdüre ait olması için bir önerge verilmiştir.²⁴ Matbaacının ceza sorumluluğuna tabi tutulması da düzenlemeye yöneltilen eleştiriler arasındadır.²⁵

Cezalarla ilgili öneriler arasında para cezalarının düşürülmesi, hapis cezasının kaldırılması, basım araçlarına el koyma yaptırımının kaldırılması ve dava sürelerinin kısaltılması yer almaktadır.²⁶ Para cezalarının yüksek olmasının sakıncaları, basın kuruluşlarının kapanmasına yol açması, halkın bilgi alma özgürlüğüne yöneltilen bir tehdit niteliği taşıması, tekelleşmeye neden olması, hapis cezası kalktığı halde yüksek oranlı para cezalarının daha uzun süreli hapis cezasına yol açması olarak sıralanmıştır.²⁷ Bu doğrultuda Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, eski Kanunun adil yargılanma

18 Tasarı'nın basın özgürlüğünün sınırlarını belirten üçüncü maddesinin ikinci fıkrasında yer alan "amacıyla sınırlandırılabilir" ifadesinin, basın özgürlüğünün idari bir kararla sınırlandırılmayacağı, dolayısıyla maddede anayasada olduğu gibi kanunla sınırlanabileceği ifadesine yer verilmesi gerektiğini belirtmiştir (Güncel Hukuk Dergisi, Mayıs, 43-44.)

19 Güncel Hukuk Dergisi, Mayıs, 45.

20 Güncel Hukuk Dergisi, Haziran, s. 40.

21 Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, a.g.e., s. 28.

22 Anadolu Gazete Radyo ve Televizyon Yayıncılar Birliği, a.g.e., 40-41; Çağdaş Gazeteciler Derneği, a.g.e., 59; Emin Pazarıcı, a.g.e., 115-116.

23 Güncel Hukuk Dergisi, Haziran, 40-41.

24 Haluk Koç, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı, 63.

25 Orhan Eraslan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı, 39-40.

26 Çağdaş Gazeteciler Derneği Bursa Şubesi, 68 ve 72; Emin Pazarıcı, 115-116.

27 Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, 16 - 18; Anadolu Gazete Radyo ve Televizyon Yayıncılar Birliği, 46; Çağdaş Gazeteciler Derneği, 56. Para cezasını ödeyemeyen basın kuruluşlarının İnfaz Yasası nedeniyle daha fazla hapis

hakkı ile ilgili 30. maddesini ve basının yol açtığı maddi ve manevi zararlarla ilgili 17. maddesini eleştirmiştir.²⁸

Para cezaları ile ilgili sunulan diğer öneri yerel basın ile ulusal basın arasındaki gelir farkını daraltmak adına yerel basına uygulanacak para ceza miktarlarının, ulusal basından daha düşük miktarda düzenlenmesidir.²⁹ Diğer taraftan, yayın türüne göre ceza miktarında ayırma gitme uygulamasının, Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırılık teşkil edeceği görüşü de mevcuttur.³⁰ Yerel basın ile ulusal basın arasında kanun önünde eşit ve adil bir cezalandırma için ceza miktarlarının, yayınların bir aylık tirajına göre hesaplaması sunulan öneriler arasında yer almaktadır.³¹

Yargıyı etkileme başlıklı 19. madde, sanığın masumiyet ilkesini sağlamlaştırılması gibi bir amaç taşımadığı savunulmuştur. Düzenlemenin sansür görünümünde olduğu dile getirilerek, bu madde ile adli tabip raporunun dahi yayınlanamayacağı, ayrıca yine maddede geçen mütalaa kavramının çok esnek bir kavram olduğu için mütalaa yayımlamama yasağının 19. maddeden çıkarılması gerektiği belirtilmiştir.³² Maddenin başlığının “*adil yargılanma hakkı*” olarak değiştirilmesi ve içeriğinin bu doğrultuda düzenlenmesi önerilmiştir.³³

El koyma, dağıtım ve satış yasağı başlıklı 25. maddede, delil vasıtası olarak yayının üç adedine el konulması düzenlenmesinin bir çeşit müsadere olduğu ileri sürülmüştür.³⁴ Ayrıca, bazı suçlarla ilgili olarak basılmış eserlerin tamamına hâkim kararıyla el konulmasının, 11. maddedeki “*Basılmış eserler yoluyla işlenen suç yayım anında oluşur*” fıkrasıyla çelişip, Kanun'un kendisinin koyduğu prensibe aykırı olduğu savunulmuştur.³⁵

Cevap ve düzeltme hakkı ile ilgili düzenlemede, hakkın kullanımının süratlenmesi, yargı sürecinin kısaltılması ve yargı kararına rağmen cevabı yayınlamayanın en yüksek tirajlı gazetede ilan biçiminde yayınlaması önerisinde bulunulmuştur.³⁶

Çalışmada hemen hemen her kesimin Basın Kanunu Tasarısı'na yönelik görüş ve önerilerini dile getirdiği görülmektedir. Çoğunlukla görüş ve öneriler aynı doğrultudayken bazı konularda muhtelif görüşler söz konusudur.

cezası almıştır.

28 Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, a.g.e., 16.

29 Doğu Anadolu Gazeteciler Cemiyeti, *İletişim Şûrası'na Sunulan Tebliğler* (Ankara: RTÜK, 2008), 96.

30 Güncel Hukuk Dergisi, Mayıs, 43. Karşıt görüş için bkz. Duygun Yarsuvat, a.g.d., 43. 2014 Ocak ayı tirajlarına baktığımızda yayın türü yaygın süreli olan *Birgün* gazetesinin tirajı 731,295 iken yine yaygın süreli olan Ortadoğu gazetesinin tirajı 420.212'dir. Yayın türü bölgesel yayın olan Yeni Asır gazetesini tirajı 1.383.778 ve yayın türü yerel süreli olan Olay gazetesinin tirajı 496.640'tır. Buna göre aynı cezadan Yeni Asır gazetesi daha az ceza alırken, *Birgün* gazetesi veya Ortadoğu gazetesi daha fazla ceza alacaktır.

31 Güncel Hukuk Dergisi, Haziran 2004, 41-42.

32 Feridun Fikret Baloğlu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı, 69.

33 Güncel Hukuk Dergisi, Haziran, 42.

34 Güncel Hukuk Dergisi, Haziran, 43.

35 Güncel Hukuk Dergisi, Haziran, 43.

36 Nazlı Ilıcak, 120-123.

2. Yeni Basın Kanunu'na Yönelik Eleştiriler

Tasarı, 24 Mart 2004 tarihinde TBMM'ye sevk edilmiştir.³⁷ 14 Nisan 2004'de Avrupa Birliği Uyum Komisyonu'nda görüşülerek, tümüyle benimsenmiştir. Adalet Komisyonu'nda 29 Nisan ve 13 Mayıs 2004 tarihlerinde görüşülmüş ve Tasarı'nın toplam yirmi dört maddesi değiştirilerek kabul edilmiştir. Anayasa Komisyonu ise Tasarı ile ilgili raporunu vermemiştir. 5187 sayılı Basın Kanunu 9 Haziran 2004 tarihinde TBMM genel kurulunda görüşülüp, aynı gün kabul edilmiştir. 26 Haziran 2004 tarihinde 25504 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Demokratik ve katılımcı bir çalışmanın ürünü olarak nitelendirilen yeni Kanunda, özellikle mülga Kanundaki 12 Eylül döneminde eklenen ve basın üstünde sansür etkisi yaratan maddelerin yer almaması, basın tarafından olumlu bir adım olarak görülmüştür. Diğer taraftan, Kanunun geneline ve maddelerin içeriğine yönelik eleştiriler söz konusudur. Kanuna dair öneri ve görüşlerin yeterince dikkate alınıp alınmadığı da tartışma konusudur.³⁸ Nitekim basını ilgilendiren hükümlerin tek bir yasada toplanması önerisi değerlendirilmemiş, ayrıca internet ile ilgili hüküm de Kanundan çıkarılıp, internetin ayrı bir kanunla düzenleneceği belirtilmiştir. Basınla ilgili hükümlerin tek bir yasada toplanmaması, Basın Kanunu dışındaki kanunların Basın Kanunuyla çelişmesi, özellikle Türk Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu'nda basına uygulanacak cezaların arttırılması ve Basın Kanunu'nda hapis cezaları kaldırılmışken diğer kanunlarla hapis cezası getirilmesi eleştirilmiştir.³⁹ Bu bağlamda eleştirilen diğer husus ise bir iletişim aracına tanınan hakkın diğerine tanınmadığı düzenlemelerin, kanun önünde eşitsizliğe neden olmasıdır.⁴⁰ Gazetecilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve haklarının yasal güvence altına alması önerilmiş, ancak Kanunda bu konuyla ilgili bir düzenleme yapılmamış, üstelik gazetecilerin yıpranma hakkını kaldıran düzenleme Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanun Tasarısı'nda yer almış; eleştirilere rağmen 01.10.2008 tarihinde yürürlüğe gi-

37 Fikret İlkiz, "Basın Yasası Tasarısı", *Bizim Gazete* (03.05. 2004), <http://bianet.org/bianet/bianet/33568-basin-yasasi-tasarisi>, Erişim: (27.09.2015).

38 Güncel Hukuk Dergisi, Mayıs, 44. Cevat Özel, tasarı kanunlaştıktan sonra aynı hususa dikkat çekerek Kanunu dilbilgisi yönünden eleştirmiştir. Cevat Özel, "Yeni Basın Kanunu Maddelerinin İrdelenmesi", *Basın Hukuku Atölye Çalışmaları I* (İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2007), 91; ayrıca bkz. Hasan Sınar, "Basın Kanunu'ndan Kaynaklanan Bazı Güncel Hukuksal Sorunlara İlişkin Tespit ve Öneriler", *Basın Hukuku: Atölye Çalışmaları I* (İstanbul: Galatasaray Üniversitesi, 2007), 120.

39 Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, "Mayıs 2006 Raporu", <http://www.tgc.org.tr/basinraporlari.asp>, Erişim: (30.09.2015); Terörle Mücadele Kanun Tasarısı'nın eleştiren altı meslek örgütü ortaklaşa düzenlediği basın toplantısında, terör tanımı ve hangi suçların terör suçu kabul edileceği konusundaki muğlaklığa dikkat çekmiştir. Basın Yasası'nda yayınlanan haberler ve yazılardan eser sahibinin sorumlu olduğu hatırlatılarak, TMK'da yayın organı sahiplerinin ve sorumlu müdürün sorumlu tutulmasının doğru olmadığına değinilmiştir. TMK'da basın için öngörülen cezalarda artışa gidilmesi ve 'sürelî yayınlar' ibaresinin Tasarı'dan çıkarılarak sürelî ya da süresiz tüm yazılı basının cezalandırılmasının öngörülmesinin, yayınlar için öngörülen 15 günden bir aya kadar kapatma cezasının ise her türlü basın yayın organları için süresiz hale getirilmesinin kaygı verici olduğu söylenmiştir (Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, "Haziran 2006 Raporu", <http://www.tgc.org.tr/basinraporlari.asp>, Erişim: (30.09.2015)). MİT Kanun Teklifinin yasallaşması halinde ise gazetecilerin kaynaklarını açıklamama hakkının ortadan kalkacağı, MİT faaliyetlerine ilişkin hiçbir haber yapılamayacağı belirtilmiştir (Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, "Şubat 2014 Raporu", <http://www.tgc.org.tr/basinraporlari.asp>, Erişim: (30.09.2015)).

40 Basın Kanunu ile Kanun'da belirtilen hallerde kişinin kimliği açıklanamazken, Radyo ve Televizyon Kanunu'nda benzer bir madde yer almadığı için kimliğin açıklanabilmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir.

ren kanunla beraber uygulamaya koyulmuştur.⁴¹ Kanunda medya-siyaset ilişkilerini düzenleyen maddelerin yer almaması,⁴² tekelleşmenin önüne geçecek düzenlemeler yapılmaması, yüksek oranlı para cezaları ile birden fazla kişinin cezalandırmasının tekelleşmeyi hızlandırması, bu konuda da önerilerin yeterince değerlendirilmediğinin bir göstergesidir.⁴³

Kanunun geneline yönelik eleştiriler ise çoğunlukla Kanunda birbiriyle çelişen maddelerin bulunması,⁴⁴ muğlak kavramlar kullanılması, maddelerin yeterince açık olmaması,⁴⁵ basın özgürlüğünü zedeleyen maddelerin yer alması ve uygulamada Kanunun göz ardı edilmesidir.⁴⁶

Maddelerin içeriğine yönelik eleştirilere bakıldığında, hemen hemen her maddenin eleştirildiği görülmektedir.

Birinci madde, Kanunun asıl işlevinin basın özgürlüğünü değil, basının işleyişini düzenlemek olduğu hatırlatılarak eleştirilmiştir.⁴⁷ Ayrıca kanunun amacına uygun normlar konulması gerektiği, ancak Basın Kanunu'nun amacı ile uyuşmayan normlar içerdiği belirtilmiştir.⁴⁸

Kanun'un ikinci maddesindeki yayın türleri tanımında, haftada bir veya daha uzun aralıklarla yayımlanan yaygın ve bölgesel yayınların, yerel süreli yayın olarak kabul edilmesi, yapılan sınıflandırmanın kendi içinde tutarsız olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir.⁴⁹

Anayasada yer alan “*basın sansür edilemez*” hükmünün Basın Kanunu'nun 3. maddesinde yer almamasının bir eksiklik olduğu ifade edilmiştir.⁵⁰ Anayasa'nın 28. maddesiyle, Basın Kanunu'nun 3. maddesinin içerik olarak bağdaşmadığı, Anayasadaki hükümden farklı bir düzenleme için öncelikle Anayasada değişiklik yapılması gerek-

41 Orhan Erinç, “Aralık 2007 Raporu”, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, <http://www.tgc.org.tr/basinraporlari.asp>, Erişim: (30.09.2015).

42 Turgay Olcayto, “Eylül 2008 Raporu”, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, <http://www.tgc.org.tr/basinraporlari.asp>, Erişim: (30.09.2015).

43 Oral Çalışlar, “Basın Yasası Türkiye Gerçeği”, *Cumhuriyet*, 12.06.2004, s. 4; Mehmet Uçum ve Ümit Abanoz, “Uygulama Yönünden Basın Özgürlüğü ve Basın Hukuku”, *Basın Hukuku Atölye Çalışmaları I* (İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2007), 149.

44 Örneğin, Kanunda basılmış eserler yoluyla işlenen suçlardan eser sahibi tek başına sorumlu tutulmaktadır. Ancak 19. ve 20. maddeye aykırı hareket edildiğinde ceza sorumluluğunun yayımlayana, 21. maddesine aykırı hareket edildiğinde ise sorumluluğun yayın yapana ait olduğu belirtmiştir. Bu da ceza sorumluluğunun eser sahibine ait olduğu ifadesiyle çelişmektedir.

45 *Medyada Basın Kanunu (10-15 Haziran 2004)*, 5.

46 Basın Yasası'nın 12'inci maddesince gazetecilere ait belgelerin suç oluşturmaması gerektiği hükmünde olduğu halde, Mustafa Balbay'ın bilgisayarında bulunan bazı bilgi ve belgelerin suç delili olarak gösterilmesini eleştirilmiştir. Ayrıca TGC yeni Kanun'da yayının durdurulmasına yer verilmediği halde, *Aydınlık* dergisinin bir ay süreyle durdurulduğu ve Havva Karakaya'ya verilen meslekten men cezasını kanuna aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, “Mart 2009 Raporu” ve “Temmuz 2011 Raporu”, <http://www.tgc.org.tr/basinraporlari.asp>, Erişim: (30.09.2015).

47 Sınar, a.g.e., s. 122.

48 Basın Hukuku Atölye Çalışmaları I, 48.

49 N. İlker Çolak, *Kitle İletişim Hukuku* (Seçkin Yayınları: Ankara, 1. Baskı, 2007), 60.

50 Ümit Kocasakal, “5187 Sayılı Yeni Basın Kanunu İle Ortaya Çıkan Hukuki Sorunlar”, *Basın Hukuku: Atölye Çalışmaları I* (İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2007), 7.

tiği belirtilmiştir.⁵¹ Ayrıca Anayasal bir hükmün Kanunda tekrar düzenlenmesinin işlevsel bir nitelik taşımadığı ileri sürülmüştür.

Yayın rejimiyle ilgili genel olarak sorumlu müdür, beyanname verilmesi ve teslim yükümlülüğü başlıklı maddeler eleştirilmiştir. Sorumlu müdür başlıklı 5. maddeye yönelik eleştirilerden biri eski Kanun'da yer alan "Her mevkutenin yazı işlerini fiilen idare eden sorumlu müdürü bulunur" hükmünün, yeni Kanun'da yer almamasıdır. Bu hükmün eksikliği nedeniyle, yazı işlerini fiilen idare eden kişi ile sorumlu müdür ayrı kişiler olursa, yazı işleri müdürünün cezasını sorumlu müdürün çekebileceği belirtilmiştir.⁵² Sorumlu müdürlük ile ilgili bir diğer eleştiri, 18 yaşındaki bir kişinin sorumlu müdür olabilmesidir. 18 yaşındaki bir kişinin tirajı çok yüksek bir süreli yayını idare edemeyeceği ileri sürülmüştür.⁵³ TBMM üyesinin sorumlu müdür olabilmesi de eleştirilen düzenlemeler arasındadır. TBMM üyesinin sorumlu müdür olması halinde sorumlu müdürlüğü üstlenmek üzere müdür yardımcısı atanması hakkının diğer sorumlu müdürlere tanınmamış olması genel eşitlik ilkesine aykırılık teşkil ettiği ve milletvekili dokunulmaz olduğu gerekçesiyle, ceza ve hukuki sorumluluğun başkasının üstüne yüklenmesi cezanın şahsiliği ilkesine aykırı olduğu yönünde eleştirilmiştir.⁵⁴ Beyanname verilmesi başlıklı madde ise, eski Basın Kanunu'nda beyannamenin yayının çıktığı yerdeki en büyük mülki amirliğe verilirken, yeni Kanunda Cumhuriyet Savcılığına verilmesinin, ön sansür görünümünde olduğu savunularak, eleştirilmiştir.⁵⁵ Aksi görüşte olanlar ise beyannamenin Cumhuriyet Başsavcısına verilmesinin soruşturma bakımından daha pratik bir durum yaratacağını söyleyerek, Fransadaki sistemin de aynı olduğuna dikkat çekmiştir.⁵⁶ Teslim yükümlülüğünün ise, basında sansür rejiminin uygulandığı dönemlerde devlet otoritesinin basılmış eserlere zamanında müdahale edebilmesi için getirilmiş olduğu açıklanarak, yeni Kanunda bu yükümlülüğün düzenlenmesi eleştirilmiştir. İngiltere, Avusturya, Almanya gibi ülkelerde ulusal koleksiyonu çeşitlendirmek amacıyla teslim yükümlülüğünün kütüphanelere ve üniversitelere karşı olduğu dile getirilmiştir.⁵⁷

Ceza sorumluluğu ile ilgili madde tartışmalı maddeler arasındadır. Yeni Kanunla ceza sorumluluğu eser sahibine ait olup, böylece objektif sorumluluk kalkmış ve cezanın şahsiliği ilkesi benimsenmiştir. Uygulamada ise İstanbul Basın Savcısının sorumlu müdür, sorumlu müdürün bağlı olduğu yetkili, genel yayın yönetmeni ve yayın sahibi olmak üzere dört kişiyi sorumlu tutup; eski Kanuna göre hareket ettiği ileri sürülmektedir.⁵⁸ Muhabirin cezalandırılacaklar arasında yer alması da basın

51 Kayhan İçel ve Yener Ünver, *Kitle Haberleşme Hukuku* (İstanbul: Beta Yayınları, 2007), 71.

52 Ünver ve İçel, 175 ve 181. Gereğede yazı işlerini fiilen idare eden kişi şartı aranmamasının nedeni, "süreli bir yayının sorumlu müdürlüğünü üstlenmiş kişinin, yazı işlerini fiilen idare etmediğini ileri sürerek sorumluluktan kurtulmasını bertaraf etmek için madde metnine dahil edilmemiştir" şeklinde açıklanmıştır.

53 Özel, s. 94.

54 Özel, s. 96; Sonay Evik, "Basın Kanunu'na İlişkin Düşünceler", *Basın Hukuku: Atölye Çalışmaları I* (İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2007), 85; Nurcan Çalışkan, "5187 Sayılı Basın Yasası'nın Uygulanmasında Yaşanan Sorunlar", *Basın Hukuku Atölye Çalışmaları I* (İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2007), 77; *Medyada Basın Kanunu (10-15 Haziran 2004)*, 30.

55 İçel ve Ünver, 163 ve 170.

56 Kocasakal, 8.

57 İçel ve Ünver, 142.

58 Basın Hukuku Atölye Çalışmaları I, 52.

emekçilerinin baskı altına alınması şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁹ Cezai sorumluluğun, eser sahibinin belli olmaması halinde sorumlu müdüre ve sorumlu müdürün bağlı olduğu yetkiliye ait olmasının, sorumlu müdürün bağlı olduğu yetkiliyi baskı altına alarak, anonim hakkına zarar verebileceğine değinilmiştir.⁶⁰

Basın Kanunu'nun en çok eleştirilen maddeleri arasında Düzeltme ve cevabın yayımlanmaması başlıklı 18. madde, Yargıyı etkileme başlıklı 19. madde ve para cezalarıyla ilgili maddeler yer almaktadır. 18. maddede, "kişilerin şeref ve haysiyetini ihlâl edici" yayınlarda kişiye düzeltme ve cevap hakkı tanınması eleştirilmiştir.⁶¹ Cevap ve düzeltme talep eden kişinin, talebi yerine getirilmemesi halinde, bu istemin üç gün içerisinde, duruşma yapmaksızın, karara bağlanması 18. maddeye yönelik bir diğer eleştiri konusudur.⁶² Düzeltme ve cevabın yayımlanmaması halinde, yayın sahibinin müteselsilen sorumlu tutulması, yayın sahibinin yargılanmadan cezalandırılması anlamına gelip, hukuk mantığı ve yasa yapma tekniğine aykırı olduğu belirtilmiştir.⁶³ Cevap ve düzeltme hakkı başlıklı maddenin demokratikleşme adına basın özgürlüğünü engellediği savunulurken,⁶⁴ diğer taraftan yeni düzenlemenin cevap ve düzeltme hakkını gerçek anlamda kullanılabilmesini sağlayacağı yönünde olumlu eleştiriler de mevcuttur.⁶⁵

Yargıyı etkileme başlıklı 19. madde, çok eleştirilen maddelerinden birisi olup, 2.07.2012 tarihli ve 6352 sayılı "Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelelenmesi Hakkında Kanun" ile iptal edilmiştir.⁶⁶ 19. madde ile yolsuzlukların kamuoyuna duyurulması olanağının kalmadığı belirtilerek, basın özgürlüğünü ve toplumun bilgi edinme hakkını engellediği dile getirilmiştir.⁶⁷ Ayrıca, Basın Kanunu'ndan sonra çıkan TCK 19. madde ile benzer ve çelişen maddeler barındırmaktaydı. 19. maddenin ihlali halinde hem Basın Kanunu tarafından, hem de TCK tarafından ceza yaptırımını uygulanmaktaydı. Bu durum orantısız cezalara neden olmaktadır.

Kimliğin açıklanmaması başlıklı 21. maddede belirtilen hallerde kimliğin açıklanması yasaklanmıştır. Ancak, televizyon ve radyoya benzer bir kanuni düzenleme getirilmediği için kimliğin gazete veya dergide açıklanması suç sayılırken; radyo, televizyon veya veri yayını yoluyla açıklanması eleştirilmiştir.⁶⁸

59 *Medyada Basın Kanunu (10-15 Haziran 2004)*, 4 ve 35.

60 İçel ve Ünver, 198.

61 İçel, 198-200.

62 Kocasakal, 10.

63 Uçum ve Abanoz, 154.

64 Ergun Babahan, "Yeni Basın Yasası", *Sabah*, 15.06.2004, 15.

65 Abdülkadir Özkan, "Basın Özgürlüğü ve İnsan Onuru", *Milli Gazete*, 14.06.2004, 11.

66 *Medyada Basın Kanunu (10-15 Haziran 2004)*, 4.

67 Oktay Ekşi, "Hoş Geldin Basın Yasası", *Hürriyet*, 11.06.2004, 25; Oral Çalışlar, 2004, 4; Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, *Yerel Medya Eğitim Semineri-Kayseri (20-21 Şubat 2004)*, 35; Ergun Babahan, "Yeni Basın Yasası", *Sabah*, 15.06.2004, 15; Fikret İlkiz, "İfade Özgürlüğü ve Yeni Basın Yasası", Gökçen Alp kaya ve Diğerleri, *İfade Özgürlüğü: İlkeler ve Türkiye (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007)*, 219.

68 Yargıtay Cumhuriyet Savcısı İhsan Baştürk bu durumun, kanun koyucuların yazılı basına müdahale etme isteğinin tarihi süreç içinde bir alışkanlık haline gelmesinden kaynaklanabileceğini ileri sürmüştür (İhsan Baştürk, "Basın Kanunu'nda Kimlik Açıklama Yasağına Aykırılık Suçu", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı. 86,

Yeni Kanunda, para cezaları 1/3 oranında indirilmesine rağmen bu miktarın özellikle yerel basın için hala yüksek olduğu belirtilmiştir.⁶⁹ Para cezasıyla ilgili üzerinde durulan maddelerden biri düzeltme ve cevabın yayımlanmaması başlıklı 18. maddedir. Bu madde için öngörülen para cezasının çok ağır olduğu, tekzibi yanlış yerde yayınlama gibi küçük hatalar nedeniyle ceza ödendiğini ve bu cezanın ödenmemesi durumunda gazetecilerin 3 yıla kadar hapis yatacağı dile getirilmiştir.⁷⁰ Ceza miktarlarında suçla ceza arasındaki orantısızlık eleştirilen konulardandır. *Cumhuriyet* Gazetesi Avukatı Atalay, bu orantısızlığı şu şekilde açıklamıştır:

*TCK'nın 52'nci maddesinde adli para cezasının üst sınırı aksi düzenlenmediği takdirde 730 gündür. Bir günün takdir edilen miktar (20 ile 100 YTL) ile çarpılarak hesaplanmaktadır. Buna göre TCK'da en ağır suçun karşılığı 14.400 YTL'dir. Buna karşılık 5187 sayılı Kanun'a göre düzeltme ve cevap yazısında teknik bir hata nedeniyle sorumlu müdür, sorumlu müdürün bağlı olduğu yetkili ve yayın sahibi ayrı ayrı 50.000 YTL para cezasıyla cezalandırılacaktır.*⁷¹

El koyma, dağıtım ve satış yasağı başlıklı 25. maddede ise Anayasa'nın Basın hürriyeti başlıklı 28. maddesinde öngörülen istisnai hallerin arttırılması, böylece Anayasa'nın basın hürriyeti ile ilgili maddelerinde bulunmayan yeni sınırlamalar getirilmesi nedeniyle eleştirilmiştir.⁷²

Dava açma sürelerine yönelik eleştiriler çoğunlukla sürelerin çok kısa olmasına yönelik olmuştur. Uygulamada, süreli yayınlar için öngörülen sürenin kısa olması nedeniyle Cumhuriyet Savcılarının soruşturma yapmadan ve soruşturmayı derinleştirmeden dava açma yoluna gittikleri ileri sürülmüştür.⁷³ 26/5. maddede "kovuşturulması şikâyete bağlı suçlarda dava açma süreleri, suç için Kanun'un öngördüğü dava zamanaşımı süresini aşmamak şartıyla, suçun işlendiğinin öğrenildiği tarihten başlar" hükmü ise dava süresine dair tartışılan konulardan bir diğeridir. En kısası sekiz yıl olan uzun dava zamanaşımı sürelerinin, gazetecilerin uzun süre ceza tehdidi altında kalmalarına neden olacağı dile getirilmiştir.⁷⁴

Kanun'un Geçici 1. maddesi, kişi ve kuruluşların, dernek ve vakıfların daha önceleri beyannamelerini İl Emniyet Müdürlükleri bünyesindeki Basın Bürolarına vermiş olmalarına rağmen, bu kez Kanun'un yürürlük tarihinden itibaren otuz gün içinde Cumhuriyet Savcılıklarına verilmesi mecburiyetini getirmesi eleştirmiştir. Anadolu'daki bir ilçede dernek olarak faaliyette bulunan ve altı ayda bir dergi çıkaran kişinin değişiklikten haberi olamadığı takdirde 500 TL ile 20.000 TL arasında idari para cezası uygulanacağına dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda Kanun'un Geçici 2'nci

2009, 131-132).

69 *Medyada Basın Kanunu (10-15 Haziran 2004)*, 4.

70 Oktay Ekşi, "Hoş Geldin Basın Yasası", *Hürriyet*, 11.06.2004, 25; Haluk Şahin, "Hapishaneler Bir Yandan Boşalırken", *Radikal*, 11.06.2004, 6.

71 Akın Atalay, "Basın Kanunu ve Uygulama Sorunları", *Basın Hukuku Atölye Çalışmaları I*, 1. Baskı, İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2007, 74.

72 Özel, 109.

73 *Basın Hukuku Atölye Çalışmaları I*, 48.

74 Uçum ve Abanoz, 47.

maddesi ile kamu kurum ve kuruluşlarınca yayımlanan süreli yayınlara beyanname vermek için 6 aylık süre tanırken, diğer süreli yayınlara 1 ay süre tanınması, memur ile vatandaşa ayrı hüküm uygulandığını şeklinde yorumlanmıştır.⁷⁵

Sonuç

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecinin bir ürünü olarak değerlendirebileceğimiz 5817 sayılı Basın Kanunu, kanun çalışmaları esnasında farklı kesimlerin görüş ve önerilerini iletebileceği kanallar oluşturulması bakımından demokratik bir çalışmanın ürünü olarak nitelendirilmiştir. Ancak, Kanunun sistematığına dair eleştiriler, dilbilgisi yanlışları gibi değinilen hatalar giderilmeden, 19. maddede olduğu gibi sakıncalı görülen hususlar ile ilgili değişiklikler yapılmadan ve öneriler yeterince değerlendirilmeden Kanunun yürürlüğe girdiği görülmüştür. Bu ise Kanun çalışmaları esnasında demokratik bir süreç yaşandığını, ancak yürürlüğe giren Kanunun bu süreci yeterince yansıtmadığını göstermektedir.

Kanun yürürlüğe girdikten sonra Kanunun hemen hemen her maddesi olumsuz yönden eleştirilmiştir. Teknik hatalar, muğlak ifadeler, birbirleriyle çakışan maddeler ve basın özgürlüğünü kısıtlayan maddeler Kanunun en çok eleştirilen yönleri olmuştur. Basın Kanunuyla ilgili önerilerin dikkate alınmaması eleştiriler esnasında tekrar dile getirilmiştir. Yeni Kanuna aykırı uygulamalar ise bir diğer eleştiri konusu olmuştur.

Kanun tasarısı halindeyken ve yürürlüğe girdikten sonra en çok eleştirilen maddelerden biri olan Yargıyı etkileme başlıklı 19. madde, 2.07.2012 tarihli ve 6352 sayılı Kanunla iptal edilmiş ve Dava süreleri başlıklı 26. maddede değişiklik yapılarak dava süreleri uzatılmıştır. Basının haber verme özgürlüğü önünde engel olan 19. maddenin 8 yıl sonra iptal edilmesi kanımızca geç kalınmış bir süredir. Zira yargıyı etkileme ile ilgili düzenleme Ceza Kanunu'nda mevcuttur. Aynı şekilde eleştiriler Basın Kanunu'ndan sonra kabul edilen Ceza Kanunu'nda da dikkate alınmamıştır.

Basın ile ilgili hükümlerin tek bir kanunda toplatılması önerilirken, bu önerinin dikkate alınmaması ve internet ile ilgili hükmün de Kanun'dan çıkarılması eleştirilere neden olmuştur. “*Basın Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı*” ile “internet haber sitelerinin yasal zemine kavuşturulmaları amacıyla Basın Kanunu'nun kapsamına alınması” görüşmeleri devam etmektedir. Yeni Basın Kanunuyla, “Gazeteler yok mu oluyor?” sorusunun sorulduğu teknoloji çağında, Türkiye Cumhuriyeti'nde internet haber sitelerinin 11 yıldır yasal zeminden yoksun bırakılmıştır. İnternet haber sitelerinin bir an önce yasal zemine kavuşturulması ve Kanuna yöneltilen diğer öneri ve eleştirilerin tekrar gözden geçirilerek en kısa zamanda kanunda gerekli değişikliklerin yapılması; adaletin tecelli etmesi, basının mağdur edilmemesi ve basın özgürlüğünün zedelenmemesi için önemlidir. Kanunda kimliğin açıklanmaması ile ilgili düzenleme bulunurken televizyon ve radyoya benzer bir kanuni düzenleme getirilmemesi kanun önünde eşitliksiz yaratmaktadır. Bu da tek bir kanunun ya da en az sayıda ve birbirleriyle çelişmeyen düzenlemeler

75 Namık Ceylanoğlu, “Basın Kanunu”, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı, <http://www.tusev.org.tr/userfiles/image/bulten13.pdf>, Erişim: (03.10.2015), 1- 2.

yapılmasının önemini göstermektedir. Ayrıca Basın Kanunu yürürlüğe girdikten sonra Ceza Kanunu'nda ve MİT Kanun Teklifinde basın özgürlüğünü sınırlandıran düzenlemeler yer almıştır.

Gazetecilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve haklarının yasal güvence altına alması değinilen ve önemi vurgulanan konular arasındaydı, ancak Kanunda herhangi bir düzenleme yapılmamış, üstelik gazetecilerin yıpranma hakkını kaldıran düzenleme Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanun Tasarısı'nda yer almıştır. Medya-siyaset-ticaret ilişkisinin düzenlenmesi için de herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. Oysa medyanın ve gazetecilerin üzerindeki baskılar kalkmadığı sürece basın özgürlüğünden söz edilemeyecektir. Bu da amacı basın özgürlüğünü sağlamak olan Basın Kanunu'nun bu özgürlüğü sağlamakta eksik kaldığını göstermektedir.

Eski Kanunla kıyaslandığında ise hapis cezalarının iki madde haricinde kaldırılması⁷⁶, basılmış eserin dağıtımının önlenmesi ve toplatılmasına son verilmesi, basılmış eserlerin basımında kullanılan makineler ile diğer basım aletlerinin müsaderesi ile ilgili maddeye yer verilmemesi, mevkutenin kapatılması cezasının kalkması ve haber kaynağını açıklamama hakkının sadece eser sahibine değil, yayın sahibine, sorumlu müdüre ve yardımcısına da tanınması yeni Kanunun daha özgürlükçü olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, söz konusu düzenlemelere aykırı uygulamalar mevcuttur. Bu uygulamaların çoğu TCK ve TMK'ya dayanılarak yapılırken, kimi uygulamalar çalışmada değinildiği gibi hiçbir kanuni dayanağı olmadan gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle Basın Kanunu'nun işlevselliği tartışma konusudur.

Kanunun basın özgürlüğünü zedeleyen düzenlemeler içermesi, amacı basın özgürlüğünü ve bu özgürlüğün kullanımını düzenlemek olan Basın Kanunu'nun amacına uygun normlar içermediğini göstermektedir. Ayrıca, Basın cezalarının Basın Kanunu'ndan ziyade TCK ve TMK'ya dayanılarak açılması, söz konusu kanunlarda ağır para cezaları ve hapis uygulamalarının devam etmesi ve Basın Kanunu'nun uygulanması esnasında Kanuna aykırı yaptırımların söz konusu olması da Kanunun basın özgürlüğünü ve bu özgürlüğün kullanımını düzenlemekte yetersiz kaldığını ve bazı durumlarda işlevselliğini yitirdiğini göstermektedir. Bu doğrultuda Avrupa Birliği'ne Katılım Ortaklığını yansıtan Ulusal Program'ın, Siyasal Kriterler bölümünde yer alan düşünce özgürlüğünün geliştirilmesi kriterinin yeni Basın Kanunuyla sağlanıp sağlanmadığı tartışmalıdır.

Kaynakça

- “Açık Tartışma: Basın Kanun Tasarısı”. *Güncel Hukuk Dergisi*. Sayı. 5, Mayıs 2004.
 “Açık Tartışma: Basın Kanun Tasarısı”. *Güncel Hukuk Dergisi*. Sayı. 6, 6 Haziran 2004.
 Anadolu Ajansı. “Basın Yasası Taslağı Semineri Sona Erdi”. 15.10.2003. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?l=1&p=26515>. Erişim: 26.09.2015.

76 Sözü geçen maddeler 18. ve 22. madde olup, Basılmış eserleri engelleme, tahrip ve bozma başlıklı 22. madde basının haklarını korumaya yöneliktir. 18. maddenin ise basın özgürlüğü açısından sakıncalarına çalışmada değinilmiştir.

- Anadolu Ajansı. “Basın Yasası Taslağı Semineri”. 15.10.2003. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=26516&l=1>. Erişim: 26.09.2015.
- Anadolu Gazete Radyo ve Televizyon Yayıncılar Birliği. *İletişim Şûrası'na Sunulan Tebliğler*. Ankara: RTÜK, 2008.
- Atalay, Akın. “Basın Kanunu ve Uygulama Sorunları”. *Basın Hukuku Atölye Çalışmaları I*. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Avrupa Birliği. “AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı I. Cilt”. 2001. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1>. Erişim: 26.09.2015.
- Babahan, Ergun. “Yeni Basın Yasası”. *Sabah*, 15.06.2004.
- Basın Konseyi. *İletişim Şûrası'na Sunulan Tebliğler*. Ankara: RTÜK, 2008.
- Baştürk, İhsan. “Basın Kanunu'nda Kimlik Açıklama Yasağına Aykırılık Suçu”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. Sayı. 86, 2009.
- Ceylanoglu, Namık. “Basın Kanunu”. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. <http://www.tusev.org.tr/userfiles/image/bulten13.pdf>, Erişim: 03.10.2015.
- Çağdaş Gazeteciler Derneği Bursa Şubesi. *İletişim Şûrası'na Sunulan Tebliğler*. Ankara: RTÜK, 2008.
- Çağdaş Gazeteciler Derneği. *İletişim Şûrası'na Sunulan Tebliğler*. Ankara: RTÜK, 2008.
- Çalışkan, Nurcan. “5187 Sayılı Basın Yasası'nın Uygulanmasında Yaşanan Sorunlar”. *Basın Hukuku Atölye Çalışmaları I*. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Çalışlar, Oral. “Basın Yasası Türkiye Gerçeği”. *Cumhuriyet*, 12.06.2004.
- Çolak, N. İlker. *Kitle İletişim Hukuku*. Seçkin Yayınları: Ankara, 2007.
- Doğu Anadolu Gazeteciler Cemiyeti. *İletişim Şûrası'na Sunulan Tebliğler*. Ankara: RTÜK, 2008.
- Ekşi, Oktay. “Hoş Geldin Basın Yasası”. *Hürriyet*, 11.06.2004.
- Evik, Sonay “Basın Kanunu'na İlişkin Düşünceler”. *Basın Hukuku: Atölye Çalışmaları I*. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Ilıcak, Nazlı. *İletişim Şûrası'na Sunulan Tebliğler*. Ankara: RTÜK, 2008.
- İçel, Kayıhan ve Yener Ünver. *Kitle Haberleşme Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları, 2007.
- İlkiz, Fikret. “Basın Yasası Tasarısı”. *Bizim Gazete*. 03.05.2004, <http://bianet.org/bianet/bianet/33568-basin-yasasi-tasarisi>. Erişim: 27.09.2015.
- İlkiz, Fikret. “İfade Özgürlüğü ve Yeni Basın Yasası”. Gökçen Alpkaya ve Diğerleri. *İfade Özgürlüğü: İlkeler ve Türkiye*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Kocasakal, Ümit. “5187 Sayılı Yeni Basın Kanunu ile Ortaya Çıkan Hukuki Sorunlar”. *Basın Hukuku: Atölye Çalışmaları I*. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Medyada Basın Kanunu (10-15 Haziran 2004)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 2004.

- Özel, Cevat. “Yeni Basın Kanunu Maddelerinin İrdelenmesi”. *Basın Hukuku Atölye Çalışmaları I*. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Özkan, Abdülkadir. “Basın Özgürlüğü ve İnsan Onuru”. *Milli Gazete*. 14.06.2004.
- Pazarcı, Emin. İletişim Şûrası’na Sunulan Tebliğler. Ankara: RTÜK, 2008.
- Sınar, Hasan. “Basın Kanunu’ndan Kaynaklanan Bazı Güncel Hukuksal Sorunlara İlişkin Tespit ve Öneriler”. *Basın Hukuku: Atölye Çalışmaları I*. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi, 2007.
- Şahin, Haluk. “Hapishaneler Bir Yandan Boşalırken”. *Radikal*. 11.06.2004.
- Toroslu, Nevzat. “Medya Hukuku”. X. *Yerel Medya Eğitim Semineri-Kayseri (20-21 Şubat 2004)*. Ankara: Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 2004.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 22. Dönem 2. Yasama Yılı 99. Birleşim, *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt. 52, 2004. <http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanaksgssd.birlesimşbaslangic?P4=12065&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=1>, Erişim: 28.09.2015.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. “Genel Gerekçe”. *Basın Kanunu Tasarısı ile Avrupa Birliği Uyum ve Adalet Komisyonları Raporları*. <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss456m.htm>. Erişim: 28.09.2015.
- Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. “Basın Raporları”. <http://www.tgc.org.tr/basinraporlari.asp>, Erişim: 30.09.2015.
- Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. İletişim Şûrası’na Sunulan Tebliğler. Ankara: RTÜK, 2008.
- Uçum, Mehmet ve Ümit Abanoz. “Uygulama Yönünden Basın Özgürlüğü ve Basın Hukuku”. *Basın Hukuku Atölye Çalışmaları I*. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2007.

An Evaluation of Recent Press Law in the Light of the Views and Criticisms of the Press and Other Professional Organizations

BUŞRA ERİMLİ

Abstract: *The new Press Law no. 5187 which aimed at regulating freedom of press and its employment was discussed and adopted in the general board of TGNA on 9th June,2004. In this article the new Press Law has been examined in line with the views and criticisms of press as well as non-press organisations.*

Keywords: *Press Law, Freedom of press, Press organizations, Turkey.*

Fabrika Çalışanlarının İş Memnuniyetini Etkileyen Etmenler

MEHMET KÖK*
mkok@atauni.edu.tr

ARZU ÇAKICI**
arzucakici@mynet.com

Özet: Bu çalışmanın amacı Kocaeli-İzmit merkez atık geri dönüşüm fabrikalarında çalışanların iş doyumunun Minnesota Doyum Ölçeği ile ölçülerek yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, toplam gelir, kıdem, çalışma saati, yöneticilik, iş seçimi, işe uygunluk, işe bağlılık, gece nöbeti, yöneticilik ve kişisel ihtiyaçların karşılanmasını içeren demografik değişkenlerle ne kadar yordandığını incelemektir. Çalışmaya, İzmit ilinde 2013 yılında kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle seçilmiş 150 işçi katılmıştır, ancak veri toplama araçları 67 kişiden geri alınabilmektedir. Katılımcılara, Demokratik Bilgi Toplama Formu ve Minnesota İş Doyum Ölçeği uygulanmış, verilerin analizi için frekans dağılımı ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda, örnekleme girenlerin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, toplam gelir, kıdem, çalışma saati ve yöneticilik boyutlarına ve bu boyutların genel ortalamasına göre anlamlı fark bulunamamış ($P > 0,05$) ancak statü, iş seçimi, iş uygunluğu, işe bağlılık, gece nöbeti, kişisel ihtiyaçların karşılanması boyutlarının genel ortalamasına göre anlamlı fark bulunmuştur ($P < 0,05$). Buna göre iş doyumunu; işini koşullar gereği değil de kendi isteği ile seçenlerde, işinin kendisine uygun olduğunu, işine bağlı olduğunu düşünen ve gece nöbeti olmayan personelde daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca yemek ve giyim gibi kişisel ihtiyaçları işyeri tarafından karşılanan personelin iş doyumunu, karşılanmayanlara göre yüksektir. Statü değişkeninde ise, idari işlerde çalışan personelin ($X=3,14$) iş doyumları, idare ve teknik elemandan ($X=3,99$) daha düşük bulunmuştur. Yine yapılan Dunnett's C testine göre işçiler ($X=3,39$) ile idari elemanların ($X=3,14$) iş doyumunu, idari ve teknik personelden ($X=3,99$) daha düşük bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: İş doyumunu, İşçiler, Fabrikalar.

Giriş

Mesleki etkinlikler insan yaşamının yaklaşık 1/3 ünü kapsamaktadır. Sağlıklı insan, iş yaşamında çalışarak potansiyellerini kullanır, bundan da hoşlanır ve mutlu olur. Kişinin iş yaşamındaki mutluluğu, genel yaşamına yansımaktadır. İş doyumunu, bu

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, K.K. Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı.

** Psikolojik Danışman, Kocaeli Yarbay Refik Cesur İlkokulu.

nedenle endüstri psikologlarının ve iş danışmanlarının önemle üzerinde durduğu konulardan birisidir (Kuzgun, Aydeniz ve Hamamcı 1999, 14).

İş doyumunu, birçok yazar ve araştırmacı tarafından değişik biçimlerde tanımlanmıştır. Bütün bu tanımlardan en önemli olan, literatürde en sık rastlanan ve iş doyumunu konusunu araştıran kişiler tarafından en çok atıfta bulunulan tanımlar aşağıda belirtilmektedir.

İş doyumunu insanları çalışmaya sevk eden önemli bir etken, gösterdikleri çabalar sonucunda elde ettikleri başarı umutlarıdır. Bu umutlar gerçekleştiğinde doyum sözü konusudur. Ortaya konan arzu ve ihtiyaçlar her şeyden önce insanın kendi benliği ile yakından ilişkili olmaktadır. Bu nedenle iş doyumunu aynı zamanda bireyin kendi egosunun doyum yolu olarak tanımlanabilmektedir

Bir kısım görüşte iş doyumunun bir çalışanın işinden aldığı zevkin derecesiyle ilgili olduğu, bireylerin işlerinden hoşlanma derecesi olduğu, iş ortamında çalışanın isteklerinin bir şekilde karşılanması sonucu ortaya çıkan memnuniyeti ifade ettiği söylenmiştir (Başaran 2000, 28).

Bir başka görüşe göre iş doyumunu, iş şartlarının (işin kendisi, fiziksel ortam, yönetim tutumu) ya da işten elde edilen sonuçların (ücret, iş güvenliği) iş gören tarafından değerlendirilmesidir. İş doyumunu işgörenin normlar, değerler ve beklentiler sisteminden geçerek değerlendirilen iş ve iş koşullarına ilişkin algılarına karşı geliştirdiği tepkilerden oluşmaktadır (Gençtürk ve Memiş 2010, 1040).

Akın ve Koçak (2007), Davis (1988)'in, iş doyumunu işgörenlerin işlerinden duydukları hoşnutluk veya hoşnutsuzluk olarak tanımladığını belirtmişlerdir (Akın ve Koçak 2007, 355).

İş doyumunu ya da doyumumsuzluk durumunun, işgücü devrini, işe devamsızlığı, işten yakınmayı ve diğer önemli personel konuları yakından etkilediği belirtilmektedir. Temel olarak kişinin beklentileri ve mevcut gerçeklik arasındaki farka bağlıdır. İş doyumunu ya da doyumumsuzluk durumunun, işgücü devrini, işe devamsızlığı, işten yakınmayı ve diğer önemli personel konuları yakından etkilediği belirtilmektedir. Temel olarak kişinin beklentileri ve mevcut gerçeklik arasındaki farka bağlıdır. Bu nedenle kişinin işinden bekledikleri ve işin ona verdiklerini bulmak önemlidir (Çinar ve Kavlak 2009, 34).

İş doyumunu, iş görenlerin işlerinden duydukları hoşnutluk ya da hoşnutsuzluktur. İş doyumunu işin özellikleri ve bireylerin istekleri birbirine uyduğu zaman gerçekleşmektedir (Sat 2011, 4).

İş doyumunu ile ilgili tanımlar incelendiğinde, aralarında büyük ölçüde benzerlik olduğu görülmektedir (Taşdan ve Tiryaki 2008, 57).

Çalışanın işinden elde ettiği doyumunu, işten ne elde etmek istediği, ne kadar elde etmek istediği ve ne elde ettiğine olan inançların bileşkesi sonucunda oluşan duygusal durumdur (Işıkhani 1996, 119).

Diğer bir grup araştırmacı ise iş doyumunu bir semptom olarak değerlendirmektedir; yetersiz iş tasarımı hem iş doyumsuzluğunun hem de olumsuz iş davranışlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Ergin 1997, 26-27). İşyerindeki fiziksel (gürültü düzeyi, havalandırma miktarı, ışıklandırma durumu, kalabalıklık v.b.) bireysel (sorumluluk miktarı, iş yükü, rollerdeki belirginlik düzeyi v.b), kişilerarası (amirler ve meslektaşlarla ilişkiler) ve kurumsal faktörler (belirsizlik, idari politikalar, çok fazla ya da az yapılandırılmışlık), çalışanların iş doyumundaki artışlar ya da azalmalarla ilişkili olduğu belirtilmektedir (Batıgün vd 2006, 33).

İş doyumunu ya da doyumsuzluğu, çalışanların işlerine, iş yerlerine ya da iş arkadaşlarına yönelik duygu düşünce ve davranışlarının bir bütünü olması bakımından içsel değerlendirmeleri ile yaptıkları işe yönelik genel bir tutumu belirtmektedir (Solmuş 2004,186).

“İş doyumunu ilk kez 1920’lerde ortaya atılmış, asıl önemi 1930’lu ve 1940’lı yıllarda anlaşılmıştır. O yıllardan bu yana ilgili alandaki literatürün en fazla çalışılan konusu haline geldiği görülmektedir. (Yıldırım, 254).

Diğer taraftan, Pelit ve Öztürk (2010), endüstri ve örgütsel psikoloji alanında, iş doyumuyla ilgili çalışmaların büyük yer tutacak miktarda olduğunu belirten Locke (1976)’un konuyla ilgili yayınlanan makale sayısının 3.350’nin üzerinde olduğunu belirttiğini vurgulamışlardır. (Pelit ve Öztürk 2010, 44).

Bu açıklamalar doğrultusunda ve yapılan literatür taramalarında ülkemizde sanayi sektöründe çalışanların iş doyumlarının bireysel demografik değişkenlerle olan ilişkileri konusunda yapılmış çalışma sayısının oldukça sınırlı olduğu görülerek söz konusu araştırmanın yapılması planlanmıştır.

Kavramlar

İş Doyumsuzluğu

İş doyumunu, işe yönelmeyi sağlayan olumlu bir etkidir. İş doyumunu yüksek olan kişiler ile iş doyumunu düşük olan kişiler arasında davranış farklılıkları olduğu saptanmıştır. İş doyumunu yüksek olan kişilerin işe güdülenmesi ve verdikleri hizmetin kalitesi yükselmektedir.

İş doyumunun düşük olması ile personel değişim hızı, performansın düşmesi, iş devamsızlık, doyumsuzluğu pekiştirici iş ortamı, çalışma ekibi ile ilgili zorluklar, kurumsal engeller gibi faktörler arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır (Akt: Çam, O. ve ark; 2005, 214).

Beehr ve Newman 1978, Dua 1996, iş doyumundaki azalmaların, kişinin hayatındaki olumsuz yaşam olaylarıyla, gündelik sıkıntılarla ve kişilik özellikleriyle de birleşince, genellikle, huzursuzluk, gerginlik, öfke, anksiyete, depresyon, yorgunluk gibi subjektif duygulanımlar ve soğuk algınlıklarında artış, allerjik reaksiyonlar, gastroenjestinal hastalıklar ve madde kullanımı gibi fizyolojik sorunlarla ilişkili gördüklerini belirtmiştir (Batıgün ve Şahin 2006, 33).

Eren 2001'e göre iş ile ilgili sorunlar ve bunun sonucunda ortaya çıkan olumsuz tutumlar; işin yapılış koşullarına ve iş aletlerine bağlı yakınma ve doyumumsuzluklar, bir işte çalışma sonucunda elde edilecek maddi çıkarlarla ilgili yakınma ve doyumumsuzluklar, takdir edilme ve sosyal saygınlık durumlarıyla ilgili yakınma ve doyumumsuzluklardır (Dede ve Çınar 2008, 4).

Kişilerin işleri ile ilgili beklentilerinin gerçekleşmemesi, hayal kırıklıkları yaşamaları memnuniyetsizlik ile sonuçlanır. İş memnuniyetsizliğini etkileyen birçok etmen bulunmaktadır. Literatürde kişilik yapısı, yaş, cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolü, işin özellikleri gibi birçok etmen ile iş memnuniyetsizliği arasında ilişki olduğu bildirilmiştir. Yapılan çalışmalar iş memnuniyeti ile işin olumlu havası, kişinin özgürlüğünde artış olduğu duygusu, başarı duygusu ve iş üzerinde kontrolü olduğu duygusu arasında ilişki bulunduğu gösterilmiştir (Yasan vd. 2008, 229).

İş doyumumsuzluğunun, genel yaşam doyumu, fiziksel sağlık ve ruhsal sağlık üzerine olumsuz etkilerinin yanı sıra, işe devamsızlık, işten ayrılma, iş veriminin düşmesi gibi örgütsel etkileri de olabilmektedir.

Çalışanların iş doyumu, meslek grupları arasında değişiklik gösterebileceği gibi, aynı meslek grubunda, ülkeler, bölgeler ve kurumlar arasında da farklılıklar olabilmektedir (Durmuş ve Günay 2007, 140).

İş Doyumunun Özellikleri

İş doyumunun dört önemli özelliği bulunmaktadır:

1. İş doyumu, iş ile ilgili farklı tutumları temsil etmektedir. Diğer bir deyişle, iş görenler işin belirli boyutlarına karşı olumlu tutumlara sahipken, diğerlerine karşı olumsuz tutumlara sahip olabilirler. Bu nedenle genel iş doyumu bulunurken, iş doyumunun farklı boyutları incelenmelidir (Sat, 2011).
2. İş doyumu derecesi, genellikle çıktılarının, beklentileri ne ölçüde karşıladığına bağlı olmaktadır (Sat, 2011).
3. İş doyumu, iş ortamında oluşan duruma karşı verilen duygusal yanıt olmaktadır.

Bu nedenle görülememekte, sadece hissedilmekte ya da ifade edilmektedir.

4. İş doyumu dinamik bir kavramdır. Bir kez iş doyumunun sağlanması sürekli aynı seviyede tutulabileceği anlamına gelmemektedir. İş doyumu hızla elde edilebildiği gibi hızla da iş doyumumsuzluğuna dönüşebilmektedir. İş yerindeki fiziksel, bireysel, kişiler arası ve kurumsal faktörler iş görenlerin iş doyumundaki yükselme veya düşmelerle yakından ilişkili olmaktadır (Sat, 2011).

İş Doyumunu Etkileyen Faktörler

İş tatmini ile işten ayrılma eğilimi ve iş verimliliği arasında bir bağın bulunduğu bilinmektedir. Bu nedenle, Tütüncü ve Çiçek (2000)' e göre birçok araştırmacı, iş tatminini ölçümleyerek, iş ortamında daha olumlu bir iklim yaratılmasına yardımcı

olacak faktörleri belirlemeye çalışmaktadır (Toker 2007, 93). İş doyumuna ilişkin literatür tarandığında araştırmacıların, iş doyumuna ilişkin farklı teori ve modelleri açıkladıkları görülmesine rağmen üzerinde birleştikleri nokta, söz konusu bu olgunun, içsel ve dışsal faktör bileşenlerinden oluşmasıdır (Pelit ve Öztürk 2010, 47). İş doyumuna etki eden faktörler kapsamında da değerlendirilebilecek içsel faktörler, bireyin işinden doyum sağlamasında etken olan ve bireyi içten güdüleyici olan başarı, tanınma, ilginç veya rekabet gerektiren görev, sorumluluk, yükselme ve gelişme olanağı verme gibi faktörleri kapsamaktadır. Diğer taraftan, Judge ve arkadaşları (2001), dışsal faktörlerin, bireyin işinden doyum sağlamasına katkıda bulunan ve bireyin örgüt içinde sağlıklı çalışması için örgüt tarafından gerçekleştirilmesi beklenen-gereken örgüt prosedürleri, denetim, kişiler arası ilişkiler, çalışma koşulları vb. gibi faktörleri kapsadığını düşünmektedir (Pelit ve Öztürk 2010, 47).

1. Bireysel Faktörler

Bireysel faktörler, değerler, beklentiler, cinsiyet, kişilik, eğitim, zeka, statü, tecrübe, sosyo-kültürel çevre olarak sıralanabilmektedir.

a. Beklentiler

Beklenmedik başarı ve başarısızlık üzerine yaptıkları araştırmada deneklerin çoğunun beklenen başarısızlığı, beklenmeyen başarıya tercih ettiklerini saptamışlardır (Sat 2011, 7).

b. Cinsiyet

Ülkemizde yapılan bazı çalışmalara bakıldığında da birbiriyle tutarlı sonuçlara ulaşılamamış olduğu görülmektedir. Çarıkçı (2004) tarafından yapılan bir araştırmada kadın çalışanların iş doyumunun, erkek çalışanların iş doyumundan düşük olduğu belirlenmiştir. Çarıkçı, kadın çalışanlarda doyumsuzluk yaratan faktörün çalışma saatlerindeki düzensizlik olduğunu belirtmiştir. Şahin (2003) 'ün yaptığı araştırmada iş doyumunun cinsiyete göre farklılık göstermediğini tespit etmiştir (Sat 2011, 7).

c. Yaş

Genel olarak, iş doyumunu yaşla birlikte artmaktadır. Gençlerde daha düşük iş doyumunu görülmektedir. Çünkü genç insanların çoğu sorumluluk duydukları ve kendilerini yeterli hissettikleri bir iş bulmakta başarılı olmadıkları için ilk işlerinde hayal kırıklığına uğramaktadır. Herzberg ve arkadaşlarına göre ise, yaş ve tatmin arasında U şeklinde bir ilişki mevcuttur. Böyle bir ilişkiye göre çalışanların 25 yaş öncesi ile 45 yaş sonrasında iş tatmin düzeyleri yükselmektedir. Yani iş tatmini, işe ilk girişte yüksek, fakat sonra düşmektedir. İsteki kariyer yükseldikçe tatmin düzeyi de yeniden artmaya başlamaktadır (Sat 2011, 8).

d. Unvan

Amerikan Ulusal Görüş Araştırma Merkezinin 1972 ve 1978 yılları arasında uyguladığı anketlerden toplanan veriler baz alınarak yapılan bir araştırmada araştırmacılar,

bireyin hiyerarşik konumunun iş doyumunu üzerindeki etkisini araştırmışlar ve yalnızca 1974 yılının verilerini kullanarak elde ettikleri sonuç, prestij, yaş ve gelir düzeyi kontrol edildiğinde, bu etkinin iş doyum düzeyi ölçümünde %4,8'lik bir varyansı karşılayabildiği görülmüştür. Diğer yılların verileri ile yapılan istatistiksel çalışmalarda bu oranın sadece %2 olması, unvanın iş doyumuyla ilgili bir değişken olarak kabul edilebilmesinin kuraldan çok bir istisna olduğunu vurgulamalarına yol açmıştır (Ebeling ve King 1981, 568).

e. Kişilik

Birçok bilimsel araştırma, çalışma yaşamı ile kişilik arasında bir etkileşimin olduğunu göstermektedir. Yine araştırmalara göre işlerine daha iyi uyum sağlayan ve duygusal dengesi daha iyi olan çalışanların iş doyumları daha yüksek olmaktadır. Bazı araştırmacılara göre, genelde iş doyumsuzluğu yaşayan çalışanlar çevreye uyum sağlayamayan, insan ilişkileri zayıf, fazla sinirli olan, kişisel konumlarından hoşnut olmayan bireyler olmaktadır (Sat, 2011).

f. Eğitim

Eğitim, iş doyumunu etkileyen en önemli faktörlerden birisi olmaktadır. Burada önemli olan, eğitim doğrultusunda ortaya çıkan bilgi birikimi, çalışma değerleri, özlem düzeyleri, örgütsel beklentiler gibi faktörlerle, yapılan işin sağladığı ortam ve olanaklar arasında dengenin sağlanması olmaktadır (Sat, 2011).

g. Öğrenim durumu

Öğrenim düzeyi ve iş doyumunu arasındaki ilişkiyi, alınan eğitim ve işin gerektirdiği bilgi ve beceriler arasındaki uyum üzerinden inceleyen bir araştırmada, öğrenim düzeyi bireyin işinin gerektirdiğinden çok yüksekse bu durum iş doyumsuzluğunu yaratmakta; öğrenim düzeyinin işin gerektirdiğinden orta derecede yüksek olması halinde bu iki değişken arasındaki etkileşimin çok az olduğu görülmüştür. Türkiye'de yapılan bir araştırmanın sonucu ise öğrenim düzeyinin Türk çalışanlarının iş doyumuna önemli bir etkisinin olmadığını göstermektedir (Bilgiç 1998, 549-558). Ancak, öğrenim düzeyi görece yüksek olan çalışanlar verimlilik ile daha yakından ilgilidirler ve işlerine karşı daha az olumsuz duygu geliştirmişlerdir; başka bir deyişle bu çalışanlar işle ilgili unsurlar konusunda fazla şikayetçi olmazken, iş performanslarının kalitesi ile daha çok ilgilidirler (Yelboğa 2007, 5).

h. Zeka

Zeka, yapılan işle ilgili olarak ele alındığında iş doyumunda önemli bir etken olmaktadır. Birçok iş ve meslekler belirli bir zeka seviyesi gerektirmekte ve bunun altında ya da üzerinde zekaya sahip kişiler bu işlerden doyum elde edememektedir (Sat 2011, 10).

ı. Statü

Mesleki statü yükseldikçe iş doyumunu da artmaktadır. Üst düzeyde olanların alt dü-

zeyde olanlara göre iş doyum düzeyi daha yüksek olmaktadır. Bunun nedeninin, üst düzeydeki çalışanların daha yüksek ücretli, kişisel beklentilere daha fazla cevap veren işlerde çalışmaları olduğu görülmektedir (Sat 2011, 10).

i. Tecrübe ya da Kıdem

Yapılan birçok araştırmada, mesleki çalışma süresi arttıkça işten duyulan tatmininde arttığı görülmektedir. Bu durum, işten beklentilerin daha gerçekçi temellere oturmayaya başlaması, kişinin kendisini iş ortamına uydurması, yüksek pozisyonlarda ücret ve çalışma şartlarının iyi olmasından kaynaklanmaktadır (Sat 2011, 10). Bu bağlamda çalışma yaşamına yeni başlayan, iş tecrübesi az olan bireylerin beklentileri çoğunlukla gerçekçi olmamakta ve karşılanmayan beklentileri iş doyumsuzluğuna yol açmaktadır.

Çevresel ya da Örgütsel Faktörler

Örgütsel faktörler, bireysel faktörlerle etkileşime geçerek çalışanların iş doyumlarını etkilemektedir. İş doyumunu etkileyen örgütsel faktörler ise; yönetim biçimi, çalışma olanakları, gelişme ve yükselme olanakları, ücret, stres, işin niteliği, çalışma arkadaşları, güvenlik ve fiziksel ortam, takdir edilme ve terfi olarak belirlenebilmektedir.

a. Yönetim Biçimi

Liderlik ve yönetim tarzı çalışanların motivasyonu ve iş tatmini üzerinde iki boyutta etkilidir. Bunlardan birincisi çalışan merkezli olmaktır. Yöneticilerin personel ilişkilerini desteklemesi ve katkıda bulunması çalışanların iş doyumlarını artırmaktadır. İkinci boyut ise karar verme sürecine çalışanların katılımıdır. Bu katılım iş doyumunu önemli oranda artırmaktadır. Robbins,1996' ya göre, örgüt ortamı içerisinde çalışanlar, yaptıkları işin başkaları tarafından takdir edildiğini gördüklerinde, işlerinde daha fazla doyum sağlarlar. Örgütte genel olarak karmaşıklık ve biçimsel ilişkiler, iş doyumunun düşmesine yol açar (Taşdan ve Tiryaki 2008, 59).

b. Çalışma Olanakları ve Koşulları

Yapılan işin gerçekleştirilebilmesi ve çalışabilme için gerekli araç-gereç, kütüphane, bilgisayar gibi olanaklarla, kantin, yemekhane, spor ve dinlenme ile ulaşım gibi fizyolojik gereksinimleri karşılayacak olanakların yeterliliğidir (Yerlisu ve Çelenk 2008, 89).

Çalışma koşulları: Başaran (2000)'e göre, çalışma ortamının uygun olmaması, rahatsız edici olması, araç-gereç sıkıntısı, işyerine ulaşımın zor olması vb. çalışmada doyumsuzluk yaratacak değişkenlerden sayılabilir (Taşdan ve Tiryaki 2008, 59).

c. Gelişme ve Yükselme Olanakları

İş doyumunu açısından yükselme ve gelişme olanaklarının, ücretten daha etkili olduğu yapılan çalışmalar sonucunda saptanmıştır. İş yerinde terfi olanaklarının ve verilen ödüllerin iş doyumunu üzerinde etkileri olduğu görülmüştür. Terfilerin adil olması ve bir temele dayanması çalışanlar açısından önemlidir (Yerlisu ve Çelenk 2008, 89).

d. Ücret

Çalışanların iş tatminini etkileyen en önemli unsurlardan biri de ücrettir. İş doyumu konusunda ücretin önemi işten işe geçebilmektedir (Akt: Sat, 2011). Bir işgören örgüte verdiği emeğinin de karşılığını, ödeme olarak geri almalıdır. Ödeme, işgörenin örgütten sağladığı her türlü parasal, toplumsal ve ruhsal karşılıkları kapsar (Taşdan ve Tiryaki 2008, 59).

e. Stres

Stres, her kişi üzerinde aynı etkiyi göstermeyen ve bireyin endişe, üzüntü, gerilim ve baskıya yol açan duyguları yaşamaması olarak tanımlanmaktadır. Stres, çalışan kişilerde iş doyumsuzluğu yaratmaktadır.

f. İşin Niteliği

İşin niteliği yükseldikçe, genel olarak işten duyulan doyumu artmaktadır (Kağan, 2005). Çalışanlar, kendilerinin beceri ve yeteneklerini kullanma fırsatı veren işleri tercih etme eğilimindedirler. Tekdüze yapılmayan işlerde, genellikle iş tatmin düzeyi artmaktadır. Çalışanların aşırı baskı altında çalışmayı sevmemelerinin yanısıra her konuda işlerine karışılmasından ve kendilerine emir verilmesinden de hoşlanmadıkları görülmektedir.

g. Çalışma Arkadaşları

Çalışanın, çalışma arkadaşlarına ve çalıştığı gruba kendisini ait hissetmesi iş doyum düzeyini etkilemektedir. Çalışma arkadaşları, kişinin iş doyumunu kişi içinde ya da örgütte yeni olduğunda güçlü bir şekilde etkilemektedir. Çünkü çalışan işe yeni başladığında işle ilgili neleri yapması ve neleri yapmaması gerektiğini bilmemektedir.

Çalışma arkadaşları bu nedenle çalışanların iş doyumunu etkilemektedir (Akt: Sat, 2011). Çalışanın başarılı sayılan bir grup içerisinde yer alması, hayat görüşü kendisine uygun insanlarla birlikte çalışması iş doyumunu artırmaktadır. Bu nedenle çalıştığı işletmede dostlar ve destekleyici iş arkadaşları bulan çalışanın iş doyumunu artırmaktadır. İşyerinde, işverenin tutumu da iş doyumunu çok etkilemektedir. İşverenin arkadaşça ve anlayışlı davrandığında da iş doyumunun arttığı dikkati çekmektedir (Yerlisu ve Çelenk 2008, 88).

h. Güvenlik ve Fiziksel Ortam

İş güvenliğinin olması, çalışan için ayrı bir iş doyum faktörü olmaktadır. Çalışanlar işinde güvenlik unsurunun tam olarak var olduğuna ve kendisine değer verildiğine inanıyorsa, bu durum çalışanın işinden doyum elde etmesine yardımcı olacaktır (Yerlisu ve Çelenk 2008, 88).

ı. Takdir Edilme

Erdil ve arkadaşlarına (2004) göre, çalışanların performansının gereğine uygun olarak takdir edilmesi, değerlendirilmesi ve ödüllendirilmesi, çalışanların yaptığı işler-

den daima gurur duyması, sahip olduğu kariyerde ilerleme fırsatlarından tatmin olması iş tatminini olumlu yönde etkilemektedir (Bozkurt ve Bozkurt 2008, 5).

Mesleğinde maddi ve manevi doyuma ulaşamayan çalışan, işine yoğunlaşmamakta ve verimli çalışmamaktadır. Barutçugil (2004)'e çalışanların yeterli düzeyde motive edil(e)mediği ve iş doyumunu sağlan(a)madığında çoğu kez yeteneklerini kullanmadıkları ve potansiyellerini performansa dönüştür(e)medikleri gözlenmektedir (Yılmaz ve Ceylan 2011, 280).

Çalışanların iş yaşamlarındaki doyumlarını ve doyumsuzluklarını ortaya koymak amacıyla birçok literatür çalışması yapılmış ve bu çalışma sonuçlarından hareketle ilgili kuram ve yaklaşımlar üretilmiştir. Yapılan bu çalışmalarda da görüldüğü gibi iş doyumunu kavramı, çoğunlukla işe yönelik tutumların anlamıyla eş değer olarak düşünülmektedir. Bu çalışmada da açıklandığı üzere, işle ilgili tutumlar, içsel faktörler (kişisel özellikler) tarafından ya da dışsal faktörler (kişiyi etkileyen çevresel güçler) tarafından belirlenebilmektedir. Yani iş doyumunu birbirinden farklı birçok faktör ile etkileşim içinde olmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalar ve yapılan literatür taramaları doğrultusunda ülkemizde sanayi sektöründe çalışanların iş doyumlarının bireysel demografik değişkenlerle olan ilişkileri konusunda yapılmış çalışmaların yeterince kapsamlı olmadığı görülerek alana bir nebze de olsa katkı sağlaması amacıyla bu araştırmanın yapılması planlanmıştır.

Amaç

Yukarıda ifade edilen temel sorun bağlamında bu araştırmanın genel amacı; sanayi sektöründe bireysel demografik değişkenlerin, iş doyumunu üzerindeki etkisini belirlemektir.

Araştırmada bu genel amaca ulaşabilmek için, aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

1. “Yaş” değişkeni, personelin iş doyumunun anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
2. “Cinsiyet” değişkeni, personelin iş doyumunun anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
3. “Eğitim durumu” değişkeni, personelin iş doyumunun anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
4. “Medeni durum” değişkeni, personelin iş doyumunun anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
5. “Toplam gelir” değişkeni, personelin iş doyumunun anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
6. “İş deneyimi (Kıdem)” değişkeni, personelin iş doyumunun anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
7. “Statü” değişkeni, personelin iş doyumunun anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
8. “Mesai saati” değişkeni, personelin iş doyumunun anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
9. “İş seçimi” değişkeni, personelin iş doyumunun anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
10. “İş uygunluğu” değişkeni, personelin iş doyumunun anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
11. “İşe bağlılık” değişkeni, personelin iş doyumunun anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
12. “Gece nöbeti” değişkeni, personelin iş doyumunun anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

13. “Yöneticilik” değişkeni, personelin iş doyumunun anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
 14. “Kişisel ihtiyaçların karşılanması” değişkeni, personelin iş doyumunun anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

Yöntem

İş doyumunun bireysel demografik değişkenler ile ilişkisini inceleyen tarama türündeki bu araştırmanın yöntem bölümünde araştırma grubu, veriler ve toplanması, veri toplama aracı ve verilerin analizine verilmiştir.

Araştırma Grubu

Bu çalışmanın örneklemini, KOCAELİ-İZMİT merkezde faaliyet gösteren geri dönüşüm fabrikalarında görev yapan 150 çalışan oluşturmuştur. Veriler, 150 personele dağıtılmış ancak 67 kişiden geri alınabilmiştir. Katılımcıların 18’si kadın, 49’u erkektir. Örneklemin yaş aralığı 18-56’dir. Katılımcılar gönüllü olarak çalışmaya katılmıştır.

Veriler ve Toplanması

Verilerin toplanması ilgili fabrika kuruluşlarında araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırma için kullanılan ölçme aracı araştırma grubuna dağıtılmış ve doldurulduktan sonra toplanmıştır.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veriler, uygulanan iki farklı veri toplama aracı yoluyla toplanmıştır. Bağımlı değişkene (iş doyumunu) ilişkin verilerin toplanmasında, “Minnesota

Doyum Ölçeği”; bireylerin kişisel bilgilerini toplamak için ise “ Sosyodemografik Bilgi Formu” kullanılmıştır.

Sosyodemografik Bilgi Toplama Formu

Anket Formu; 14 sorudan oluşmaktadır. Fabrika çalışanlarının tanımlayıcı özellikleri, çalışma koşulları, meslekleri ile ilgili düşünce ve memnuniyetleri, mesleklerini seçme nedenlerini içeren sorulardan oluşmaktadır.

Minnesota İş Doyum Ölçeği

Araştırmada kullanılan ölçek, Weiss, David, England ve Lofquist (1967) tarafından iş doyumunu ölçmek amacıyla geliştirilen ve 20 sorudan oluşan Minnesota İş Doyum Ölçeğidir. Baycan (1985) tarafından Türkçeye çevrilip, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır (Cronbach Alpha = 0,77). Minnesota İş Doyum Ölçeği 1-5 arasında puanlanan beşli likert tipi bir ölçektir. Ölçek puanlamasında, Hiç memnun değilim; 1 puan, Memnun değilim; 2 puan, Kararsızım; 3 puan, Memnunum; 4 puan, Çok memnunum; 5 puan olarak değerlendirilmektedir. Ölçekte ters soru bulunmamaktadır. Minnesota İş Doyum Ölçeği içsel, dışsal ve genel doyum düzeyini belirleyici özelliklere sahip 20 maddeden oluşmuştur. 1- İçsel doyum 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9,10, 11,

15, 16, 20 2- Dışsal doyum 5, 6, 12, 13, 14, 17, 18, 19 3-Genel doyum: 1, 2, 3,4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 maddelerini içermektedir. Genel doyum puanı 20 maddeden elde edilen puanların toplamının 20'ye, içsel doyum puanı 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 16, 20 içsel faktörleri oluşturan maddelerden elde edilen puanların toplamının 12'ye, dışsal doyum puanı 5, 6, 12, 13, 14, 17, 18, 19 dışsal faktörleri oluşturan maddelerden elde edilen puanların toplamının 8'e bölünmesi ile elde edilmektedir. Ölçeğin nötr doyum puanı 3'tür. Ölçekten alınan puan 3'ten küçük ise iş doyumunu düşük, 3'ten büyük ise iş doyumunu yüksek olarak değerlendirilmektedir (Çam vd. 2005, 213-220).

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Minnesota İş Doyum Ölçeği ile toplanan veriler, analiz için SPSS 13.0 for Windows programına girilmiştir. Veri girişi tamamlandıktan sonra araştırmanın amaçları doğrultusunda uygun istatistik teknikler kullanılarak analiz edilmiştir.

İki grup ortalamaları iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi, t testi; üç ve ya daha fazla grup ortalamaları ANOVA analizi ile karşılaştırılmıştır. Tüm veriler için istatistiksel anlamlılık düzeyi $P < 0,05$ olarak alınmıştır. Analizlerde cinsiyet, yaş, iş deneyimi (kıdem) ,medeni hal, eğitim düzeyi, toplam gelir, statü, mesai saati, iş seçimi, iş uygunluğu, işe bağlılık, gece nöbeti, yöneticilik görevi, kişisel ihtiyaçların karşılanıp karşılanmadığı değişkenleri kullanılmıştır.

Bu doğrultuda, araştırmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi amacıyla ölçeğe verilen yanıtların personelin cinsiyet,medeni durum,iş seçimi,işe uygunluk,işe bağlılık,gece nöbeti,yöneticilik ve kişisel ihtiyaçların karşılanması göre değişip değişmediğine t-testi ile; yaş,eğitim düzeyi,toplam gelir,statü, mesai saati ve iş deneyimi (kıdem) durumuna göre değişip değişmediğine ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile bakılmış, gruplar arasında fark bulunduğu farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere post-hoc Scheffe ile Dunnett's C testleri yapılmıştır.

Bulgular

Tablo 1: Çalışmaya katılanların demografik özellikleri

Demografik özellikler	N: 67	% / SD
<i>Yaş Aralığı</i>		
18-29	39	58,2
30-41	20	29,9
42 ve üzeri	7	10,4
<i>Cinsiyet</i>		
Kadın	18	26,9
Erkek	49	73,1

<i>Eğitim Durumu</i>		
İlkokul mezunu	14	20,9
Ortaokul mezunu	19	28,4
Lise mezunu	15	22,4
Ön lisans – lisans – yüksek Lisans	19	28,4
<i>Medeni hal</i>		
Evli	30	44,8
Bekar	37	55,2
<i>Toplam gelir</i>		
Düşük	9	13,4
Orta	40	59,7
Yüksek	18	26,9
<i>Çalışma yılı</i>		
1-7 yıl	42	62,7
8-14 yıl	14	20,9
15 ve üzeri	11	16,4
<i>Statü</i>		
Yönetim ve teknik eleman	10	14,9
İşçiler	38	56,7
İdari işler ve hizmet	19	28,4
<i>Çalışma saati</i>		
1-5 saat arası	8	11,9
6-10 saat arası	54	80,6
11-15 saat arası	5	7,5
<i>İş seçimi</i>		
Kendi isteği ile	51	76,1
Koşullar gereği	16	23,9
<i>İş uygunluğu</i>		
Uygun	30	44,8
Uygun değil	37	55,2
<i>İşe bağlılık</i>		
Bağlıyım	43	64,2
Bağlılığım yok	24	35,8
<i>Gece nöbeti</i>		
Var	24	35,8
Yok	43	64,2
<i>Yöneticilik görevi</i>		
Var	9	13,4
Yok	58	86,6

<i>Kişisel ihtiyaçları sağlama</i>		
Evet	46	68,7
Hayır	21	31,3
<i>İş memnuniyeti düzeyi</i>		
Düşük	14	20,9
Nötr	5	7,5
Yüksek	48	71,6

Tablo 2: Fabrika Çalışanlarının Cinsiyete Göre İş Doyumunu Puan Ortalamalarının T-Testi Sonuçları

<i>Cinsiyet</i>	N	X	S	sd	t	P
Kadın	18	3,600	,554	65	1,337	,186
Erkek	49	3,336	,763			

Fabrika çalışanlarının iş doyumunu puan ortalamaları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Başka bir deyişle, kadın personelin iş doyum düzeyleri ile erkek çalışanların iş doyum düzeyleri arasında herhangi bir fark yoktur ($t(65) = 1,337, P > ,05$).

Tablo 3: Fabrika Çalışanlarının Medeni Hale Göre İş Doyumunu Puan Ortalamalarının T-Testi Sonuçları

<i>Medeni hal</i>	N	X	S	sd	t	P
Evli	30	3,51	,77			
Bekar	37	3,32	,67	65	1,087	,281

Fabrika çalışanlarının iş doyum düzeylerinin medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(65) = 1,087, P > ,05$). Başka bir deyişle, evli personelin iş doyum düzeyleri ile bekar çalışanların iş doyum düzeyleri arasında herhangi bir fark yoktur.

Tablo 4: Fabrika Çalışanlarının İş Seçimi Durumuna Göre İş Doyumunu Puan Ortalamalarının T-Testi Sonuçları

<i>İş seçimi durumu</i>	N	X	S	sd	t	P
Kendi isteği ile	51	3,51	,662	65	2,180	,033
Şartlara bağlı	16	3,07	,811			

Personelin toplam iş doyumunu puanları, iş seçimine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t(65) = 2,180, P < ,05$). Bu bulguya göre kendi isteği ile işlerini seçen personelde iş doyumunu daha yüksek olacaktır.

Tablo 5: Fabrika Çalışanlarının İşe Uygunluk Durumuna Göre İş Doyumu Puan Ortalamalarının T- Testi Sonuçları

İşe uygunluğu	N	X	S	sd	t	P Anlamlı fark
Uygun değil	30	3,09	,827	45,568	3,273	,002
Uygun	37	3,65	,500			

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi fabrika personelinin iş doyumu puanları, işe uygunluk durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t(45,568) = 3,273$, $P < ,05$). Bu bulguya göre işlerinin kendilerine uygun olduğunu düşünen personelde iş doyumu daha yüksek olacaktır.

Tablo 6: Fabrika Çalışanlarının İşe Bağlılık Durumuna Göre İş Doyum Puan Ortalamalarının T- Testi Sonuçları

İşe bağlılık	N	X	S	sd	t	P Anlamlı fark
İşe bağıyım	43	3,67	,605	65	4,665	,000
İşe bağlı değilim	24	2,93	,664			

Tabloda da görüldüğü gibi fabrika personelinin iş doyumu puanları, işe bağlılık durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t(65) = 4,665$, $P < ,05$). Bu bulguya göre işlerine bağlı olduğunu düşünen personelde iş doyumu daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 7: Fabrika Çalışanlarının Gece Nöbeti Durumuna Göre İş Doyum Puan Ortalamalarının T-Testi Sonuçları

Gece nöbeti	N	X	S	sd	t	P Anlamlı fark
Var	24	2,98	,853	32,093	3,471	,002
Yok	43	3,64	,502			

Tabloda da görüldüğü gibi fabrika personelinin iş doyumu puanları, gece nöbetinin olup olmaması durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t(32,093) = 3,471$, $P < ,05$). Bu bulguya göre çalıştığı fabrikada gece nöbeti olmayan personelin iş doyumu daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 8: Fabrika Çalışanlarının Kişisel İhtiyaçlarının Karşlanması Durumuna Göre İş Doyum Puan Ortalamalarının T- Testi Sonuçları

Kişisel ihtiyaçların karşlanması	N	X	S	sd	t	P Anlamlı fark
Evet	46	3,55	,615	65	2,412	,019
Hayır	21	3,10	,845			

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi fabrika personelinin iş doyumu puanları, yeme-içme,giyim vb. gibi bir kısım ihtiyaçların karşılanması durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t(65) = 2,412, P < ,05$). Bu bulguya göre çalıştığı fabrikada bir kısım kişisel ihtiyaçları karşılanan personelin iş doyumu daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 9: Fabrika Çalışanlarının Yönetici Olup Olmama Durumlarına Göre İş Doyum Puan Ortalamalarının T- Testi Sonuçları

Yöneticilik	N	X	S	sd	t	P
Var	9	3,52	,611	65	,512	,610
Yok	58	3,39	,737			

Tabloda da görüldüğü gibi fabrika personelinin iş doyumu puanları, çalıştığı işyerinde yöneticiliklerinin olup olmaması durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t(65) = ,512, P > ,05$). Başka bir deyişle işyerinde yöneticilik görevi olan personel ile diğer personelin iş doyumları aynıdır.

Tablo 10a: Uyum Ölçeği Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Yaş	N	X	SS
18-29	39	3,33	,642
30-41	20	3,53	,899
42 ve üzeri	7	3,40	,638

Tablo 10b: Fabrika Çalışanlarının Yaş Aralıklarına Göre İş Doyum Ölçeği Puanlarının ANOVA Sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P
Gruplararası	,564	2	,282	,530	,591
Gruplarıçi	33,505	63	,532		
Toplam	34,069	65			

Analiz sonuçları, personelin genel iş doyumu düzeyleri arasında yaş düzeyleri bakımından anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir, $F(2,63) = ,530, P > ,05$.

Tablo 11a: Uyum Ölçeği Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Eğitim Düzeyi	N	X	SS
İlkokul	14	3,50	,761
Ortaokul	19	3,22	,816
Lise	15	3,51	,805
Ön Lisans – Lisans – Yüksek Lisans	19	3,45	,500

Tablo 11b: Fabrika Çalışanlarının Eğitim Düzeyine Göre İş Doyum Ölçeği Puanlarının ANOVA Sonuçları

<i>Varyansın kaynağı</i>	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P
Gruplararası	1,016	3	,339	,645	,589
Gruplarıçi	33,090	63	,525		
Toplam	34,106	66			

Analiz sonuçları, personelin genel iş doyumunu düzeyleri arasında eğitim düzeyleri bakımından anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir, $F(3,63) = ,645$, $P > ,05$.

Tablo 12a: Uyum Ölçeği Puanlarının Betimsel İstatistikleri

<i>Toplam gelir</i>	N	X	SS
Düşük	9	3,40	,781
Orta	40	3,37	,648
Yüksek	18	3,50	,862

Tablo 12b: Fabrika Çalışanlarının Toplam Gelire Göre İş Doyum Ölçeği Puanlarının ANOVA Sonuçları

<i>Varyansın kaynağı</i>	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P
Gruplararası	,219	2	,109	,206	,814
Gruplarıçi	33,89	64	,529		
Toplam	34,11	66			

Analiz sonuçları, personelin genel iş doyumunu düzeyleri arasında toplam gelir bakımından anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir, $F(2,64) = ,206$, $P > ,05$.

Tablo 13a: Uyum Ölçeği Puanlarının Betimsel İstatistikleri

<i>Kıdem</i>	N	X	SS
1-7 yıl arası	42	3,36	,652
8-14yıl arası	14	3,51	,791
15 ve üzeri	11	3,45	,911

Tablo 13b: Fabrika Çalışanlarının Kıdeme Göre İş Doyum Ölçeği Puanlarının ANOVA Sonuçları

<i>Varyansın kaynağı</i>	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P
Gruplararası	,263	2	,131	,248	,781
Gruplarıçi	33,843	64	,529		
Toplam	34,106	66			

Analiz sonuçları, personelin genel iş doyumunu düzeyleri arasında kıdem bakımından anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir, $F(2,64) = ,248$, $P > ,05$.

Tablo 14a: Uyum Ölçeği Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Statü	N	X	SS
Yönetim ve teknik eleman	10	3,99	,233
İşçiler	38	3,39	,735
İdari işler ve hizmet	19	3,14	,702

Tablo 14b: Fabrika Çalışanlarının İşyerindeki Statüye Göre İş Doyum Ölçeği Puanlarının ANOVA Sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P Anlamlı fark
Gruplararası	4,797	2	2,399	5,238	,008
Gruplariçi	29,309	64	,458		
Toplam	34,106	66			

Analiz sonuçları, personelin genel iş doyumunu düzeyleri arasında işyerindeki statü bakımından anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir, $F(2,64) = 5,238$, $P > ,05$. Ancak, birimler arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Post Hoc testlerden Scheffe testinin sonuçlarına göre; idari işlerde çalışan personelin ($X=3,14$) iş doyumları, idare ve teknik elemandan ($X=3,99$) daha düşük bulunmuştur. Yine yapılan Dunnett's C testine göre işçiler ($X=3,39$) ile idari elemanların $X=3,14$ iş doyumunu, idari ve teknik personelden ($X=3,99$) daha düşük bulunmuştur.

Tablo 15a: Uyum Ölçeği Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Mesai Saati	N	X	SS
1-5 saat	8	3,30	,894
6-10 saat	54	3,42	,725
11-15 saat	5	3,50	,353

Tablo 15b: Fabrika Çalışanlarının Mesai Saati Aralığına Göre İş Doyum Ölçeği Puanlarının ANOVA Sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P
Gruplararası	,138	2	,069	,130	,878
Gruplariçi	33,968	64	,531		
Toplam	34,106	66			

Analiz sonuçları, personelin genel iş doyumunu düzeyleri arasında mesai saatleri bakımından anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir, $F(2,64) = ,130$, $P > ,05$.

Tartışma

Analizlerde cinsiyet, yaş, iş deneyimi (kıdem) ve öğrenim düzeyi, medeni hal, toplam gelir, statü, mesai saati, iş seçimi, iş uygunluğu, işe bağlılık, gece nöbeti, yöneticilik görevi, kişisel ihtiyaçların karşılanıp karşılanmadığı gibi değişkenler araştırılmıştır.

Cinsiyet değişkeni erkek ve kadın olmak üzere iki grup altında incelenmiştir. Yaş değişkeni ile ilgili olarak; "18- 29", "30- 41" ve "42 ve üstü" olmak üzere üç grup olarak belirlenmiştir. Eğitim durumu, ilkokul, ortaokul, lise ile ön lisans ile lisans ve yüksek lisans kategorilerinde ele alınmıştır. Statü olarak idare ve teknik eleman, işçiler ve idari elemanlar olarak üç bölümde incelenmiştir. Çalışma saati olarak 1- 5, 6- 10 ve 11-15 olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır. İş Deneyimi (kıdem) değişkeni ile ilgili olarak; "1- 5 yıl", "6- 10 yıl", "11-15 yıl" olmak üzere üç grupta incelenmiştir. İş seçimi değişkeni, kendi isteğiyle ve koşullar gereği olarak iki bölümde ele alınmıştır. İşe uygunluk değişkeni uygun değil ve uygun olarak ele alınmıştır. İşe bağlılık değişkeni bağılım ve bağıl değilim kategorilerini oluşturmuştur. Diğer değişkenler olan gece nöbeti değişkeni evet, hayır; yöneticilik görevinin olup olmadığı var, yok ve kişisel ihtiyaçların karşılanıp karşılanmadığı değişkeni ise yine evet ve hayır şeklinde incelenmiştir.

Yapılan analizler sonucunda, örnekleme giren yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, toplam gelir, kıdem, çalışma saati ve yöneticilik boyutlarına ve bu boyutların genel ortalamasına göre anlamlı fark bulunamamış ($P > 0,05$), statü, iş seçimi, iş uygunluğu, işe bağlılık, gece nöbeti, yöneticilik, kişisel ihtiyaçların karşılanması boyutlarının genel ortalamasına göre anlamlı fark bulunmuştur ($P < 0,05$). Buna göre iş doyumunu: işini koşullar gereği değil de kendi isteği ile seçenlerde, işinin kendisine uygun olduğunu, işine bağlı olduğunu düşünen ve gece nöbeti olmayan personelde daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca yemek ve giyim gibi kişisel ihtiyaçları işyeri tarafından karşılanan personelin iş doyumunu, karşılanmayanlara göre yüksektir.

Araştırmamızda iş doyumunu açısından cinsiyet bir önemlilik arz etmemektedir. Kadının ve erkek çalışanlarda iş doyumunun farklı olmamasını kimi araştırmaların da desteklediği görülmektedir. Yurt dışında yapılan araştırmalarda evli olmak ve destekleyici bir eşe sahip olmak tükenmişliği önlemede önemli bir etken olarak bildirilmişse de, ülkemizde hekimlerde yapılan iki araştırmada araştırmamıza paralel olarak evli, bekar ya da dul/boşanmış olmanın tükenmişlik ve iş doyumunu üzerine etkisinin olmadığı saptanmıştır (Erol vd. 2007, 245). Araştırmamızda medeni durum, iş doyumunu etkilememiştir. Mevcut çalışmada evli olmanın iş doyumunu olumlu yön de etkilediği görülmüştür. Bu sonuç ülkemizde yapılan bir çalışma sonucu ile paralellik göstermektedir; ancak diğer çalışmalarda medeni durumun iş doyumunu etkilemediği bulunmuştur (Kavlu ve Pınar 2009, 1552).

Evli olmak ve yaşlı olmak iş ve yaşam doyumunu artırıcı etkenler gibi görünmektedir. Çalışmamızda olduğu gibi Linn ve arkadaşları da (1985) evli ve daha yaşlı hekimlerde iş ve yaşam doyumunu daha yüksek saptamışlardır (Ünal vd. 2001, 117).

Araştırmamızda toplam gelirin iş doyumunu etkilemediği saptanmıştır. Oysaki literatür tarandığında toplam gelirin iş doyumunu etkilediğine dair araştırmalar mevcuttur. Bu durum işe bağlılık, işinden hoşnut olma ile açıklanabilir. Ancak yine de ücret yüksekliğinin iş doyumunu olumlu yönde etkilemesi kaçınılmaz bir gerçektir.

Ücretlerin yükselme olanağı, yönetim tarzı, işin kişiye genel uyumu ve iş arkadaşlarıyla olan genel ilişkiler, iş doyumunu etkileyen önemli etkenlerdir (Kurçer 2005, 10).

Statü değişkeninde ise, idari işlerde çalışan personelin ($X=3,14$) iş doyumları, idare ve teknik elemandan ($X=3,99$) daha düşük bulunmuştur. Yine yapılan Dunnett's C testine göre işçiler ($X=3,39$) ile idari elemanların ($X=3,14$) iş doyumları, idari ve teknik personelden ($X=3,99$) daha düşük bulunmuştur. İşyerinde emir altında olmayan personelin iş doyumunun daha yüksek olmasını aşağıdaki ifadeler de desteklemektedir. Bireyler sürekli kontrol altında bulunmaktan hoşlanmazlar. Keser (2006)'ya göre bu tür otoriter yaklaşımlar, çalışanların motivasyonlarını ve verimliliklerini olumsuz etkiler; yaratıcılık ve yenilikçilik gibi özelliklerini törpüleyerek sürekli hata yapmalarına da yol açabilir (Dede ve Çınar 2008, 10).

Araştırmamızda, işe uygunluk değişkeni, iş doyumunu yordamaktadır. Başka bir deyişle yaptıkları işin kendilerine uygun olduğunu düşünen fabrika personelinin iş doyumları yüksek bulunmuştur. Telman 2005'e göre iş yaparken kişiye ne derece özgürlük tanınıyorsa, bu, o derecede doyum verir. Çalışan, çalışma saatlerine kendi karar verebiliyor, çalışma yöntemlerini kendi seçebiliyor, yapılacak işlerin sırası konusunda söz sahibi olabiliyorsa, işindeki özerkliği yüksek kabul edilir. Ayrıca iş doyumuna ilişkin bir takım değişkenlerin bireyin iş doyumuna yönelik algılarında etkili olduğu düşünülmektedir. Örneğin bir iş ne kadar beceri gerektiriyorsa, kişiye o derece doyum vereceği düşünülür. Sürekli aynı türde, özellikle de pek fazla uzmanlık gerektirmeyen, çok kolay öğrenilebilen becerilerin kullanıldığı işlerde çalışanlar genellikle daha doyumuzdurlar. (Keser 2006, 105).

Çalışanlar, genellikle işi yerine getirme konusunda belirli bir oranda da olsa kendilerine özgürlük tanınmış olan işleri tercih etme eğilimindedirler. Çalışanların deneyimlerini ve yeteneklerini yeterince kullanamadıkları görev ya da pozisyonlar doyumuzluğa neden olabilirken, çalışanın nitelikleri ya da yeterlilikleriyle birebir örtüşen iş ya da pozisyonların mutluluk ve doyum yaratacağı beklenebilir (Solmuş 2004, 189). Araştırmamızda kıdem iş doyum üzerinde önemli bir etken değildir. Ancak literatür incelendiğinde şu bulgulara rastlamak mümkündür: İş yaşamına yeni başlamış olan kişiler işlerinden doyum sağlama eğilimindedirler. Bu dönemdeki teşvikler, becerilerin ve yeteneklerin gelişimini de kapsamaktadır. İş yeni olduğu için kişiye ilginç ve çekici görünebilir. Erken oluşan bu doyum, çalışanın ilerlemesi ve gelişmesi sürmeyince azalmaktadır. İşindeki ilk birkaç yıldan sonra çalışanın cesareti kırılmakta ve kurum içindeki terfisi oldukça yavaş olmaktadır. Yapılan çalışmalarda çalışma hayatının ilk yıllarında iş doyumunun daha yüksek olduğu bulunmuştur. İşe yeni başlayan çalışanlar, çalışma arkadaşlarından ve kendilerinden daha kıdemli olan çalışanlardan sosyal destek elde edemezlerse daha yüksek düzey-

lerde iş doyumu bildirmektedirler. Türkiye’de yapılan bir araştırmada kıdemin dışsal iş doyumu ile negatif ilişkili olduğu bulunmuştur (Yelboğa 2007, 5).

Bir diğer değişken olan işe bağlılık durumu da araştırmamızda iş doyumunu yordar nitelikte olup yapılan bir çalışma sonucunda da, bireyin iş ortamını değerli, yaptığı işi anlamlı ve kendisini geliştirici bulması, iş doyumu açısından önemli kriterlerdir. Bu durum bireyin yaşamdan keyif almasını, yaşamında mutlu olmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla işini anlamlı bulan bireylerin, işinden ve yaşamdan daha fazla doyum aldıklarını söylemek olasıdır. İş yaşamından beklentilerini karşılaması, iş doyumunu pozitif yönde etkileyen diğer bir unsurdur. Beklentilerin karşılanmaması durumunda yaşam doyumunun olumsuz etkilendiğini söylemek mümkündür.

Araştırmamızda bir diğer değişken olan kişisel ihtiyaçların karşılanmasının da iş doyumunun üzerinde önemli bir etkisi vardır. İşyerinde kişisel ihtiyaçları karşılayan personelin iş doyumu daha yüksek bulunmuştur. Yapılan diğer araştırmalardaki bulgular da bu bulgumuzu kanıtlar niteliktedir. Çalışma ortamında fizyolojik gereksinimler için ödemeler; güvenlik gereksinimine sosyal güvenlik; ait olma ve sevgi gereksinimi için iş arkadaşları ile uyumlu çalışma, saygınlık gereksinimine unvan sahibi olma ve kendini gerçekleştirme için örgütte ilerleme örnek verilebilir (Keleşoğlu vd. 2007, 117).

Sonuç ve Öneriler

Geri dönüşüm fabrika çalışanlarında iş doyumunun ve iş doyumuna etki eden faktörlerin incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırmanın sonucunda; fabrika çalışanlarının iş doyumlarını iş seçimi, işe uygunluk, işe bağlılık gibi içsel faktörlerle; statü, gece nöbeti ve kişisel ihtiyaçların karşılanması gibi dışsal faktörlerin etkilediği saptanmıştır. Çalışma hayatında iç ve dış faktörler sürekli etkileşim halindedir ve iş doyumu bu faktörlerden oldukça etkilenmektedir. Musal ve arkadaşlarının(1995) da belirttiği üzere iş doyumunu yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi kişisel özelliklerin yanı sıra, yapılan işin içeriği, ücret politikası, çalışma koşulları gibi kurumsal ve çevresel etkenler etkilemektedir (Ünal vd. 2001, 114). Davis,1988 ‘in de belirttiği gibi genellikle işgörenler kendi iş koşullarını toplum koşullarıyla karşılaştırırlar, eğer iş koşulları vasat ancak toplum koşulları kötü ise, bu durum doyumlarını yükseltme eğilimindedir; çünkü kendilerini oransal olarak iyi sayarlar (Kayıkçı 2005, 518).

Diğer yandan Quarstein ve arkadaşları, iş doyum ve doyumсуzluğunun durumsal oluşumlardan (molalar, kötü yemekler) ve durumsal özelliklerden (iş arkadaşları, çalışma şartları vb.) etkilendiğini savunmaktadır. Buna göre, içsel ve dışsal faktörler önemli olsa dahi durumsal koşulların birbiri ile etkileşiminin önemlidir İş doyumunu etkileyen faktörlerin incelenmesi, iş doyumunu artırmaya yönelik önlemlerin alınması için oldukça önemlidir (Şahin ve Dursun 2009, 161).

Çalışılan ortamının olumsuz fiziksel koşulları, yetersiz araç ve gereçler, mesleki gelecek kaygıları, yoğun çalışma temposu gibi nedenler iş verimini, sağlığı ve sosyal yaşantıyı etkilemekte, bu etkilenmede iş doyumunda azalmaya neden olabilmektedir (Çan vd. 2006, 19).

Çalışmanın sonucunda araştırmamızda fabrika çalışanlarının iş doyumunu olumsuz etkileyen etkenler ile yukarıda değinilen iş hayatı olumsuzluklarının ortadan kaldırılmasının iş doyumunu pozitif yönde etkileyeceği düşünülmektedir. İçsel ve dışsal faktörlerde iyileşme oldukça iş doyumunun da arttığı göz önünde bulundurularak bundan sonraki çalışmaların iş doyumunu arttırıcı girişimlere yönelik olarak planlanması önerilmektedir.

Kaynakça

- Akın, Uğur ve Recep Koçak. Yaz 2007. “Öğretmenlerin Sınıf Yönetimi Becerileri ile İş Doyumları Arasındaki İlişkiler”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 51: 353-370.
- Başaran, İbrahim Ethem. 2000. *Örgütsel Davranış: İnsanın Üretim Gücü*. Ankara: Feryal Matbaası.
- Batıgün, Durak, Ayşegül ve Nesrin Hisli Şahin. 2006. “İş Stresi ve Sağlık Psikolojisi Araştırmaları İçin İki Ölçek: A-Tipi Kişilik ve İş Doyumu”. *Türk Psikiyatri Dergisi* 17/1: 32-45.
- Bilgiç, Ramazan. 1998. “The Relationship Between Job Satisfaction and Personal Characteristics of Turkish Workers”. *Journal of Psychology* 132/5: 549-558.
- Bozkurt, Öznur ve İlhan Bozkurt. 2008. “İş Tatminini Etkileyen İşletme İçi Faktörlerin Eğitim Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması”. *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 9/1: 1-18.
- Çam, Olcay, Ebru Akgün, Aysun Gümüş Babacan, Ayşegül Bilge, Ünal Keskin. 2005. “Bir ruh sağlığı ve hastalıkları hastanesinde çalışan hekim ve hemşirelerin klinik ortamlarını değerlendirmeleri ile iş doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi.” *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 6/2: 213-220.
- Çam, Olcay, Ebru Akgün, Aysun Gümüş Babacan, Ayşegül Bilge, Emine Çan, Murat Topbaş, Asuman Yavuzylmaz, Gamze Çan ve Şükrü Özgün. 2006. “Hekimlerin Tükenmişlik Sendromu ile İş Doyumu Düzeyleri ve İlişkili Faktörler”. *O.M.Ü. Tıp Dergisi* 23/1: 17-24.
- Çınar, İbrahim ve Oya Kavlak. 2009. “İzmir İlinde Çalışan Ambulans ve Acil Bakım Teknikerlerinde İş Doyumunun ve Buna Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi”. *Acil Tıp Dergisi* 8/3: 33-37.
- Dede, Meral ve Sezgi Çınar. 2008. “Dahiliye Yoğun Bakım Hemşirelerinin Karşılaştıkları Güçlükler ve İş Doyumlarının Belirlenmesi”. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi* 1/1: 3-14.
- Durmuş, Selma ve Osman Günay. 2007. “Hemşirelerde İş Doyumu ve Anksiyete Düzeyini Etkileyen Faktörler”. *Erciyes Tıp Dergisi* 29/2: 139-146.
- Ebeling, Jon S. ve Michael King. 1981. “Hierarchical Position in the Work Organization and Job Satisfaction: A Failure to Replate”. *Human Relations* 34/7: 567-572.
- Ergin, Canan. 1997. “Bir İş Doyumu Ölçümü Olarak “İş Betimlemesi Ölçeği”: Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Türk Psikoloji Dergisi* 12/39: 25-36.

- Erol, Almıla, Aybala Sarıççek ve Şeref Gülseren. 2007. "Asistan hekimlerde tükenmişlik: İş doyumunu ve depresyonla ilişkisi". *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 8: 241-247.
- Gençtürk, Aycan ve Aysel Memiş. 2010. "İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Öz-Yeterlik Alguları ve İş Doyumlarının Demografik Faktörler Açısından İncelenmesi". *Elementary Education Online* 9/3: 1037-1054.
- Işıkkhan, Vedat. 1996. "Sosyal Hizmet Örgütlerinin İşlevsellik Ölçütü: İş Doyumu". *MPM, Verimlilik Dergisi* 1: 117-130.
- Kağan, Mücahit. 2005. "Devlet ve Özel İlköğretim İlkokulları ile Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde Çalışan Rehber Öğretmenlerin İş Doyumlarının İncelenmesi - Ankara İli Örneği". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Kavlu, İnci ve Rukiye Pınar. 2009. "Acil Servislerde Çalışan Hemşirelerin Tükenmişlik ve İş Doyumlarının Yaşam Kalitesine Etkisi". *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences* 29/6: 1543-55.
- Kayıkcı, Kemal. 2005. "Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişlerinin Denetim Sisteminin Yapısal Sorunlarına İlişkin Alguları ve İş Doyum Düzeyleri". *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 11/4: 507-527.
- Kelecioğlu, Hülya, Filiz Bilge ve Yasemin Akman. 2006. "Öğretim Elemanları İş Doyumu Ölçeğinin Geliştirilmesi". *Türk Psikoloji Danışma ve Rehberlik Dergisi* 3/26: 32-41.
- Keser, Aşkın. 2006. "Çağrı Merkezi Çalışanlarında İş Yükü Düzeyi İle İş Doyumu İlişkisinin Araştırılması". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/1: 100-119.
- Kurçer, Mehmet Ali. 2005. "Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Hekimlerinin İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeyleri". *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 2/3: 10-15.
- Kuzgun, Yıldız, Sevim Aydeniz ve Zeynep Hamamcı. 1999. "Mesleki Doyum Ölçeğinin Geliştirilmesi". *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 2/11: 14-18.
- Pelit, Elbeyi ve Yüksel Öztürk. 2010. "Otel İşletmeleri İşgörenlerinin İş Doyum Düzeyleri: Sayfiye Şehir Otel İşletmeleri İşgörenleri Üzerinde Bir Araştırma". *İşletme Araştırmaları Dergisi* 2/1: 43-72.
- Sat, Sultan. 2011. "Örgütsel ve Bireysel Özellikler Açısından İş Doyumu İle Tükenmişlik Düzeyi Arasındaki İlişki: Alanya' da Banka Çalışanları Üzerinde Bir İnceleme". Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi.
- Sat, Sultan ve Ünal Ay. 2010. "Banka Çalışanlarının İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi". *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14/2: 47-66.
- Solmuş, Tarık. 2004. *İş yaşamında Duygular ve Kişilerarası İlişkiler*. İstanbul: Beta Basım.
- Tarlan, Deniz ve Özkan Tütüncü. 2001. "Konaklama İşletmelerinde Başarım Değerlendirmesi ve İşdoyumu Analizi". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2: 141-163.

- Taşdan, Murat ve Eda Tiryaki. 2008. “Özel ve Devlet İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İş Doyumu Düzeylerinin Karşılaştırılması”. *Eğitim ve Bilim* 33/147:147.
- Toker, Boran. 2007. “Demografik Değişkenlerin İş Tatminine Etkileri: İzmir’deki Beş ve Dört Yıldızlı Otellere Yönelik Bir Uygulama”. *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 8/1: 92-107.
- Şahin, Hülya ve Aylin Dursun. 2009. “Okul Öncesi Öğretmenlerinin İş Doyumları: Burdur Örneği”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 9/18: 160-174.
- Gülseren, Ünal Keskin. 2005. “Bir Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesinde Çalışan Hekim ve Hemşirelerin Klinik Ortamlarını Değerlendirmeleri ile İş Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 6: 213- 220.
- Ünal, Süheyla, Rıfat Karlıdağ ve Saim Yoloğlu. 2001. “Hekimlerde Tükenmişlik ve İş Doyumu Düzeylerinin Yaşam Doyumu Düzeyleri ile İlişkisi”. *Klinik Psikiyatri* 4: 113-118.
- Yasan, Aziz, Altan Eşsizöğlü, Murat Yalçın ve Mustafa Özkan. 2008. “Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Araştırma Görevlilerinde İş Memnuniyeti, Anksiyete Düzeyi ve İlişkili Etmenler”. *Dicle Tıp Dergisi* 35/ 4: 228-233.
- Yelboğa, Atilla. 2007. “Bireysel Demografik Değişkenlerin İş Doyumu İle İlişkisinin Finans Sektöründe İncelenmesi”. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/2: 1-19.
- Yerlisu, Tennur ve Barbaros Çelenk. 2008. “Liglerde Görev Yapan Voleybol Antrenörlerinin İş Doyum Düzeylerinin Değerlendirilmesi”. *Sportre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi* 6/2: 87-93.
- Yıldırım, Fatma. 2007. “İş Doyumu İle Örgütsel Adalet İlişkisi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 62/1: 253-278.
- Yılmaz, Ali ve Çiğdem Ceylan Boğa. 2011. “İlköğretim Okul Yöneticilerinin Liderlik Davranış Düzeyleri ile Öğretmenlerin İş Doyumu İlişkisi”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 17/2: 277-394.

Factors Affecting Job Satisfaction of Factory Workers

MEHMET KÖK

ARZU ÇAKICI

Abstract: *The purpose of this study is to measure work satisfaction of workers employed at waste recycling factories in Kocaeli-Izmit center by Minnesota Satisfaction Scale and to examine the extent to which it is predicted with demographic variables including age, gender, marital status, level of education, total income, rank, working hours, managership, selection of job, suitability for work, commitment to work, night duties, managership and meeting of personal needs. The study was attended by 150 workers chosen with easy access sampling method in Izmit province in 2013, but data collection tools were returned by 67 workers. Democratic information gathering form and Minnesota job satisfaction scale was applied to the participants and frequency distribution and unilateral variance analysis was applied for analysing the data.*

As a result of the conducted analysis, significant difference was not found ($P > 0,05$) as per the dimensions of age, gender, marital status, education level, total income, rank, working hours and managership of those in the sample but significant difference was found ($P < 0,05$) as per status, job selection, suitability for work, commitment to work, night duties, meeting personal needs. Accordingly, job satisfaction of those employees who choose their job not based on conditions but with their free will, who think that the job is suitable for them, those who think that they are committed o their job and those who have no night duties is found to be higher. In addition, the job satisfaction of personnel whose personal needs such as catering and clothing are met by the workplace is found to be higher compared to the otherwise. As regards statute variable, job satisfaction of workers employed at administrative works ($X=3,14$) is found to be lower than administrative and technical employees ($X=3,99$). According to the Dunnett's C test, the job satisfaction of workers ($X=3,39$) and administrative staff $X=3,14$ is found to be lower than administrative and technical personnel ($X=3,99$).

Keywords: *Job satisfaction, Workers, Factories.*

Cumhuriyet Tarihi Üzerine Kısa Bir Dönemlendirme Denemesi

CENGİZ SUNAY*
cengizsunay@hotmail.com

Özet: Türkiye Cumhuriyeti tarihi, bir asra yaklaşan geçmişle oldukça keskin dönüşümlerin gözlemlendiği bir süreci ifade ediyor. Bu dönüşümlerin içeride ve dışarıdaki hangi değişimler ekseninde meydana geldiği konusunda, nesnel araştırmaların yapıldığı bilinmekle birlikte; son tahlilde, cumhuriyet tarihinde olan bitenleri ileri-geri; devrimci-karşı devrimci şeklindeki öznel değerlendirmelerin belirlediği de söylenebilir. Geçmişte, nelerin olup bittiğine dair çoğu anlatımın, örtülü de olsa bu zaafla malul olduğu söylenebilir; bu çerçevede, tarihin bilimden ziyade, ideoloji olduğuna ilişkin tezler üzerinde düşünmek gerekiyor. Tarihin bilim olduğu kabul edilse bile, gücünün kaleminden okunduğu, bu nedenle bilimlerin en Darwinist'i olduğu tezi, ihmal edilebilir gibi gözüküyor. Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ana hatları üzerinden kuşbakışı bir gözlem deniyor; ek okumalar öneriliyor. Son doksan beş yılda nelerin olup, nelerin bittiğine ilişkin kimi zaman alternatif bir perspektiften bakılmaya çalışılıyor.

Anahtar kelimeler: Cumhuriyet, Tarih, Dönemlendirme.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ana hatları, iç ve dış politikayla kimi zaman uyumlu, kimi zaman kavgalı bir mecra izlemiş; dış politikadaki eksen kaymaları olarak nitelendirilecek bazı gelişmeler, etkilerini doğrudan doğruya iç politikaya da sirayet ettirmesini bilmiştir.¹ Bu sebeplerle, dış politikayla iç siyaset arasındaki belirleyen-belirlenen ilişkisinin varlığı hususunda güçlü bir kanaatin olduğu görülmektedir.² Aşağıda ortaya konan dönemlemeler de bir ölçüde bu kanaatin eşliğinde yapılmıştır. Bu çalışmada, içeride nelerin olup bittiği meselesiyle birlikte, dışarıda olan bitenler ile bunun içeriye olan tesiri; bazen de içeride olan bitenin dışarıya olan etkileri üzerinde durulacaktır. Olabildiğince birkaç cümleyle özetlenmeye çalışılan dönemlere ilişkin kimi önemli tespitler, yine olabildiğince ek okumalara yönlendirici bazı kaynaklar gösterilmek suretiyle desteklenecektir.

1. KURULUŞ

Türkiye Cumhuriyeti, bir imparatorluk bakiyesidir.³ Bu nedenle kuruluşundaki aşamalar, sıradan bir sömürgecinin müstakil bir devlet haline gelmesi gibi değerlendirile-

* Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, Hukuk Fakültesi.

1 Mehmet Gönübol ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996).

2 Feridun Ergin, *Uluslararası Politika Stratejileri*, (İstanbul: İÜİF Yayınları, 1983).

3 Hikmet Özdemir, *Türkiye Cumhuriyeti*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995).

mez.⁴ Bir imparatorluğun tasfiyesi uzun ve zahmetli bir iştir; bu yüzden müzakereler öyle birkaç devletle değil, gerek Sevr'de gerekse Lozanda olduğu gibi çok taraflı bir münakaşanın neticelendirilmesiyle olmuştur.⁵ Umumi Harbe, paylaşım mücadelesinin bir tarafı olarak girmiş bir memleketin, makul olmayan bir projeye karşı itirazı da anlaşılabilir gözükmetedir.⁶ Nitekim Sevr'in sadece bir proje olduğu, Osmanlı Devleti'ni asıl tasfiye eden anlaşmanın Lozan'da imza edildiği pekâlâ söylenebilir.⁷ Osmanlının varlığı nasıl aslında milletlerarası bir mesele idiyse; Türkiye'nin kuruluşu da en az o kadar milletlerarası bir meseledir.⁸ İlerleyen yıllarda Türkiye'nin, varisi olduğu Osmanlı Devleti'nin emperyal reflekslerine karşı takındığı tutum, aldığı mesafenin ölçüsü, Türkiye'ye karşı takınılan devletlerarası tavrı da belirlemiştir. Aşağıda bu ana eksen etrafında, Türk iç ve dış politikasının bunalım evreleri gösterilmeye çalışılacaktır.

2. TBMM HÜKÜMETİ DÖNEMİ [1920–1923]

Milli mücadele, her ne kadar sıcak savaş Yunanistan'la yapılıyor gibi görünse de, aslında çok cepheli diplomatik müzakerelerin eşliğinde yürütülmüş bir savaştır.⁹ Birinci Dünya Savaşı'nın diğer İttifak Devletleriyle yapılan barışın aksine, Türkiye ve İtilaf güçleriyle henüz neticelendirilmemiş olduğunun da bir tezahürüdür. Farklı olan boyutu ise şudur: Artık TBMM Hükümeti, İstanbul'daki Osmanlı hükümetiyle arasındaki köprüleri görünürde atmıştır; İtilaf devletleri ise 1914–1918 yılları arasındaki yeknesaklığını kaybetmiştir.¹⁰

Ülkenin resmi başkenti işgal altında; seçilmiş parlamentosu ise dağıtılmıştır.¹¹ Savaş suçluları olarak tesmiye edilen önemli sayıdaki bir kısım zevat, Malta'da sürgündedir.¹² Yine de İstanbul'da aralıklarla hükümetler kurulmakta, Damat Ferit Paşa hükümeti haricindeki İstanbul hükümetlerinin Milli Mücadele hususundaki tavrı ise hasmane değildir.¹³ Ekim devrimiyle birlikte, 1917 yılından itibaren eski Çarlık Rusya'sının yerine ikame olmuş Sovyetler Birliği ile askeri ve stratejik işbirliği süreci başlamış,¹⁴ Şark Cephesindeki sürekli harp hali sona ermiş, tüm askeri güçler Garp Cephesine temerküz ettirilmiştir.¹⁵ Ortadoğu'daki paylaşım mücadelesinde atlatıl-

4 İskender Gökçalp ve François Geogron, *Kemalizm ve İslâm Dünyası*, çev. Cüneyt Akalın, (İstanbul: Arba Yayınları, 1990).

5 Ali Naci Karacan, *Lozan*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971).

6 Kadir Mısıroğlu, *Lozan* [Zafer mi, Hezimet mi?], C-1, (İstanbul: Sebil Yayınevi, 2009).

7 A.M. Şamsutdinov, *Mondros'tan Lozana Türkiye'nin Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi (1918–1923)*, çev. Ataol Behramoğlu, (İstanbul: Doğan Kitap, 1999).

8 Baskın Oran, *Atatürk Milliyetçiliği* [Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme], (Ankara: Dost Yayınları, 1988); Baskın Oran, *Atatürk Milliyetçiliği* [Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme], Yenilenmiş ve Genişletilmiş Beşinci Basım, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999).

9 Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali-1*, (İstanbul: Burçak Yayınevi, 1966); Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali-2*, (İstanbul: Kastaş Yayınları, 2004).

10 Ceniz Sunay, *Son Karar: Misak-ı Milli*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2007).

11 Toktamış Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, (İstanbul: Güray Matbaası, 1980).

12 Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1976).

13 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele* [Mutlakiyete Dönüş 1918–1919], C-1, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1992).

14 Stefanos Yerasimos, *Türk Sovyet İlişkileri* [Ekim Devriminden "Milli Mücadele"ye], (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1979).

15 Kâzım Karabekir, *Hayatım*, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Faruk Özerengin, (İstanbul: Emre Yayınları, 1995).

dığını düşünen Fransa'yla, İngiliz-Yunan işbirliğinin muhtemel semerelerini imkân dâhilinden çıkararak anlaşma imzalanmış; güney sınırları da izafi emniyete kavuşturulmuştur.¹⁶ Batı ve Güneybatı Anadolu hattını tarihsel mirası olarak gören İtalyanlara rağmen söz konusu bölgeyi Megali İdea'ya¹⁷ peşkeş çeken İngilizlerin tavrına karşı İtalyanların burukluğu, bu ülkeyi de TBMM Hükümetiyle müspet münasebetler kurmaya itmiştir.¹⁸ Lozan'da gündeme bile getirilmeyen Ermeni meselesi ise o dönem içinde bile henüz yüksek sesle dile getirilmemektedir.¹⁹

Üstelik harbin yarattığı iktisadi, içtimai ve siyasi meselelerle bunalan İtilaf Cephesinde, sıcak harbi Yunanlılarla birlikte Anadolu içlerinde devam ettirecek mecal kalmamıştır.²⁰ Bütün bunlara ilaveten, Anadolu hareketini 1921 Şubatına kadar bir avuç şakinin isyanı olarak göstermeye çalışan İngiltere, bu tarihten itibaren, zikredilen hareketin mümessillerini, bir siyasi taraf olarak görmeye başladığını, Londra'da topladığı bir konferansla ortaya koymuş oluyordu.²¹ Nihayetinde, Milli Mücadelenin başarısının arkasında, milletlerarası sistemin yeniden yapılandırılma sancılarının yarattığı politik boşluk bulunmaktadır.²² Keza SSCB'nin Kafkaslardaki cumhuriyetleri sırasıyla yutmaya başlaması karşısında, Anadolu'da kurulması muhtemel Ermeni ve Kürt devletlerinin de aynı akıbete uğrayacaklarının yarattığı endişe;²³ Anadolu'nun işgali girişiminin Yunanistan gibi küçük bir devlete ihalesinin gösterdiği, öngörüsüzlük²⁴ ve Anadolu halkının mukavemet kuvveti bulunmaktadır.²⁵ Tüm bu sebeplerle, Batılı devletler nazarında Milli Mücadeleyi yürüten kadro hakkında yürütülen üç yıllık etüdün, bahis konusu olan kadronun hiç de selefleri İttihatçılar gibi maksimalist olmadıkları;²⁶ aksine, Misak-ı Milli olarak kayıtlara geçen sınırlarla yetinmeye meyyal oluşlarını da ilave etmek gerekir.

3. TEK PARTİLİ YILLAR

Lozan'da boğazlar, Hatay ve Musul meselesini istediği biçimde çözemeyen Türkiye'nin, rejim meselesini hal yoluna koyma telaşıyla hareket ederek, Misak-ı Milli'den tavizler verdiği; bu istikamette, iç siyasetteki çekişmelerin, anlaşmanın aceleye getirilmesine yol açtığı iddia edilmektedir.²⁷ Bu noktada, iç politik kaygıların harici siyasete tesirinin somutlaştığı görülmektedir. İçeride, Lozan'a gönderilen heyetin

16 Hamza Eroğlu, *Türk Devrim Tarihi*, (Ankara: Sanem Matbaası, 1981).

17 Damla Demiröz, *Savaşın Barışa Giden Yol* [Atatürk-Venizelos Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri], (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007).

18 Kâzım Karabekir, *İngiltere, İtalya ve Habeş Harbi* [Uluslar Birbirini Sevmezler, Çıkarları Derecesinde Sever Görünürler], (İstanbul: Emre Yayınları, 1995).

19 Hikmet Özdemir ve diğerleri, *Ermeniler, Sürgün ve Göç*, (Ankara: TTK Basımevi, 2005),

20 Murat Sarıca, *Birinci Dünya Savaşından Sonra Avrupada Barış Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)*, (İstanbul: İÜSBF Yayınları, 1982).

21 H. Basri Danışman, *Artçı Diplomat* [Son Osmanlı Hariciye Nazırlarından Mustafa Reşit Paşa], (İstanbul: ARBA Yayınları, 1998).

22 Oral Sander, *Siyasi Tarih* [1918-1994], (Ankara: İmge Kitabevi, 2001).

23 Yalçın Küçük, *Sırlar*, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2005).

24 M. Şevki Yazman, *Anadolu'nun İşgali* [İstiklal Savaşı Nasıl Oldu?], (İstanbul: Kamer Yayınları, 1999).

25 Halide Edip Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihani*, (İstanbul: Atlas Kitabevi, 1983).

26 Yalçın Küçük, *Gizli Tarih-1*, (İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2006).

27 Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet* [İkinci Grup], (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994).

diplomatik kabiliyetleri sorgulanırken,²⁸ dışarıda Türk iç siyasetinde yaşanan iktidar kavgasının ne dereceye kadar takip edildiği; bunun neticesinde müzakere masasında bunun bir zaaf olarak değerlendirilip, Türk tezlerine karşı ayak direme temayülüne hizmet edip etmediği ayrı bir inceleme konusudur.

a) Tek Partili Rejime Geçiş 1925–1929

1923 ile 1925 yılları arasındaki²⁹ en önemli hadise: 1930'daki benzerinin aksine³⁰ tamamen kontrolsüz ve kendiliğinden bir muhalefet partisinin kurulup, açık tenkitlere girişmiş olması lakin ülkenin doğusunda başlayan, ne kadar dini, ne kadar etnik olduğu hâlâ tartışılan bir isyanla³¹ irtibatlandırılıp kapatılmasıdır.³² Rejimin baş aktörleri nezdinde, böylesi bir cüret için milletlerarası konjonktür de, zamanın ruhu da gayet elverişlidir.³³ “Barışa Son Veren Barışların”³⁴ zoraki imza altına alındığı bu vetirede, Avrupada mağlup memleketler (Almanya gibi) ile galip olduğu halde umduğunu bulamayanlar (İtalya gibi),³⁵ kurulan yenedünya düzeni karşısında revizyonist eğilimler içindedirler ve bu eğilimler tek partili otoriter yönelimleri beslemektedir.³⁶ Dolayısıyla ülke içindeki otoriterleşme temayülü ile zamanın ruhu gayet uyumludur.³⁷ Burada bir kez daha iç politik zemin ile dış politik atmosfer arasındaki ilişki biçimi gayet açık bir biçimde görülmektedir. 1923'te, nasıl bir iktisadi politikanın takip edileceğini belirlemek üzere toplanan İzmir İktisat Kongresi'nin tarihi de anlamlıdır. Milli Mücadele boyunca kendine özgü bir mecrada ilerleyen Türk-Sovyet ilişkilerinin mahiyetine dair Batıda var olan tereddütlere cevaben liberal iktisat siyasetini merkeze aldığını deklare eden rejimin zamanlaması, ilginç olduğu kadar anlaşılabilir de.³⁸

b) Tek Partili Rejimin Kurumlaşması 1929–1935

Serbest Fırka'nın kapandığı, kalıcı olması tasarlanan tek partili rejime yeniden döndüğü döneme rengini veren en mühim hadise: Dünya çapında başlayan ve New York borsasındaki ani düşüslere bağlı olarak meydana gelen küresel ekonomik krizdir.³⁹ Efektif talep yetersizliği temelli iktisadi durgunluğun tabii neticesi olarak piyasalarda baş gösteren daralma, Türkiye gibi fakir bir ülkenin henüz birkaç kalemden

28 Feridun Kandemir, *İkinci Adam Masalı*, (İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları, 1968).

29 Mete Tunçay, *T.C.'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923–1931)*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1992).

30 Çetin Yetkin, *Serbest Fırka Olayı*, (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1999).

31 Metin Toker, *Şeyh Sait ve İsyanı*, (Ankara: Akis Yayınları, 1968),

32 Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, çev. Gül Çağalı Güven, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992).

33 Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilali*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1995).

34 David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış* [Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914–1922], çev. Mehmet Harmancı, (İstanbul: Sabah Kitapları, 1989).

35 Joseph Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü* [1914–1918, I. Dünya Savaşı], çev. Kemal Turan, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1990).

36 Recep Peker'in, *İnkılap Dersleri Notları*, (Ankara: Ulus Basımevi, 1935).

37 David Spitz, *Antidemokratik Düşünce Şekilleri*, çev. Şiar Yalçın, (İstanbul: MEB Yayınları, 1994).

38 Nevin Coşar (Ed.), *Türkiye'de Devletçilik*, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995).

39 Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye* [1923–1929], (Ankara: Yurt Yayınları, 1982).

ibaret olan ihraç ürünlerinden sağlanan gelirden de büyük düşümlere yol açtı.⁴⁰ Bu gelişmenin doğal sonucu olarak, ülkenin çok sınırlı döviz girdileri iyice azaldı ve ithale konu malların temininin güçleşmesiyle birlikte darlıklar başladı.⁴¹ Ne tam anlamıyla bir tarım ne de sanayi memleketi olamayan Türkiye’de, 1913 ve 1927 tarihli Teşvik-i Sanayi kanunlarıyla önü açılmaya çalışılan yerli müteşebbisin bir türlü Batıdaki muadilleri gibi olamayışı ya da olmayışı da düşündürücüdür.⁴²

Üstelik bürokrasinin tutucu kanadının İş Bankası çevreleriyle olan husumetinin müttefik kanadını oluşturan yerli girişimcilerin gözden düşmesi; bir anlamda, zaten siyasi liberalizmden kopuk yürümeye çalışan iktisadi liberalizmi de itibarsızlaştırdı.⁴³ 1929’da yine bir dışarıya öykünmeciliğin misali olarak beliren devletçiliğe geçiş kararı alındı.⁴⁴ Toplumsal düzlemde baş gösteren hoşnutsuzluklar karşısında, meşru kanallar vasıtasıyla tepkileri takip edebilmek için güdümlü, muvazaalı bir muhalefet partisi kurduruldu⁴⁵ lakin rejimin tenkide bu kadarlık bile tahammülü olmadığı, partinin, bizzat rejimin karizmatik liderinin en yakın arkadaşlarından birine kurdurulmuş olmasına rağmen, yine ona kapatılmasıyla açığa çıktı.⁴⁶ Bu kez krizin menfi etkilerini en az hisseden Sovyet modeli, sosyalist tonu imbibikten geçirilmesine iktibas edildi.⁴⁷ Ülkenin demografik yapısını altüst eden nüfus mübadelesi de yine bu dönemde Türk-Yunan münasebetlerinin ana mihverini oluşturmaya başladı.⁴⁸ Mübadillerin geride bıraktıkları emvalin tazminine yönelik müzakereler neticeye bağlandı. Bunda Yunan tarafının yumuşamasına neden olan üç cepheli bir kuşatmanın rolü olduğu gözükmektedir. İtalya faktörü her iki ülke için de ihmal edilemez bir tehdit algısı yaratmaktadır. Yunanistan, İtalya’nın yanı sıra Bulgaristan, Yugoslavya ve Romanya tarafından kuşatılmıştır. Türk-Yunan ilişkilerinin en yumuşak yıllarının iki savaş arasındaki döneme tekabül etmesi, bu sebeple anlaşılabilir durmaktadır.⁴⁹

c) Tek Adam-İkinci Adam Çatışması 1935–1938

Bu dönemin en belirgin özelliği: Avrupa’daki iki önemli otoriterizme karşı duyulan önce örtülü, sonra açık hayranlığın, yönetim yapılanmasında bilfiil tezahür etmesidir.⁵⁰ Nitekim parti-devlet özdeşliği bu dönem içinde tesis ettirildi.⁵¹ Dışarıda tevcec-

40 Korkut Boratav, *Türkiye’de Devletçilik*, (Ankara: Savaş Yayınları, 1982).

41 Fikret Başkaya, *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına* [Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi], (Ankara: Birlik Yayıncılık, 1986).

42 Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler-1*, [1908–1998], (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1984).

43 Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990).

44 Haldun Derin, *Türkiye’de Devletçilik*, (İstanbul-Galata: Çituri Biraderler, 1940).

45 Osman Okyar ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye* [Fethi Okyar’ın Anıları], (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007).

46 Abdülhamit Avşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası* [Bir Partinin Kapatılmasında Basının Rolü], (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998).

47 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, (Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 39, 1983).

48 Çağlar Keyder, “Nüfus Mübadelesinin Türkiye Açısından Sonuçları”, *Memalik-i Osmaniye’den Avrupa Birliği’ne* içinde, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 97–119.

49 İki savaş arası dönemi Kemalizm açısından tahlil eden şu çalışmaya bkz. D. Mehmet Doğan, *Kemalizm* [Bir Savaş Sonrası İdeolojisi], (Konya: Esra Yayınları, 1994).

50 Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım 1923–1925*, (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992).

51 Tuncay Dursun, *Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002).

cühle yaklaşıl原因 üstün ırk nazariyeleri dillendirilir oldu.⁵² Avrupa'da yaklaşan savaşın ilk emareleri yine bu dönemde gözlemlendi. İtalya'nın Habeşistan'ı istilası; Almanya'nın Avusturya'yı ilhakı; Südetler bölgesinin Çekoslovakya'dan alınarak Almanya sınırlarına dâhil edilmesi; Fransızların, Versay Antlaşması çerçevesinde almaya hak kazandıkları harp tazminatının, Alman ekonomisine yüklediği ağır maliyetin, tazminatı ödenemez hale getirmesi; bu emarelerden bir kaçısıdır.⁵³ Üstelik Fransa, Ruhr Havzasını ödenmeyen borçlar sebebiyle bir süreliğine işgal bile etmiştir.⁵⁴ İtalya'nın Akdeniz hâkimiyeti önündeki iki engel olarak gördüğü Türkiye ve Yunanistan'ın Balkan Paketi oluşturma yönündeki gayretleri de bu dönemin en önemli hamlelerinden birisidir.⁵⁵

1937 senesi iç siyasete dönük önemli bir kırılmanın yaşandığı tarihtir. Rejimin birinci adamıyla ikincisi arasında bir süredir devam eden gerginlik, birincisinin ikincisini tasfiyesiyle sona ermiştir. Birinci ve ikinci adam arasındaki anlaşmazlık konularından birisi de: Dış politikada birincisinin atak; ikincisinin ise temkinli tutum takınmaya meyyal oluşlarında görüleceği üzere, iki lider arasındaki seciye farkına yorulmuştur.⁵⁶ Tek adamın vefatından sonra azledilmiş bir eski başvekilin, vefat gününün hemen ertesinde onun yerine seçilmiş olması ise ayrı bir inceleme konusudur.⁵⁷ Keza yaklaşan ikinci büyük harpte takip edilen politika, ikinci adamın karakter özellikleriyle içkinmiş gibi gözükmemektedir, zira harp esnasında Ebedi Şefin hayatta olduğu farz edildiğinde, Türkiye'nin savaş müddetince yürüttüğü Denge Oyununun kaç perde sahneleneceği de kuşkuludur.⁵⁸

4. MİLLİ ŞEF DÖNEMİ [1938–1950]

Milli Şef dönemi, aslında uzun süreli harp halinin kâh içeride kâh dışarıda cereyan eden hadiseleriyle Türk dış politikasının en civcivli yıllarıdır. Almanya'yla savaş süresince yürütülen dengeli ilişkiler, harbin başında akdedilen saldırmazlık antlaşmasıyla perçinlenmiş;⁵⁹ İngiliz ve Fransız ittifak antlaşmalarının bir manası kalmamıştır. Mihver ve Müttefik devletler tarafından kısaça altına alınan ülke, ikircikli bir dış münasebetler devresi yaşamıştır.⁶⁰

a) Harp Yılları 1939–1945

Müttefikler, Türkiye'ye sürekli olarak kendi saflarında harbe iştirak etmesini telkin ederken, Almanlar ise en azından Türkiye'nin tarafsız kalmasını, kısa günün kârı saymışlardır. Ülkedeki harp dışı duruma rağmen baş gösteren kıtlıklar, içten içe tep-

52 Adolf Hitler, *Kavgam*, çev. A. Nejad, (İstanbul: Kağan Kitabevi, 1969).

53 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1980*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984).

54 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih Ders Notları*, (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1977).

55 Konuyu özellikle soğuk savaş ekseninde inceleyen şu çalışma önemlidir: Barbara Jelavich, "The Immediate Postwar Readjustments: The Grek Civil War and The Yugoslav-Soviet Conflict", *History of The Balkans, Twentieth Century*, Vol. 2, (1994), 301–405.

56 H. Emre Bağçe, "Tek Partili Yıllarda Kritik Bir Yol Ayrımı: Atatürk-İnönü Çatışması", *Demokrasi Platformu*, Yıl 8, Sayı 30, Bahar 2012, 75–94.

57 Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam [1884–1938] C-1*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1966).

58 Selim Deringil, *Denge Oyunu [İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası]*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994).

59 Johannes Glasneck, *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, çev. Arif Gelen, (Ankara: Onur Yayınları, tarihsiz).

60 Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, Yayına Hazırlayan: Ruşen Sezer, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997).

kilere yol açarken; gayr-ı Müslimlere uygulanan Varlık Vergisi tatbikatiyle birlikte,⁶¹ geniş çevreler tarafından Almanya'nın Türkiye'de yürüttüğü faşist propagandanın tesiri, adeta zirve yapmıştır. Bu çerçevede, Adana ve Kahire'deki mülakatlarda, müttefikler tarafından harbe sokulmaya çalışılan Türkiye'nin direnci bir türlü kırılmamıştır.⁶² 1941-1943 yılları, 1941 yazında Sovyetler Birliği'ne saldıran Almanya'nın muhtemel başarısı karşısında ümide kapılanların, gerek hükümet içinde gerekse başında⁶³ sesinin gür çıktığı yıllardır.⁶⁴

Başta krom olmak üzere, Almanya'ya satılan birçok ihraç malının harbin seyrine olan tesiri, müttefikler cephesinde oldukça kızgın bir hava yaratmıştır.⁶⁵ Bir Alman mağlubiyetinin yakın olduğunun görülmeye başlandığı 1944'ten itibaren Türkiye'nin, tavrını müttefiklerden yana daha bir ağırlıkla koyduğu vaki olsa da, savaş neticelendiğinde, demokratik cephe nazarında Türkiye'nin imajı hiç de iyi değildir.⁶⁶ Verdiği sözleri tutmayan, Alman harp sanayi için en elzem hammadde olan kromu bu ülkeye ihraç eden, boğazlarda, Montröden kaynaklanan egemenliğinin Sovyetler aleyhine Almanya tarafından ihlaline engel olamayan, tek partili diktatörlük görüntüsü,⁶⁷ Türkiye'nin Marshall Yardımına muhatap olana dek adeta üzerinden atamaacağı bir lekedir.⁶⁸

b) Çok Partili Hayata Geçiş 1946-1950

Türkiye'nin harp sonrası demokratik cephenin kuracağı yenedünya düzeninin aktörlerinden biri olmaya yönelik diplomatik çabalarının ilki: Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya harp ilanı oldu.⁶⁹ Etkisiz ve yetkisiz Cemiyet-i Akvam'ın yerine kurulması kararlaştırılan Birleşmiş Milletler örgütünün kurucu üyelerinden biri olmanın formalitesi böylece yerine getiriliyor; Türkiye'yi temsille vazifeli hariciye vekâleti umumi kâtibine ayrıca, ülkenin rejimine ilişkin demokratik açılımlar hususunda tevcih edilecek her suale müspet cevaplar vermesi telkin ediliyordu.⁷⁰ Yirminci yılını dolduran 1925 Tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasının yenilenmesine yönelik Türk tarafından gelen çağrıya, Sovyetlerin verdiği ret cevabı ise bir anda sınırların gerilmesine yol açıyordu.⁷¹ Molotof tarafından Türk Büyükelçisine bu hususta verilen cevabın içeriği oldukça manidardı. Sovyetler, adı geçen antlaşmayı güçsüz bir anlarında yapmışlardı; antlaşmanın boğazlar ve Türk-Sovyet sınırında Sovyetler

61 Cahit Kayra, *Savaş, Türkiye, Varlık Vergisi*, (İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2011).

62 Mehmet Gönlübol, *Uluslararası Politika* [İlkeler-Kavramlar-Kurumlar], (Ankara: Attila Kitabevi, 1993).

63 Kemal Sülker, *Savaş Yıllarında Bir Sürgün* [Anılar], (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1986).

64 Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999).

65 Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler-2*, [1908-1998], (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1987).

66 Aşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958*, (İstanbul: Boyut Kitapları, 1997).

67 Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945) Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma*, C-1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996); Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)* [Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma], C-2, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996).

68 Cüneyt Arcayürek, *Şeytan Üçgeninde Türkiye*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987).

69 Metin Toker, *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu* [2. Dünya Savaşından Sonra Türk-Sovyet ve Türk-Amerikan İlişkileri Üzerine Bir İnceleme], (İstanbul: Akis Yayınları, 1971).

70 Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl* [Vaşington Büyükelçiliği], C-2, 1. KISIM, (Ankara: TTK Basımevi, 1992).

71 Turhan Feyizoğlu, *Türkiye 1945* [Bir Paylaşma Planının Perde Arkası], (İstanbul: Bizim Kitaplar, 2007).

lehine bir takım değişiklikler yapılmadan yenilenmesi mümkün değildi.⁷² Bu cevap karşısından kopan kıyamet had safhadaydı; Türkiye bir notayla tüm bu talepleri reddettiğini bildirdi ve Batıdan yardım istedi.⁷³

Yunanistanda, hakikaten güçlü olan komünist varlığının bu ülkeyi Batının koruyucu şemsiyesi altına almış olmasından mühlhem, ülke içinde güçlü bir komünist varlığı⁷⁴ olduğunu iç ve dış kamuoyuna göstermek istercesine Tan Matbaası olayları organize edildi.⁷⁵ Birçok ünlü isim komünist darbe yapmak niyetinde oldukları gerekçesiyle tutuklandı.⁷⁶ Almanya'nın savaşta önde gittiği aylarda müsamaha gören; gerilemeye başladığı dönemde ise ırkçılık, Turancılık yaptıkları gerekçesiyle tutuklanıp mahkûm edilen askeri ve sivil bir takım zevatın mahkûmiyet kararları bozuldu.⁷⁷ Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin dört önemli öğretim üyesi kürsüleri lağvedilmek suretiyle işten çıkarıldı.⁷⁸ Sovyetlerin yayılmacı emellerinin Batı ittifakı için ne kadar tehlikeli olduğu yönünde, Türk Hariciyesi tarafından yürütülen diplomatik manevra yankısını buldu ve Türkiye adım adım Atlantik Paktı'na doğru yol almaya başladı.⁷⁹ Bu arada Milli Şef taahhütlerini yerine getirme kabilinden iki önemli tarihte, ülkenin demokratik rejime geçişinin en mühim göstergesi olacak muhalif siyasi partilerin kurulmasının lüzumundan söz etmeye, başlamıştı bile (19 Mayıs ve 1 Kasım 1945).⁸⁰

5. DEMOKRAT PARTİLİ YILLAR [1950–1960]

Milli Şef'in çağrısına gelen ilk cevabın tesiri pek fazla olmadı. Bu arada kurulmuş bir muhalif partinin⁸¹ olmasına rağmen 1 Kasım'da Milli Şefin 19 Mayıs konuşmasını tekraren muhalif partilerin lüzumundan bahsetmesi; şefin, dikkate değer bir muhalefet partisinin henüz olmadığı yönünde kanaat ifade ettiğini de göstermektedir.⁸² Nihayet parti içi muhalefetin dört önemli isminin imzalarıyla verilen bir takririn⁸³ reddi ve arkasından gelen ihraç ve istifalarla 7 Ocak 1946'te Demokrat Parti kurulur.⁸⁴ Parti Temmuz 1946 baskın seçimlerinde⁸⁵ hile ve desiselerle, alacağı epey me-

72 İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920–1945)*, [Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte], (Ankara: TTK Basımevi, 2000).

73 Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim [1945–1971]*, C-4, (İstanbul: Rey Yayınları, tarihsiz).

74 Mehmed Kemal, *Acılı Kuşak*, (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1996).

75 Sabiha Sertel, *Roman Gibi 1919–1950*, (İstanbul: Ant Yayınları, 1969); Yıldız Sertel, *Ardımdaki Yıllar*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1990).

76 Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000).

77 Alparslan Türkeş, *1944 Milliyetçilik Olayı*, (İstanbul: Kutluğ Yayınları, 1975).

78 Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, Yayına Hazırlayan: Ruşen Sezer, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997); Kayalı, Kurtuluş, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı* [Görüntüdeki Dinamizmin Gölgelediği Tikanıklık], (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000).

79 Yusuf Sarıınay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi (1939–1952)*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988).

80 Nilgün Gürkan, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945–1950)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998).

81 Milli Kalkınma Partisi, *MKP Nizamnamesi, İzahları ve Köy Kalkınması*, (İstanbul: Şaka Matbaası, 1950).

82 Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi* [Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller], (İstanbul: AFA Yayınları, 1996).

83 Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasî Hayata Geçiş*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001).

84 Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye 1944–1950* [Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944–1973], (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991).

85 Özel Şahingiray, *Celal Bayar'ın 1946, 1950 ve 1954 Yılları Seçim Kampanyasındaki Söylev ve Demeçleri*,

busluktan olsa da artık muhalif bir fırka olarak meclistedir; dört yıl sonra da iktidar olacaktır. Milli Şefin arzusu hilafına iktidar gayesi güden dörtlü takrir imzacılarının, sanıldığı aksine, tehlike doğurmayacaklarına inanılan zevat arasından seçildiğine dair ilginç iddialar vardır. 1946–1950 yılları arasındaki muhalif parti içindeki zıtlaşmanın⁸⁶ tam da bu çerçevedeki iddiaların sübut etmesi karşısındaki tepkiye binaen olduğu da anlatılır.⁸⁷

a) Kuruluş 1950–1954

1950, iktidar değişimiyle birlikte dış politika açısından önemli bir hamle sürecinin de başıdır. NATO'ya girmek için sarf edilen gayretler, Kore Harbine iştirak ve bunun sağladığı prestijle gayesine ulaşır.⁸⁸ Türkiye, ekonomisini iyileştirmek için Batıyla sıkı ilişkiler içine girmeye başlar. Ekonomik ilişkiler ile dış politik ilişkiler bu yıllarda belirgin bir canlanma gösterir.⁸⁹

b) Yükseliş 1954–1957

Bu dönemin en önemli özelliği Türkiye'nin artık NATO'nun Ortadoğu'ya sirayetinde bir köprü ülke olma işleviyle teçhizidir.⁹⁰ CENTO ve Bağdat Paktı bu dönemin ürünüdür.⁹¹ Sovyetlerin Ortadoğu'ya yayılması yönündeki gayretlerine mani olma telaşının bir ürünü olan CENTO ve Bağdat Paktı, 1957'de Suriye ile Türkiye arasında neredeyse sıcak bir harp yaşanmasına bile sebep olacaktır.⁹² Kıbrıs meselesinin gündeme gelmesiyle birlikte⁹³ 6–7 Eylül 1955 Olayları da zikredilmeye değer önemli bir konu başlığı olarak dikkati çekmektedir.⁹⁴

c) Çöküş 1957–1960

DP'nin bir askeri darbeye iştten el çektirilmesinin başlangıcı olan ve 1957 seçimleriyle başlayan bu dönemde, dış politikadaki en önemli gelişme Irak darbesiyle birlikte Bağdat Paktının çökmesidir. Bu hususta dönemin Irak Başbakanının öldürülmesi, önemli bir işarettir.⁹⁵ Nuri Said'in katledilerek devrilmesinde, ülkesinin geleneksel hamisi konumundaki İngiltere'den ziyade ABD'ye meyledişi olduğu, İngiltere'den devraldığı bölgede, gücünü henüz perçinleyememiş ABD açısından Irak darbesinin

(Ankara: Türkiye İş Bankası, 1955).

86 Samet Ağaoglu, *Siyasi Günlük*, [Demokrat Partinin Kuruluşu], Yay. Haz. Cemil Koçak, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993).

87 Abidin Nesimi, *Yılların İçinden*, (İstanbul: Nöbetçi Yayınevi, 2008).

88 Ali Denizli, *Kore Harbinde Türk Tugayları*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Abdülhaluk Çay], (Ankara: HÜ AİİTE, 1992); Ahmet Elmas, *Kore Savaşı'nda Türk Ordusu*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Mehmetefendioğlu], (İzmir: DEÜ AİİTE, 2004).

89 İlhan Tekeli, "II. Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan 'Savaş Sonrası Kalkınma Plan ve Programları", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1979, 289–327.

90 Suat Parlar, *Emperyalist Müdahale Doktrinleri ve NATO*, (İstanbul: Livane Yayınları, 2004).

91 Cengiz Sunay, *Yeni Sömürgecilik Dalgası, ABD ve Ortadoğu*, (İstanbul: Okutan Yayınları, 2008).

92 Zafer Yıldırım, *1957 Türkiye-Suriye Krizi*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Faruk Sönmezoğlu], (İstanbul: İÜSBE, 1999).

93 Rauf R. Denktash, *The Cyprus Triangle*, (New York: Published by The Office of The Turkish Republic of Northern Cyprus, 1988).

94 M. Hulusi Dosdoğru, *6/7 Eylül Olayları*, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993).

95 Yaşar Canatan, *Türk-İrak Münasebetleri (1926–1958)*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996).

önemli bir kayıp olduğunu ifade eden yazarlar bulunmaktadır. Buna göre ABD ve SSCB; bugün ise Rusya, iki kutuplu bir dünya tesis etme çabasındadırlar ve ortak telaşları: İngiltere güdümündeki Avrupa'yı dünya güç ekseninden tasfiye etmektir.⁹⁶ İçeride ana muhalefet sözcüleri Irak başbakanının akıbetini sürekli olarak devrin başbakanına hatırlatmışlardır.⁹⁷ Demokrat Parti hükümetinin dış politikadaki en önemli başarısı da yine bu dönem içinde gerçekleşmiştir. 1959–1960 Londra ve Zürih Antlaşmalarıyla Megali İdea'nın önemli merhalelerinden biri olan Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması (Enosis) emelleri akamete uğratılmış ve bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur.⁹⁸ Dönemin Hariciye Vekilinin fevkalade kabiliyetinin bir ürünü olan bu iki antlaşma hâlâ Türkiye'nin Kıbrıs meselesindeki en önemli kozudur.⁹⁹ Türkiye bu anlaşmalarla ihtimali zayıf olan taksim tezinden vazgeçme karşılığında büyük bir ihtimaliyet arz eden Enosis'i engellemiştir.¹⁰⁰

6. İKİNCİ CUMHURİYETTEN 12 MART'A [1960–1971]

27 Mayıs darbesi ve ardından ihdas edilen 1961 Anayasasının¹⁰¹ özü ve muhtevası üzerinde yapılacak kısa bir tahlil, söz konusu anayasanın örtülü olarak Türk dış politikasının yeni dönemine ilişkin ipuçlarını da vermektedir. 27 Mayıs hareketi ve bu hareketin destekçilerinin temel aşgari müşterekleri belki de çeşitli tonlarıyla, sol düşüncenin bu kesimler üzerindeki hâkimiyetidir.¹⁰² Sola açık bir anayasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte, dış politik istikamet noktasında ABD ve NATO karşıtlığının, kitlesel seviyede hem gençlik, hem de matbuat âleminde oldukça etkinlik kazandığı söylenebilir.¹⁰³ Bu nedenle, çokça iddia edildiğinin aksine, Türkiye'deki sivil-asker ilişkilerinin izlediği mecrada ABD müdahilliğinin 27 Mayıs hususunda pek de geçerli olamayacağı söylenebilir.¹⁰⁴ Anti Amerikanizmin zirve yaptığı yılların miladı 27 Mayıs 1960 ve sonrasındaki gelişmelerdir.¹⁰⁵

a) Koalisyonlar Dönemi 1961–1965

Türk siyasi hayatının ilk koalisyonlar dönemi bu zaman aralığına tesadüf eder. Bu dört yıllık süre içerisinde gerçekleşen en önemli iki hadise vardır; bunlardan ilki: Kıbrıs'a müdahale kararının alınması karşısında ABD başkanı tarafından dönemin başbakanına gönderilen, diplomatik nezaketle asla bağdaştırılmayan ünlü mektuptur.¹⁰⁶ Diğer: ABD ve SSCB gerginliğinin Küba üzerinden yürütülen boyutuy-

96 Mahir Kaynak ve Emin Gürses, *Yeni Ortadoğu Haritası* ["Ortadoğu'da Haritalar Değişiyor... Türkiye Kendisine Yer Arıyor"], (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2007). Mahir Kaynak, *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye Üzerine Stratejik Analizler*, (İstanbul: Truva Yayınları, 2005).

97 Metin Toker, *İsmet Paşa'yla 10 Yıl [1957–1960], İkinci Cilt*, (İstanbul: Akis Yayınları, 1966).

98 Niyazi Kızılyürek, *Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti* [Doğmamış Bir Devletin Tarihi], (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005).

99 Semih Günver, *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü* [Z "Zorro" Gibi], (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985).

100 Ercüment Yavuzalp, *Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993).

101 Suna Kili (Ed.), *27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası*, (İstanbul: Boyut Kitapları, 1998).

102 Metin Toker, *Solda ve Sağda Vuruşanlar*, (Ankara: Akis Yayınları, 1971).

103 İsmet Giritli, *Komünizm Sosyalizm ve Anayasamız*, (İstanbul: Baha Matbaası, 1967).

104 Mahir Kaynak, *Yel Üfürdü Su Götürdü* [Ailem, Çocukluğum, Gençliğim, Mesleğim, Yaşadıklarım ve Gördüklerim...], (İstanbul: Babiâli Kültür Yayıncılığı, 2003).

105 Mahir Kaynak, *Örtülü Operasyonlar* [İstihbaratta Yeni Stratejiler], (İstanbul: Truva Yayınları, 2009).

106 Metin Toker, *İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961–1965* [Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944–1973],

la başlayan gerginlikte, karşılıklı verilen tavizler evresinin, Türkiye'yi de kapsayan aşamaya gelmesidir.¹⁰⁷ Küba'da konuşlandırılan Sovyet nükleer füzelerinin sökülmesi karşılığında, Türkiye'de konuşlandırılmış Jüpiter füzelerinin sökülmesi ve bu hususta Türkiye'nin hiçbir şekilde görüşüne başvurulmamış olması ileride de sıkça dile getirilmiştir.¹⁰⁸

b) Adalet Partili Yıllar 1965–1971

1965 seçimlerinin ertesinde tek başına iktidara gelen Adalet Partisi'nin Kıbrıs meselesiyle epey uğraştığına şahit olunmaktadır. Özellikle 1967'de Kıbrıs'a müdahale konusunda harekât emri bile verilmiş; ABD Başkanının Kıbrıs özel temsilcisinin araya girerek, harp dışı yollarla teminine çalışılan isteklerin diplomasiyle halli noktasında Türk tarafından, müspet cevap alındıktan sonra başlatılan müzakereler olumlu sonuçlandırılmıştır.¹⁰⁹ Yunanistan'ın adaya, yürürlükteki anlaşmalara aykırı olarak soktuğu 15 bin kişilik askeri birlik adanın dışına çıkarılmıştır.¹¹⁰ Bu netice, 7 yıl sonra gerçekleştirilecek müdahalenin başarısına yönelik önemli bir hamledir ve tek kurşun atılmadan sağlanmıştır. Diğer taraftan Ortadoğu coğrafyasında, İsrail ile ilişkiler noktasındaki soğukluk;¹¹¹ Türk topraklarından havalanan U-2 casus uçaklarının, Sovyet semalarında keşif uçuşları yapması sebebiyle Türk-Sovyet ilişkilerinin gerginleşmesi üzerine, bu tür uçuşların Türkiye tarafından yasaklanması;¹¹² ABD gençliğinin uyuşturucu sorununun bir anlamda Türkiye'ye ihale edilmesi,¹¹³ Türk-Amerikan ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştur. 1971 yılının 12 Mart'ında verilen muhtıra, bu nedenle bizzat dönemin Dışişleri Bakanı tarafından CIA tertibi olarak yorumlanmıştır.¹¹⁴

7. MUHTIRADAN DARBEYE: 12 MART–12 EYLÜL [1971–1980]

12 Mart Muhtırasının 27 Mayıs anayasasıyla hesaplaşmaya girmesi, yukarıda ifade edilen görüşleri teyit edici mahiyettedir.¹¹⁵ 1961 Anayasasıyla getirilen siyasi modelin ABD aleyhine oluşan bir kamuoyunu yaratması;¹¹⁶ yükselen sol gençlik eylemleri;¹¹⁷ ABD üslerinin tartışmaya açılması;¹¹⁸ işçilerin politize olmaları¹¹⁹ gibi sebepler

(Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992).

107 John Fitzgerald Kennedy, *Fazilet Mücadelesi*, çev. Arif H. Özbilen, (İstanbul: Işık Yayınları, 1967).

108 Taha Akyol, *Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye-1*, (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1976); Taha Akyol, *Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye-2*, (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1976).

109 Ercüment Yavuzalp, *Dış Politikada Oyunun Kuralları*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998).

110 Nihat Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, (Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, 1975).

111 Hasan Taşkın, *İstihbarat Raporlarında İsrail'in GAP Senaryosu* [Güneydoğu Topraklarında Neler Oluyor?], (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2004).

112 Nejat Tarakçı, *Amerikan İmparatorluğu Gölgesindeki Türkiye* [Küresel ve Bölgesel Sorunlara Jeopolitik Bakış], (İstanbul: Truva Yayınları, 2010).

113 Ayhan Songar, *Haşhaş Meselesi ve Türkiye*, (İstanbul: Hareket Yayınları, 1974).

114 İsmail Cem, *Tarih Açısından 12 Mart* (Nedenleri.. Yapısı.. Sonuçları), [İki Cilt Bir Arada], (İstanbul: Cem Yayınevi, 1980).

115 Kâzım Öztürk (Hazırlayan), *Son Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa*, [Karşılaştırmalı Gerekçeler ve İlgili Mevzuat], (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1971).

116 Tuncay Çelen ve Ömer Gürcan, *68 Gençliği ve Katledilişi* [Hesaplaşma], (Ankara: Süvari Yayıncılık, 2006).

117 Mehmet Bican, *Devrim İçin Gençlik Hareketleri*, (Ankara: Güvendi Matbaası, 1970).

118 Mehmet Ali Aybar, *12 Mart'tan Sonra* [Meclis Konuşmaları], (İstanbul: Sinan Yayınları, 1973).

119 Kemal Sülker, *Türkiye'yi Sarsan İki Uzun Gün* [15–16 Haziran], (Ankara: V Yayınları, 1987).

karşısında, anayasada özgürlükler lehine yorumlanacak tonda kaleme alınmış ifadeler daraltılarak,¹²⁰ devletin birey karşısında daha güçlü kılınmasını amaçlayan tarzda değiştirilmesini sağlamıştır.¹²¹

a) Müdahalenin Dış Politika Boyutları

Dönemin dış politika boyutlarının gözler önüne sergilenemesinin temel şartı: Türk-Amerikan ilişkilerindeki sorunlar ve bu sorunlar karşısında Türk hükümetinin tutumunun ne olduğu sorusuna verilecek cevaplarda gizliymiş gibi görünüyor. Buna göre, ABD'nin özellikle haşhaş ekiminin yasaklanması yönünde bir baskısı vardır ve bu baskıya karşı direnen bir hükümet söz konusudur.¹²² Türkiye, Kıbrıs meselesinde ABD başkanından gelen ve içeriği itibarıyla diplomatik nezaket sınırlarını son derece zorlayan mesajda zikredilen, muhtemel bir SSCB müdahalesi karşısında Türkiye'nin NATO üyeliğinden kaynaklanan ortak savunma avantajından mahrum edilebileceği tehdidini içeren Johnson Mektubunu unutmamıştır.

Bu nedenle, kuzey komşusunu kendisine karşı kışkırtacak böylesi uçuşlara karşı temkinlidir. Bir diğer hadise: Arap-İsrail ilişkilerinde Türkiye'nin Araplardan yana tavır koymasındadır. Türk yerli sanayinin önemli bir pazarı olan Arap ülkelerinin, iktisadi ilişkilerini belirlerken, ilişki kurduğu ülkenin İsrail karşısındaki tutumunu veri alması;¹²³ öte yandan Türk kamuoyunun İsrail karşısındaki mesafeli tutumu; ABD'nin bölgede müttefiki olan iki devlet arasında özlediği yakınlaşmayı sağlayamaması noktasındaki kabahati, Türkiye'ye yüklemesi sonucunu doğurmuştur. 12 Mart Muhtırası sonrasında kurulan ara rejim hükümetleri döneminde bu meselelerin önemli bir kısmı ABD lehine çözümlenmiştir ki, bu netice ABD-Muhtıra ilişkisinin pek de yabana atılır gibi olmadığını göstermektedir.¹²⁴

b) CHP-MSP Koalisyonu ve Kıbrıs

Kıbrıs'ta mevcut cumhurbaşkanını düşüren ve adayı bir oldubittiyle Yunanistan'a bağlama amacını güden darbenin hemen ertesinde, adaya yapılan askeri müdahale,¹²⁵ tüm haklı gerekçelerine rağmen, dış politikanın hakkı ve hukuku değil çıkarları gözettiğini gösteren önemli bir veridir. 1959-1960 Londra ve Zürih Antlaşmalarından mülhem, garantörlük hakkını¹²⁶ kullanarak bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ne halle gelmemesi yükümlülüğünü yerine getiren Türkiye'nin, üstelik müdahaleyi diğer garantör ülke olan İngiltere'yle birlikte yapma teklifine karşın yalnız kalması neticesi vakidir.¹²⁷ Keza, Türkiye'nin müdahaleyi adanın Türklerin çoğunlukta olduğu ku-

120 Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa Hukuku* [1982 Anayasasına Göre], (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. 2011).

121 T.C. *Gereğçeli Anayasa ve...* (İstanbul: May Yayınları, 1971).

122 Aytunç Altındal, *Haşhaş ve Emperyalizm*, (İstanbul: Havass Yayınları, 1979).

123 Ali Gevgilili, *Türkiye'de 1971 Rejimi* [Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçiş Aşaması], (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1973).

124 Mehmed Kemal, *12 Mart Öfkeli Generaller ve İşkence*, (İstanbul: Soyut Yayınları, 1974).

125 Hamza Eroğlu, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı*, (Ankara: Emel Matbaacılık, 1975).

126 Sabahattin İsmail, *20 Temmuz Barış Harekâtı'nın Nedenleri-Gelişimi-Sonuçları*, (İstanbul: Kastaş Yayınları, 1988).

127 Erol Mütercimler, *Bilinmeyen Yönleriyle Kıbrıs Barış Harekâtı*, (İstanbul: ARBA Yayınları, 1998).

zeyiyle sınırlamasına rağmen özellikle ABD'deki Rum lobisinin marifetiyle sorunun bir Türk-Yunan meselesinden bir ABD-Türkiye problemine dönüşmesi ilginç lakin bir o kadar da anlaşılabilir. ¹²⁸ O yılların Türkiye'si ABD'ye ram olmaya teşne gözükmektedir. Dönemin Türk hükümeti, ortanın solu ¹²⁹ söylemiyle tabanını genişleten CHP ile geleneksel-dindar-muhafazakâr sağ seçmenin en çok rağbet ettiği MSP'den ¹³⁰ müteşekkildir. Müstafi iktidar partisi AP'den bile rahatsız olan ABD'nin, böylesi uzlaşmaz iki anlayıştan mütevellit koalisyonun belki de tek ortak paydası olan ABD karşıtlığıyla ayakta durabilmesi karşısında tedirgindir. Bu tedirginliğin ortadan kalkması da yine Türk iç siyasetindeki ölçsüz rekabet neden oldu. Dönemin başbakanı ile yardımcısı arasındaki vekâlet krizi koalisyonun sonu oldu. ¹³¹

c) ABD Ambargosu ve Sonuçları

ABD ambargosunun asıl tesiri: NATO şemsiyesi altında bir araya gelmiş olan iki devlet arasındaki ilişkinin, kimi yorumlara göre, neredeyse açık bir hasımlaşmaya dönüştüğünün yarattığı psikolojik sarsıntıdır. ¹³² Türkiye'nin ambargoya karşı takındığı tutum hiç de silik bir tavır alışı değildi; bu karara karşı anında misillemede bulunulmuş, İncirlik üssü dışındaki tüm ABD üsleri ve tesisleri kapatılmıştır. ¹³³ Ülkede yükselen parlamento dışı muhalefet unsurlarının hedef tahtasına dönmüş olan ABD ve onun başatlığındaki emperyalizm vurgusunun, yönetenleri de etkisi altına aldığı açık bir göstergesi olan bu siyaset, yetmişli yıllara damgasını vuracak olan terörizmin de arkasındaki asıl itici güç olduğu noktasındaki yorumlar sıkça yapılmaktadır. ¹³⁴

d) 12 Eylül Saat: 04.00

68 kuşağı olarak tesmiye edilen, politize olmuş gençliğin özellikle İstanbul ve Ankara Üniversitelerindeki işgal, boykot gibi aktif tutum alışlarla kendini gösteren hareketlenmeler, örgütlü aşamaya ulaştığında, iç emniyet unsurlarının yaşadıkları sıkıntılar da had safhaya gelmişti. ¹³⁵ Solda ve sağda beliren karşılıklı gerginliklerin teşviki, işin milletlerarası boyutunun üst seviyede olduğu noktasındaki kimi verileri de ihmal edilemez kılmaktadır. ¹³⁶ Muhtıra öncesi ve hemen muhtıra sonrası banka soygunları, ¹³⁷ adam kaçırma faaliyetleri, ¹³⁸ hükümetin aldığı sert tedbirler ülkeyi tam anlamıyla bir kaos ortamına doğru sürüklemiştir. Politize olmuş gençliğin sol cena-

128 Kayhan Sağlamer, *Ecevit Olayı "Kıbrıs Harekâtı"*, [Bir Başbakanın Doğuşu], C-3, (İstanbul: Belge Yayınları, 1975).

129 Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1974).

130 Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası*, [MSP Örnek Olayı], (İstanbul: Alan Yayınları, 1985).

131 Faruk Ülkü (Derleyen ve Hazırlayan), *Üçüncü Adam Ecevit ve İstifa Olayı*, (İstanbul: Başak Kitabevi, 1974).

132 Russell Warren Howe ve Sarah Hays Trott, *Washington Kulisleri* [Amerikan Senatosu'nda "Yunan Lobisi'nin Çalışmalarını ve Ambargonun Perde Arkasını Anlatan Kitap], çev. Zerin Anlar, [İstanbul: Milliyet Yayınları, 1978].

133 Ufuk Güldemir, *Kanat Operasyonu*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, tarihsiz).

134 Uğur Mumcu, *Silâh Kaçakçılığı ve Terör*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1986).

135 Alev Er, *Bir Uzun Yürüyüşü Altmışsekiz*, (İstanbul: Gendaş AŞ, 1998).

136 Nural Cengiz Yamakoğlu, *Ben Bir Tip'li İdim*, (İstanbul: Toprak Yayınları, 1968).

137 Oral Çalışlar, *Denizler İdamı Giderken*, (İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2007).

138 Veli Yılmaz, *Emirle Gelen İdam Kararı*, (İstanbul: Tüzmamanlar Yayıncılık, 2009).

hına verilmek istenen bir gözdağı kabilinden üç önemli öğrenci liderinin idamı;¹³⁹ bu idamları durdurmak isteyen ve bu sebeple elde edilecek koz bağlamında adam kaçıran¹⁴⁰ lakin akıbetleri bu üç gençle aynı olan sokaktaki militan unsurların faaliyetleri önemli bir neticeye neden olmuştur.¹⁴¹ Böylece toplum, yavaş yavaş can kaygısı uğruna demokratik temel hak ve hürriyetlerden feragat etme noktasına getirilmiştir.

ABD ve genel olarak Avrupa'nın, İslam Devrimi'yle rotadan çıkan İran;¹⁴² Sovyet işgaline uğrayan Afganistan karşısında bölge hususunda duyduğu tedirginlik, bu halkaya bir de Türkiye'nin de eklenmesi ihtimali karşısında kâbusa dönüşmüştü. Bu bakımdan Türkiye'de sert bir militer rejimin kurulması; toplumda meydana gelen bu tür merkezkaç eğilimlerin ıslahı açısından elzem görülmekteydi.¹⁴³ Nitekim bugün artık oldukça net bir biçimde 12 Eylül darbesinin ABD operasyonu olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁴ Darbenin ertesinde yapılanlar, bu hadisenin en fazla kimin işine yaradığı gerçeğiyle birlikte okunduğunda tablo net olarak ortaya çıkmaktadır. 1982'de yürürlüğe giren yeni anayasayla toplum zapturapt altına alınmıştır; böylesi bir anayasaya bile aykırı duran yüklü bir mevzuat yine anayasal koruma zırhıyla teçhiz edilerek yürürlükte tutulmaktadır;¹⁴⁵ Türkiye'nin önemli milli kozları, NATO menfaatleri doğrultusunda adeta peşkeş çekilmiştir.¹⁴⁶ Herhangi bir rövanşizme karşı, darbeyi gerçekleştirenlere anayasal düzeyde çıkış garantileri sağlanmıştır.¹⁴⁷ Darbeyi gerçekleştiren ekibin lideri, özellikle 1980–1983 yılları arasında kimseye söz hakkı tanımamasına rağmen, tarih önünde yaptıklarını savunma imkânı bulabilmiştir.¹⁴⁸

8. ÖZAL'LI YILLAR [1983–1993]

Turgut Özal, dış politikadaki etkinliğini ekonomi politiği merkeze alarak yürütme-ye çalışan ender başbakanlardan biridir.¹⁴⁹ 12 Eylül darbesinin ekonomi politik cephesini teşkil eden 24 Ocak kararlarının uygulanması hususundaki büyük resmi iyi okumuş; dışa açık büyüme modelini tatbik girişerek;¹⁵⁰ darbelerin önemli sebeple-

139 Nihat Behram, *Darağacında Üç Fidan*, (İstanbul Everest Yayınları, 2005).

140 Uğur Mumcu, *Çıkmaz Sokak*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1979).

141 Yılmaz Erkekoğlu, *Nurhak Ey Nurhak*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1988).

142 Cengiz Çandar, *Dünden Yarına İran*, (İstanbul: Yalçın Yayınları, 1981).

143 Ufuk Güldemir, *Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye (1980–1984)*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1986).

144 Cengiz Sunay, 12 Eylül Dönemi Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri (1980–1987), [Yayımlanmamış

Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu], (İstanbul: MÜ TAE, 2009). Çalışma şu isimle yayınlanmıştır: Cengiz Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri*, [27 Mayıs–12 Mart–12 Eylül ve Sonrası], (Ankara: Orion Kitabevi, 2010).

145 Bülent Tanör, *İki Anayasa 1961–1982*, (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. 1986).

146 Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dur 12 Eylül 1980, Nisan 1980–Eylül 1980*, [Cüneyt Arcayürek Açıklıyor–10], (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986).

147 Serap Yazıcı, *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 1997).

148 Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları-1*, (İstanbul, Milliyet Yayınları, 1990). Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları-2*, (İstanbul, Milliyet Yayınları, 1991). Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları-3*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991). Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları-4*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991). Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları-5*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991). Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları-6*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1992). Altı ciltlik anıların kısaltılmış versiyonu için bkz. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım-1*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994). Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım-2*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994).

149 Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, (İstanbul: Sabah Kitapları, 1994).

150 Mustafa Sönmez, *Türkiye Ekonomisinde Bunalım* [24 Ocak Kararları ve Sonrası] *Birinci Kitap*, (İstanbul: Belge Yayınları, 1985).

rinden biri olan: Borçlarını ödeyemez durumda olan ülkeyi, öder duruma getirme kabiliyetini,¹⁵¹ bu tür yollara tevessül edilmeksizin sağlamaya çalışmıştır. Yaşadığı dönem itibarıyla hakkında en fazla eleştiri yapılan başbakanlardan biri olan Özal, rekabete açık bir iç piyasa rejiminin temellerini atmaya gayret etmiş; yıllarca devletten yapılan ölçsüz ve örtülü sübvansiyonlara, korumalara bel bağlayan sanayi burjuvazisinin şimşeklerini üzerine çekmiştir. Basındaki Özal antipatisinin temelinde de bu vardır.¹⁵²

Türk basınının sicili göz önüne alındığında, yaptığı eleştirilerin temelinde, devletin soyulması karşısında direnen bir avuç vatansever kalemin varlığından çok, basın patronlarının iktisadi nizam değişikliğinden rahatsız sermaye çevreleriyle kurdukları koalisyonun emir erliği bulunduğu söylenebilir.¹⁵³ Özal'ın büyük güçlerle çatışmaktan çok, zorla talep edilenlere direnmek yerine, aynı neticenin daha pahalıya mal olarak yine hükmünü tesis edeceği gerçeğinden hareket ederek, olabildiğince kazanarak süreci yönetmek tutkusuna sahip olduğu söylenebilir.¹⁵⁴ Doğrudan doğruya bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte, Kürt sorunu¹⁵⁵ ve sivil-asker ilişkileri konusundaki, dönemi itibarıyla aykırı tez ve tutumları misal olarak zikredilebilir.¹⁵⁶

a) Başbakanlığı (1983–1989)

Özal'ın mesleki kariyeri dikkate alındığında, dünyanın gidişatını gayet iyi okuduğu; yukarıda da zikredildiği gibi politik iktisadi iyi bildiği görülmektedir.¹⁵⁷ Karşılıklı menfaatlerin tatmin edildiği ilişkilerin, kalıcı huzur ve barışın da teminatı olacağı gerçeğinden hareket eden Özal, tabii ki gücünün elverdiği ölçülerde geleneksel Türk iç ve dış politikasının sınırlarını zorlamış bir devlet adamıydı. Uluslararası finans kurumlarıyla ilişkilerini dengede tutmuş; dışişlerini, bürokrasisinin geleneksel statükocu eğiliminin sınırlarını zorlayarak, etkin olarak kullanmıştı.¹⁵⁸ Askeri vesayetin bütün haşmetiyle hüküm sürdüğü altı yıllık başbakanlığında, imkânlar elverdiği ölçüde ABD ve Avrupa'yla olan ilişkileri hep bir menfaat ortaklığı ekseninde tutmaya gayret etmiştir. Özal'ın dış politikada belirleyen pozisyonuna gelmesi aslında başbakanlığı döneminde değil cumhurbaşkanlığı döneminde.¹⁵⁹

b) Cumhurbaşkanlığı (1989–1993)

Kuşkusuz, Özal'ın nasıl cumhurbaşkanı olduğu; bu süreci yönetirken askeri bürokrasiyle nasıl mücadele ettiği; son yerel seçimlerde partisinin aldığı oy yüzdesine¹⁶⁰ bakıldığında cumhurbaşkanlığına seçilmesinin demokratik meşruiyeti tartışılabilir,

151 Mehmet Altan, *Darbelerin Ekonomisi*, (İstanbul: İyi Adam Yayınları, 2001).

152 Özlem Eştürk, *Türkiye'de Liberalizm: 1983–1989 Turgut Özal Dönemi Örneği*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], (Hatay: MKÜ SBE, 2006).

153 Emin Çölaşan, *24 Ocak* [Bir Dönemin Perde Arkası], (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1987).

154 Yavuz Gökmen, *Özal Yaşasaydı*, (Ankara: Verso Yayıncılık, 1994).

155 Hasan Cemal, *Kürtler*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2003).

156 Cüneyt Arcayürek, *Çankaya* [Nami 864 Rakımlı Tepe], (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1989).

157 Bülent Habora, *Turgut Özal Dosyası*, (İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları, 1988).

158 Cüneyt Arcayürek, *Çankaya Hesaplaşması*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990).

159 Engin Güner, *Özal'lı Yıllarım*, (İstanbul: Babıâli Kültür Yayıncılığı, 2000).

160 Yavuz Donat, *Özalizmin Son Yılları* [Vitrinde 1988–1989–1990] (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1997).

lakin Özal'ın Türk iç ve dış siyasetinde bir milat olduğu gerçeği de inkâr edilemez. Türk dış politikasının iki tabu konusu olan Kürt ve Ermeni meselelerinde geleneksel tavırları aşmaya yönelik tutumu, özellikle Körfez Krizi esnasında vuku bulmuştur.¹⁶¹ Özal, her 24 Nisan'da çeşitli ülke parlamentolarında ve bilhassa ABD Senatosunda birer tasarı olarak gelen soykırımı kabul metinleri karşısında, bilinen reflekslerden uzaklaşmasını tavsiye etmiştir.¹⁶² Bu tavrı çok tartışılmış, itildiği yalnızlık karşısında susmak zorunda kalmıştır. Körfez savaşına aktif olarak katılmaya yönelik hamlesi ise minimalist çevreler tarafından tepkiyle karşılanmış; dönemin Genelkurmay Başkanının istifasıyla sonuçlanmıştır.¹⁶³ Irak'ın kuzeyinde yuvalanma imkânını, özellikle Körfez savaşı sonrasında bulan PKK,¹⁶⁴ ülkenin başına bela olma potansiyelini, doksanların başından itibaren arttırmıştır. İç ve dış politika konularında maksimalist eğilimler gösteren Özal'ın vakitsiz ölümünün ecel mi; suikast mı olduğu hususu hâlâ tartışılmaktadır.¹⁶⁵

9. İSTİKRAR ARAYIŞLARI [1991–2002]

1991 seçimleriyle birlikte kurulan DYP-SHP koalisyon hükümetlerinin karşılaştığı en güncel sorun: 36'ncı paralelle belirlenen, Irak'ın kuzeyinde otonom bir bölgenin oluşturulması ve bu bölgenin daha kuzeyden güvenliğini sağlamak için Çekiç Güç ismi verilen askeri bir kuvvetin Türkiye'nin Güneydoğusunda konuşlandırılması olmuştur.¹⁶⁶ Muhalefetteyken her iki koalisyon ortağının da şiddetle karşı çıktığı Türkiye'nin fiili askeri harekâta aktif olarak katılması tezinin, pasif olarak adeta yataklık etmek derecesine tekâmülünün adıdır: Çekiç Güç.¹⁶⁷ Mecliste, Çekiç Gücün Türk topraklarında konuşlandırılmasının süresini uzatma müzakereleri, bu açıdan anlamlıdır. Özal'ın tüm gayretlerine rağmen, dış politikada etken olunmazsa, sonucun böyle olacağı gayet açık bir biçimde görülmeye başlanmıştır artık.

a) DYP-SHP Koalisyonu Dönemi (1991–1995)

Kürt meselesinin açıkça telaffuz edildiği, hükümetin başında bulunan şahsın yine açıkça “Kürt realitesini tanıyoruz” şeklinde açıklamalarda bulunduğu,¹⁶⁸ bu tutumun kamuoyu nezdinde önemli bir karşılık bulmasına rağmen askeri bürokrasinin refleksleri sebebiyle, 1991–1995 aralığı, bu husustaki ataletin ve terörün zirve yaptığı yıllar olmuştur.¹⁶⁹ Diğer taraftan Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından kurulmaya başlayan devletler içindeki beşinde Türkî halkların demografik ağırlığı oluş-

161 İsmet İmset, *PKK [Ayrılkıçı Şiddetin 20 Yılı 1973–1992]*, (İstanbul: Turkish Daily News Yayınları, 1993).

162 Ufuk Güldemir, *Texas-Malatya*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1992).

163 Necip Torumtay, *Org. Torumtay'ın Anıları*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994).

164 Hasan Celal Güzel, *Kuzey Irak [Kürtçülük ve Ayrılkıçı Terör]*, Konuşan: Selman Kayabaşı, (İstanbul: TİMAŞ, 2007).

165 İdris Gürsoy, *Suikast ve Zehir [Özal'ın Ölümündeki Sır]*, (İstanbul: Zaman Kitap, 2013).

166 Uğur Mumcu, (1 Ocak–16 Mayıs 1991 Yazıları), *Ortadoğuda Amerikan Bilardosu*, [Bütün Yazıları–36], (Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, 1997).

167 Uğur Mumcu, (26 Haziran–30 Aralık 1990 Yazıları), *Petrol Bekçisi*, [Bütün Yazıları–35], (Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, 1997).

168 İsmail Beşikçi, *Bilim-Resmi İdeoloji Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*, (İstanbul: Alan Yayıncılık, tarihsiz).

169 Saygı Öztürk, *33 Kurşun [Elazığ-Bingöl Karayolu'nda 33 Askerimizin Şehit Edildiği Katliamın Tanıkları Anlatıyor]*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2008).

turması, Adriyatik'ten Çin seddine Türk dünyası şiarını gündeme getirmiştir.¹⁷⁰ Devletin terörle mücadele adı altında yürüttüğü faaliyetler esnasında kontrolden çıkan kimi devlet güçlerinin kimi zaman örtülü kimi zaman açıkça terör örgütünün fütursuzluğuna yaklaşan hareketler içine girdiğine de şahit olunmaktadır.¹⁷¹ Derin devlet olarak tesmiye edilen gücün, faili meçhul siyasi cinayetlerin¹⁷² faili, ya da en azından azmettiricisi olduğu yönündeki itham ve iddialar bu dönem içinde sıkça dillendirilir olmuştur.¹⁷³ Terörün aldığı canlar artık, sıradan sempatan ya da militanları kapsamakla kalmayıp; gazeteci ve üst düzey komutanları da içine almaktadır.¹⁷⁴

Özellikle Yunanistan¹⁷⁵ ile Suriye'nin muhafazası altında eğitim ve lojistik desteği alan örgütün ani baskınlarla yöre insanını sindirme taktiği, bir müddet sonra kalabalık gerilla gruplarıyla askeri müfrezelere planlı saldırılar şekline dönüşmüş bulunmaktaydı.¹⁷⁶ Örgütün özellikle gençler üzerindeki prestijinin ivme kaydettiği bu dönemde Kürt siyasal hareketi tam anlamıyla olgunlaşmaya başlamıştır. 1991 seçimlerinin sosyal demokrat partisi listelerinde yer almak suretiyle parlamentoya giren Kürt siyasal hareketi mümessillerinin meclis içinde partileşmeleri ve bir müddet sonra dokunulmazlıklarının kaldırılması suretiyle cezaevlerine gönderilmeleri ayrı bir inceleme konusudur.¹⁷⁷

b) Refahiyol Hükümetine Doğru (1996–1997)

PKK meselesi eşliğinde yürütülen dış politikanın tam anlamıyla zapturapt altına aldığı siyasi hayatın bu evresinde, parçalı siyasi yapının doğal bir sonucu olarak 1995 yılı Aralık ayında yapılan seçimlerin ertesinde kısa bir müddet merkez sağdaki tapu kavgasının¹⁷⁸ iki aktörü arasında akdedilen koalisyon yıkıldı.¹⁷⁹ 1973 seçimleri sonrasında CHP ile¹⁸⁰ 1975–1977 yılları arasında AP ve MHP'yle,¹⁸¹ 1977 sonrasında kısa bir süre yine milliyetçi cephe hükümetinde yer alan MSP'nin 12 Eylül sonrası versiyonu olan RP, birinci parti olarak çıktığı seçim sonrasında iktidarın bir ucundan tutmaya başlamıştı.¹⁸² DYP ile RP arasında yapılan protokolle iktidar olan iki partinin diğer özellikleri bir tarafa, dış politikadaki önceliklerine gelindiğinde, AB ile gümrük birliği sonrasındaki gelişmeler ile RP'nin geleneksel dış politika önerilerini gerçekleştirmeye yönelik faaliyetlerine şahit olunmaktadır.¹⁸³ RP'nin özellikle

170 Erol Mütercimler, *21. Yüzyılın Eşiğinde Uluslararası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli*, (İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1993).

171 Çetin Ağaşe, *Cem Ersever ve JİTEM Gerçeği*, (İstanbul: Bilge Karınca, 2003).

172 Berat Günçikan, *Cumartesi Anneleri*, Fotoğraflar: Erzade Ertem, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996).

173 Soner Yalçın, *Binbaşı Ersever'in İtirafı*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996).

174 Andrew Mango, *Türkiye'nin Terörle Savaşı*, çev. Orhan Azizoğlu, (İstanbul: Doğan Kitap, 2005).

175 Tuncay Özkan, *Abdullah Öcalan Ne Olacak? [Neden Verildi? Nasıl Yakalandı?]*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2005).

176 Erdal Sarızeybek, *Son Harekât [Kod Adı: Yahuda]*, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2007).

177 Faruk Bildirici, *Yemin Gecesi [Leyla Zana'nın Yaşamöyküsü]*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2008).

178 Şakir Süter, *Merkez Sağ'da Tapu Kavgası*, (İstanbul: Maviyağaç Yayıncılık, 2004).

179 Gencer Özcan (Yay. Haz.), *Onbir Aylık Saltanat [Siyaset, Ekonomi ve Dış Politikada Refahiyol Dönemi]*, (İstanbul: Boyut Kitapları, 1998).

180 Faruk Ülkü (Derleyen ve Hazırlayan), *Üçüncü Adam Ecevit ve İstifa Olayı*, (İstanbul: Başak Kitabevi, 1974).

181 N. Sel, *Milliyetçi Cephe*, (İstanbul: Habora Kitabevi, tarihsiz).

182 Ruşen Çakar, *Ne Şeriat Ne Demokrasi [Refah Partisini Anlamak]*, (İstanbul: Metis Yayınları, 1994).

183 Mustafa Karaalioglu, *Uygun Adım Siyaset*, (İstanbul: Kitabevi, 1999).

bölgedeki İslam ülkeleri arasında ekonomik ve siyasi işbirliğine yönelik D-8 olarak adlandırılan milletlerarası teşkilat çabaları, menfi sonuçlarını vermeye başladı. Batılı ve ABD’li çevreler nezdinde Refahyol Türkiye’yi Batı ekseninden uzaklaştırmaya arzulu, birlikte çalışılmayacak bir hükümetti.¹⁸⁴

Asker ve medya işbirliğiyle kotarılan kısa bir tertiple Refahyol hükümeti, özellikle DYP’de yaratılan bölünmeyle¹⁸⁵ birlikte önce 28 Şubat 1997 tarihli MGK kararları¹⁸⁶ eşliğinde yıpratıldı ve Cumhurbaşkanı’nın aldığı inisiyatifle de hükümeti yeniden kurma imkânından mahrum bırakılarak adeta ülke 1999 seçimlerine kadar ara rejim hükümetlerini andırır bir şekilde yönetildi.¹⁸⁷ Refahyol hükümetinin yıkılmasında İsrail lobisinin etkin rol oynadığı iddiaları hâlâ güncelliğini korumaktadır.¹⁸⁸

c) 28 Şubat ve Sonrası (1997–1999)

1997–1999 yılları arasındaki en önemli dış politik hadise, adeta iç siyaseti tasarımılamak üzere yeni bir partiler koalisyonunu oluşturma çabalarının yürütülmesidir. Nitekim Suriye’ye yönelik olarak dönemin kara kuvvetleri komutanının bizzat zikredilen ülke sınırında yapmış olduğu tarihi konuşma,¹⁸⁹ bütün Arap dünyasını telaşa düşürmüştü; Suriye’yi, PKK’ya yardım ve yataklık suçlaması eşliğinde düzenlenecek bir harekâtın muhatabı olmak tehlikesiyle yüz yüze getirmiştir.¹⁹⁰ PKK liderinin apar topar Suriye’den uzaklaştırılıp, adeta mini bir dünya turu sonrasında Kenya’da bizzat ABD güdümünde Türkiye’ye teslim edilmesi¹⁹¹ ve bu işin, dönemin azınlık hükümeti başbakanının başarı hanesine kaydedilmesi 1999 seçim sonuçlarını oldukça etkilemiştir. 1974 Kıbrıs Savaşını çok istemesine rağmen oya tahvil edemeyen DSP lideri, bu kez üstelik aynı nitelikteki çabayı gösterememesine rağmen¹⁹² durumdan yararlanıyordu.

d) DSP-MHP-ANAP Koalisyonu (1999–2002)

Üçlü koalisyon hükümeti dönemindeki en kritik hadise: 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD’nin Afganistan ve Irak’a yönelik operasyon hazırlıklarına başladığı ve bu doğrultuda dış politikasında, Türkiye’ye ilişkin beklentilerini dile getirmeye başlamasıdır.¹⁹³ AB ile müzakerelerin ivme kaydettiği; ekonomik örgütlenmede devletin yavaş yavaş özelleştirmelerle iktisadi sahadan tasfiyesine başladığı bu dönemde

184 Cem Küçük (Editör), *Komple Teorileri*, (İstanbul: Zodyak Kitap, 2014).

185 Kenan Akın, *Milli Nizam’dan 28 Şubat’a Olay Adam Erbakan*, (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2000).

186 Cüneyt Arcayürek, *28 Şubat’a İlk Adım* [Büyüklerle Masallar, Küçüklerle Gerçekler-9], (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2003).

187 Mehmet Ali Birand ve Reyhan Yıldız, *Son Darbe: 28 Şubat*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2012); Nazlı Ilıcak, *Sert Adımlarla Her Yer İnselin* [28 Şubat’ın Perde Arkası], (İstanbul: TİMAŞ Yayınları, 2001).

188 Tuncer Çetinkaya, *En Uzun Şubat* [Belge ve Şahitlerle Bir Dönemin Trajik Hikâyeleri], (İzmir: Kaynak Yayınları, 2005).

189 Tuncay Özkan, *Operasyon*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2000).

190 Nur Batur, *Yürüdüm: Yürükten Gülerekten* [Atina’da Bir Türk, Bir Gazeteci, Bir Kadın], (İstanbul: Doğan Kitap, 2004).

191 Mahir Kaynak ve Ömer Lütfi Mete, *Derin PKK* [Büyük Oyun’un Gizli Kodları], Konuşan: Selman Kayabaşı, (İstanbul: TİMAŞ, 2007).

192 Süleyman Kurt, *Bülent Ecevit* [Bir Karaoğlan Hikâyesi], (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2002).

193 Fikret Bilâ, *Sivil Darbe Girişimi ve Ankara’da Irak Savaşları*, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2003).

özellikle koalisyonun MHP kanadından gelen itirazların parti ve kabine içinde revizyona sebep olmaya başladığı görülmektedir.¹⁹⁴ 2001 Şubat kriziyle birlikte Dünya Bankasının bizzat başkan yardımcılarında birini dışarıdan kabineye monte ederek sürece müdahil olması¹⁹⁵ ise uluslararası finans çevrelerinin konuya duydukları yakın ilgiyi özetler niteliktedir. Dönemin başbakanının geçirdiği rahatsızlık ile sıhhat yönünden itibarsızlaştırılmaya başlandığı iddiaları hâlâ gündeme getirilmektedir.¹⁹⁶ Bir iddiaya göre başbakan, İsrail'in artık mutata hale getirdiği Gazze saldırılarının en yoğun olanının ardından telaffuz ettiği: "İsrail soykırım uyguluyor" ifadesi, bir anlamda adı geçen siyasi iktidarın sonu olmuştur.¹⁹⁷ DSP içindeki İsmail Cem merkezli bölünme de Cem'in sabetayist kökeniyle kurulan ilintinin mahsulü olarak yorumlanmaktadır.¹⁹⁸

e) AK Partili Yıllar (2002–2013)

Adalet ve Kalkınma Partisi öyle bir zamanda Türk siyasi hayatına girmiştir ki, merkez sağ seçmen nezdinde parçalı siyasi yapının adeta beklenen çimentosu olma yönündeki kifayete cevap verecek program ve liderliğe sahiptir.¹⁹⁹ Partinin dış politik tutumu 2003 Mart'ındaki Irak saldırısıyla netleşmemiştir.²⁰⁰ İçeride askeri vesayet karşısında temkinli olan AKP, bu dönem içinde son dönemlerde şahit olunan ataklığa sahip değildi. AK Partinin ana önceliği, geleneksel manada tehdidi karşısında sürekli bunaldığı askeri ve sivil anti demokratik hamleler karşısında AB kriterlerine uygun bir demokratik modele gidiş noktasında, AB'ye tam üyelik sürecini hızlandırmak olmuştur.²⁰¹ 2002–2007 yılları arasındaki birinci döneminde AK parti iktidarının temel kaygısı: Yeni bir kapatılma ya da askeri bürokrasi eliyle işten el çektilmeye muhatap olmadan, icraatını sürdürebilmeye muktedir olma gayretlerine yönelik bir dizi reform projesini hayata geçirme kaygısı olmuştur.²⁰²

2007 cumhurbaşkanlığı seçimi tartışmaları ve ardından muhatap olunan 27 Nisan e-Muhtırası;²⁰³ partinin anti laik hareketlerin odağı olduğu noktasındaki delil listesine eklenme amaçlı siyasi cinayetlerin teşvik edici yapıma gayretleri ilginçtir.²⁰⁴

194 Tanıl Bora ve Kemal Can, *Devlet ve Kuzgun* [1990'lardan 2000'lere MHP], (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004).
195 Sefa Kaplan, *Kemal Derviş* [Bir "Kurtarıcı" Öyküsü], (İstanbul Metis Yayınları, 2001); Sefa Kaplan, *Derviş'in Siyaseti, Siyasetin Derviş'i*, (İstanbul Metis Yayınları, 2002).

196 Cengiz Kuşçuoğlu, *Hüsamettin Özkan* [Bir İktidar Öyküsü], (İstanbul: Metis Yayınları, 2001).

197 Yalçın Küçük, *İsyân-2*, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2005).

198 Yalçın Küçük, *Şebeke* [Network], (İstanbul: YGS Yayınları, 2001); Abdullah Muradoğlu, *Selanik'ten İstanbul'a İpekçiler ve İsmail Cem*, (İstanbul: Bakış Yayınları, 2002).

199 Muhammed Pamuk, *Recep Tayyip Erdoğan* [Yasaklı Umud], (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2001); Abdurrahman Tiğ, İsak Baydaroğlu ve Sakiye Erdem (Editörler), *Dış Basında Recep Tayyip Erdoğan*, (İstanbul: Kim Ne Diyor Yayınları, 2012); Hüseyin Besli ve Ömer Özbay, *R. Tayyip Erdoğan* [Bir Liderin Doğuşu], (İstanbul: Meydan Yayıncılık, 2010); Ruşen Çakır ve Fehmi Çalmuk, *Recep Tayyip Erdoğan* [Bir Dönüşümün Öyküsü], (İstanbul Metis Yayınları, 2001); HAKANTÜRK, *R. Tayyip Erdoğan Kimdir?* (İstanbul: Akademi TV AŞ, 2006).

200 Fikret Bilâ, *Komutanlar Cephesi*, (İstanbul: Detay Yayıncılık, 2007). Mahir Kaynak, *Başımıza Çuval Geçirenler*, (İstanbul: Truva Yayınları, 2006). Melih Meriç, *Çuval Günü 4 Temmuz* [Köksal Karabay İlk ve Son Kez O günü Anlatıyor], (İstanbul: Güzeldünya Kitapları, 2007).

201 Çağlar Keyder, *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003).

202 İsmet Berkan, "Asker Bize İktidarı Verir mi?", (İstanbul: Everest Yayınları, 2011).

203 Aziz Babuşcu, *Seçilmiş Siyaset*, (İstanbul: İxir Yayınları, 2015).

204 Saygı Öztürk, *Sınır Ötesi Savaşın Kurmay Günlüğü* [1. Kuzey Irak Operasyonu'nun Bilinmeyen Yanları], (İstanbul: Doğan Kitap, 2007).

İçeride azgınlaşmaya başlayan PKK terörü ve çeşitli siyasi saldırılar,²⁰⁵ 2007 seçimleri zaferine karşın hakkında açılan kapatma davası,²⁰⁶ iktisadi kriz dönemlerinin atlatılmasına rağmen yeni bir darbeye zemin teşkil edecek gerekçeler üretme çabası olarak yorumlanabilir. One minute hadisesi bu dönemde Türk dış politikasının yönü ve seyri açısından adeta bir milattır. Türkiye'nin bölgede İsrail'e karşı başlattığı atağın bölge halkları nezdinde yarattığı teveccüh, özellikle Arap Baharı olarak isimlendirilen bir dizi anti diktatöryal halk hareketlerinin de manevi azmettiricisi olmuştur denilebilir. Dünyanın hemen her bölgesindeki ülkelerle diplomatik münasebetlerin tesis edildiği en verimli yıllar 2008'den bu yana süregelen dönemi içerir.

AK Partinin dış politikasının değerlendirmesinin yapılması için vakit henüz erkendir. Etrafta sıcaklığını muhafaza eden bir çatışma ortamının mevcudiyeti devam ederken, özellikle Suriye politikası ve İsrail faktörü karşısındaki geleneksel tutumundan cayması nedeniyle Türkiye'nin büyük devletler nezdinde emperyal tecrübesi nedeniyle tedirginlik yarattığı söylenebilir. Yaklaşık 35 yıldır, Ortadoğu'da çıbanbaşı olarak takdim edilen İran'la, ABD ve Batının son dönemlerde başlattıkları ilişkileri yumuşatma siyasetinin gerisinde ne yatmaktadır? Batı çıkarları için daha da tehlikeli olabilecek, üstelik İran'la kıyaslanamayacak kadar bölge halkları nezdinde albenisi olan bir Türkiye'nin yükselişine mani olmanın ne kadar tesiri olduğu hususu ise hâlâ büyük bir soru işareti olarak durmaktadır.

Sonuç Yerine

17–25 Aralık 2013 tarihinde ise bir büyük ittifakın çöküşüne tanık olundu. Senelerce askeri ve sivil bürokrasinin cenderesinde mücadele eden İslami kesimin partileşmiş ifadesiyle; kendisine Hizmet Hareketi de denen Gülen Cemaati²⁰⁷ arasında, çözüm

205 HAKANTÜRK, *Ergenekon Davası*, (İstanbul: Akademi TV AŞ, 2008).

206 Osman Ulagay, *AKP Gerçeği ve Laik Darbe Fiyaskosu*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2008).

207 Fethullah Gülen ve hareketi hakkında ayrıntılı okuma için bkz. Saygı Öztürk, *Okyanus Ötesindeki Vaiz* [Resmi Belgeler ve “Çok Gizli” Damgalı Raporların Işığında, MİT-Emniyet-Yargı Üçgeninde Fethullah Gülen Gerçeği], (İstanbul: Doğan Kitap, 2010). Faik Bulut, *Kim Bu Fethullah Gülen?* [Dünü-Bugünü-Hedefi], (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 1999). Hikmet Çetinkaya, *Fethullah Gülen'in 40 Yıllık Serüveni-2* [Yol Arkadaşı Nurettin Veren Anlatıyor], (İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2005). Hikmet Çetinkaya, *Fethullah Gülen, ABD ve AKP*, (İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2007). Hikmet Çetinkaya, *Fethullahçı Gladyo*, (İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2008). Hikmet Çetinkaya, *Kuzu Postunda Kurt* [Türkiyede Tarikatların ve Cemaatlerin Örgütlü Siyasi Gücü, Fethullah Hoca'nın Önlenemeyen Yükselişi!], *1. Kitap*, (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1995). M. Emin Değer, *Bir Cumhuriyet Düşmanının Portresi ya da Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Derin Misyonu*, (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2000). Alpaslan Işıklı, *Said Nursi, Fethullah Gülen ve “Laik” Sempatizanları*, (İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi'nin Okurlarına Armağanı, 2001). Ergün Poyraz, *Amerikadaki İmam*, (İstanbul: Togan Yayıncılık, 2009). Zübeyir Kındıra, *Fethullah'in Coplari*, (İstanbul: Su Yayınları, 2001). Hanefi Avcı, *Haliç'te Yaşayan Simonlar* [Dün Devlet-Bugün Cemaat], (Ankara: Angora Yayınevi, 2010). Merdan Yanardağ, *1. Cumhuriyetin Sonbaharı* [Bir ABD-AKP-Cemaat Projesi: Ergenekon Darbesi], (İstanbul: Destek Yayınevi, 2011). Nevval Sevindi, *Fethullah Gülen ile New York Sohbeti*, (İstanbul: Sabah Kitapları, 1997). Mehmet Ali Soydan, *Fethullah Gülen Olayı* [Devlet, Medya ve Siyaset Üçgeninde], (İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999). İ. Adil Sönmez, *Fethullah Gülen Gerçeği* [Hukuki Gerçekler Işığında Hoşgörü ve Uzlaşma Aksiyonu Hakkında Bir İnceleme], (İzmir: Kaynak Yayınları, 1998). Osman Şimşek, *M. Fethullah Gülen'in Ruh Dünyasına Ayna* [İbretlik Hatıralar], (İstanbul: Işık Yayınları, 2010). Ali Ünal, *M. Fethullah Gülen* [Bir Portre Denemesi], (İstanbul: Nil Yayınları, 2002). Nuriye Akman, *Gurbette Fethullah Gülen*, (İstanbul: Zaman Kitap, 2004). İsmail Albayrak, *Fethullah Gülen Hocaefendinin Tefsir Anlayışı*, (İzmir: Nil Yayınları, 2010). Mustafa Armağan ve Ali Ünal, (Hazırlayanlar), (Kozadan Kelebeğe-1), *Medya Aynasında Fethullah Gülen*, (İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, 1999). Mustafa Armağan (Hazırlayan), (Kozadan Kelebeğe-2), *Aydınların Kaleminden Fethullah Gülen* [Diyaloğa Adanmış Hayat],

süreci çerçevesinde yapılan Oslo görüşmeleri sonrasında başlayan gerginlik açık bir çatışmaya dönüştü. MİT Müsteşarının, sonu büyük bir ihtimalle tutuklanmayla sonuçlanacak ifadeye çağırılması olayı, hükümet tarafından, yargıda üstlenmiş, hukuk ve vicdanından ziyade tabii bulunduğu cemaat lideri ve imamından aldığı direktifle hareket eden, paralel yapının varlığı olarak teşhis edildi. Cemaatin insan kaynakları departmanı hüviyetindeki dersanelerin kapatılması karşı hamlesiyle bir müddet örtülü bir şekilde sürdürülen operasyon, mütareke umutlarının tükenmesi neticesinde açık bir meydan muharebesine döndü.

Hükümet karşıtı olduğu iddia edilen yapılanma, son kozunu 17 ve 25 Aralık 2013'teki büyük göz altılarla ileri sürdü. Kabinedeki dört bakanın, bu bakanlardan birinin doğrudan diğer üçünün oğulları vasıtasıyla, İran uyruklu bir şahsın organizatörlüğünde ambargoya muhatap İran'ın kayıt dışı petrol ihracatından komisyon aldıkları iddiası, gündeme bomba gibi düştü. İsmi ne olursa olsun belli bir yapının bu süreçte devletin en tepesindeki isimleri dinlemeye aldığı ve bu olayların hemen ardından sanal ortamda bu dinlemeleri servis ettiği, internet ortamından takip edildi. Ülkenin istihbarat örgütünün, Suriye'deki iç savaşa yönelik örtülü operasyonlarına gizli lojistik destek intikali esnasında uğradığı baskın, bardağı taşıran son damla oldu. Hükümet, cemaatin, özellikle emniyet, yargı ve eğitimde kadrolaştığı iddiasıyla, belli isimleri görevden uzaklaştırmaya, bir kısmını ise göz altına almaya başladı. Cemaat lideri hakkında kırmızı bülten çıkarıldı; cemaate bağlılığı iddiasıyla bir bankayla şirkete el konuldu. 1 Kasım seçimlerine birkaç gün kala, cemaat yanlısı iki ulusal kanala kayyum atandı.

Bir dönem, cemaatin mihmandarlığıyla yürütülen, akim kalmış darbe teşebbüslerine yönelik olarak yapılan soruşturma ve yargılamaların seyri de bu büyük altüst kalış

(İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, 2001). Faruk Beşer, *Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Fıkıhını Anlamak*, (İstanbul: Ufuk Kitap, 2006). Eyüp Can, *Fethullah Gülen Hocaefendi ile Ufuk Turu*, (İstanbul: AD Yayıncılık, 1996). B. Jill Carroll, *Gülen'in İslami Öğretisi ve Hümanist Söylem* [Medeniyetler Diyalogu], çev. İbrahim Kapaklıkaya, Yayına Hazırlayan: Faruk Tuncer, (İstanbul: Ufuk Kitap, 2007). Helen Rose Ebaugh, *Gülen Hareketi* [İnanç tabanlı bir toplumsal hareketin sosyolojik analizi], çev. Ömer Baldık, (İstanbul: Doğan Kitap, 2010). Latif Erdoğan, *Fethullah Gülen Hocaefendi* [Küçük Dünyam], (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2002). M. Enes Ergene, *Gülen Hareketinin Analizi* [Geleneğin Modern Çağa Tanıklığı], (İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2005). Ertuğrul Hikmet, *Himmeti Milleti Olan İnsan: M. Fethullah Gülen*, (İstanbul: Işık Yayınları, 2013). Mehmet Gündem, *Fethullah Gülen'le 11 Gün* [Sorularla Bir Hareketin Analizi], (İstanbul: Alfa Yayınları, 2005). James C. Harrington, *Fethullah Gülen'in Hukuk Serüveni*, çev. Mehmet Çakmak, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2011). Faruk Mercan, *Fethullah Gülen* [Gülen'in Sıra Dışı Hayatı, ABD'de Geçirdiği Dokuz Yıllık Hikâyesi], (İstanbul: Doğan Kitap, 2008). Doğu Ergil, *100 Soruda Fethullah Gülen ve Hareketi*, (İstanbul: TİMAŞ, 2010). Toktamış Ateş; Eser Karakaş ve İlter Ortaylı (Editörler), *Dünyaya Açılan Türk Okulları-1* [Barış Köprüleri], (İstanbul: Ufuk Kitap, 2005). Nazlı İlicak, *Her Taşın Altında "The Cemaat"mi Var?* (İstanbul: Doğan Kitap, 2012). İsmail Ünal, *Fethullah Gülen'le Amerika'da Bir Ay*, (İstanbul: Işık Yayınları, 2002). Can Kozanoğlu, "Devletçi, Proje 'Yeni Çağ' Bilgesi Fethullah Gülen Cemaati Geliyor", *Birikim*, Sayı 95, Mart (1997), 38–51.

karşısında değişti. Ergenekon,²⁰⁸ Balyoz²⁰⁹ ve askeri casusluk gibi davalar, ilk ikisinin temyiz aşaması da sona ermişken yeniden görülmeye başlandı ve sanıkların tamamı beraat ettirildi. İşin ilginç tarafı: Bir önceki dönemde dışarıda olup da yaptıkları yayınlarla yüzlerce kişinin tutuklanmasında önemli rol oynayan bir yayın grubunun başkanı ve bir gazeteci bu kez tevkif edildi. Paralel yapı olarak tesmiye edilen Gülen Hareketinin, kendi milli ordusuna bile kumpas kurmakta tereddüt etmeyecek düzeyde ihanet içinde olduğu suçlaması karşısında, önceki dönemin mağdurlarının ta-kındıkları tavır ise: Her iki yapının da 2007 sonrasındaki geniş çaplı tutuklamalarda yaşanan dramda suç ortağı oldukları yönündedir. 7 Haziran'da oy kaybeden ancak 1 Kasım'da hiç kimsenin ummadığı şekilde toparlanan iktidar partisinin yeni dönemdeki yol haritasının nasıl olacağı merak konusu.

Kaynakça

- Abidin Nesimi, *Yılların İçinden*, (İstanbul: Nöbetçi Yayınevi, 2008).
- Acar, Bedir, *Tuncay Güney Anlatıyor* [Ergenekon'un İlk Tanığı], (İstanbul: TİMAŞ, 2008).
- Adivar, Halide Edip, *Türkün Ateşle İmtihanı*, (İstanbul: Atlas Kitabevi, 1983).
- Ağaoğlu, Samet, *Siyasî Günlük*, [Demokrat Partinin Kuruluşu], Yay. Haz. Cemil Koçak, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993).

208 Ergenekon davası hakkında lehte ve aleyhte yapılmış belli başlı çalışmalar şunlardır: Şamil Tayyar, *Operasyon Ergenekon* [Gizli Belgelerde Karanlık İlişkiler], (İstanbul: TİMAŞ, 2008). Şamil Tayyar, *Gölge İktidar* [1 Numara'nın İzinde], (İstanbul: TİMAŞ, 2008). Şamil Tayyar, *Pusu* [Derin Devletin Kurbanları], (İstanbul: TİMAŞ, 2009). Aydoğan Vatandaş, *Apokrifal* [Kayıp Kitap, Ergenekon ve Bir Cinayetin Anatomisi], (İstanbul: TİMAŞ, 2009). Zihni Çakır, *Kod Adı: Darbe* [Gizli Belgeler, Telefon Dinleme Kayıtları ve Krokilerle Ergenekon'un Kodları], (İstanbul: Neden Kitap, 2008). Zihni Çakır, *Ergenekon'un Çöküşü 2* [Dünden Bugüne Devletin Derinliklerindeki Kirli İlişkiler], (İstanbul: Neden Kitap, 2008). Bedir Acar, *Tuncay Güney Anlatıyor* [Ergenekon'un İlk Tanığı], (İstanbul: TİMAŞ, 2008). Ergenekon davasının devleti ele geçirme projesi kapsamında hazırlanmış bir komplo olduğu tezini savunan eserler için bkz. Merdan Yanardağ, *I. Cumhuriyetin Sonbaharı* [Bir ABD-AKP-Cemaat Projesi: Ergenekon Darbesi], (İstanbul: Destek Yayınevi, 2011). Hasan Ataman Yıldırım, *Ergenekon Kazanında Kurbağa*, (İstanbul: Togan Yayıncılık, 2011). Kurtul Altuğ, *Atatürk ve Cumhuriyete Saldırı* [Ergenekon Gerçeği], (İstanbul: Siyah Beyaz Kitap, 2009). Faruk Arslan, *Ergenekon'un Karanlık İsmi Tuncay Güney* [Kara Kutu], (İstanbul: Karakutu Yayınları, 2008). Faruk Doğan, *Balyoz ve Ergenekon'da Adli Komedyası*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013). Aytekin Gezici, *Ziverbey'den Ergenekon'a İlhan Selçuk* [Cumhuriyet'in Bir Numarası], (İstanbul: Karakutu Yayınları, 2008). HAKANTÜRK, *Ergenekon Davası*, (İstanbul: Akademi TV AŞ, 2008). Ertuğrul Mavioğlu ve Ahmet Şık, *Ergenekon'da Kim Kimdir?* [Kırk Katır Kırk Satır 2], (İstanbul: İthaki Yayınları, 2010). Saygı Öztürk, *Belgelerle Ergenekon* [Her şey Ümraniye'de bulunan bombalarla başladı...], (İstanbul: Doğan Kitap, 2008). Doğu Perinçek, *Ergenekon Savunması*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009). Mustafa Balbay, *Zulümhane* [Silivri Toplama Kampı], (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2010). Mehmet Haberal, *Suçum Ne?* [Sözlü Silivri Savunması], (Ankara: Cem Veb Ofset, 2011). Türkan Saylan ve Hüseyin Karataş, *Son Nefeste Son Savunma*, (İstanbul: Siyah Beyaz Kitap, 2011). Taylan Büyüksahin, *Korku* [Hedef Belli: Korkun ve Susun!], (İstanbul: AYA Kitap, 2013). İlker Başbuğ, *Suçlamalara Karşı Gerçekler*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014). Mustafa Balbay, *Savunma*, (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2013). Tuncay Özkan, *Zorbalığın Pençesinde Silivri Günlüğü*, (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2011).

209 Balyoz davası hakkında bkz. D. İsmet Çınk ve diğerleri, *Er Mektubu Görülmüştür* [Balyoz Mağduru Türk Subaylarına Gönderilen Destek Mektupları], (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2014). Faruk Doğan, *Balyoz ve Ergenekon'da Adli Komedyası*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013). Pınar Doğan ve Dani Rodrik, *Balyoz* [Bir Darbe Kurgusunun Belgeleri ve Gerçekler], (İstanbul: Destek Yayınevi, 2011). Ali Türkşen, *Kardak'ta Mahraman Hasdal'da Esir*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013). Çetin Doğan, *Ateşi ve İhaneti Gördük*, (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2010).

- Ağaç, Çetin, *Cem Ersever ve JİTEM Gerçeği*, (İstanbul: Bilge Karınca, 2003).
- Akın, Kenan, *Milli Nizam'dan 28 Şubat'a Olay Adam Erbakan*, (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2000).
- Akman, Nuriye, *Gurbette Fethullah Gülen*, (İstanbul: Zaman Kitap, 2004).
- Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele [Mutlakiyete Dönüş 1918–1919], C-1*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1992).
- Akyol, Taha, *Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye-1*, (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1976).
- Akyol, Taha, *Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye-2*, (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1976).
- Albayrak, İsmail, *Fethullah Gülen Hocaefendinin Tefsir Anlayışı*, (İzmir: Nil Yayınları, 2010).
- Altan, Mehmet, *Darbelerin Ekonomisi*, (İstanbul: İyi Adam Yayınları, 2001).
- Altındal, Aytunç, *Haşhaş ve Emperyalizm*, (İstanbul: Havass Yayınları, 1979).
- Altuğ, Kurtul, *Atatürk ve Cumhuriyete Saldırı [Ergenekon Gerçeği]*, (İstanbul: Siyah Beyaz Kitap, 2009).
- Arcayürek, Cüneyt, *28 Şubat'a İlk Adım [Büyüklerle Masallar, Küçüklerle Gerçekler-9]*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2003).
- Arcayürek, Cüneyt, *Çankaya [Namı 864 Rakımlı Tepe]*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1989).
- Arcayürek, Cüneyt, *Çankaya Hesaplaşması*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990).
- Arcayürek, Cüneyt, *Demokrasi Dur 12 Eylül 1980, Nisan 1980–Eylül 1980*, [Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-10], (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986).
- Arcayürek, Cüneyt, *Şeytan Üçgeninde Türkiye*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987).
- Armağan Mustafa (Hazırlayan), (Kozadan Kelebeğe-2), *Aydınların Kaleminden Fethullah Gülen [Diyaloğa Adanmış Hayat]*, (İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, 2001).
- Armağan, Mustafa ve Ünal, Ali (Hazırlayanlar), (Kozadan Kelebeğe-1), *Medya Aynasında Fethullah Gülen*, (İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, 1999).
- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1980*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984).
- Arslan, Faruk, *Ergenekon'un Karanlık İsmi Tuncay Güney [Kara Kutu]*, (İstanbul: Karakutu Yayınları, 2008).
- Ateş, Toktamış, *Türk Devrim Tarihi*, (İstanbul: Güray Matbaası, 1980).
- Ateş, Toktamış; Karakaş, Eser ve Ortaylı, İlder (Editörler), *Dünyaya Açılan Türk Okulları-1 [Barış Köprüleri]*, (İstanbul: Ufuk Kitap, 2005).
- Avcı, Hanefi, *Haliç'te Yaşayan Simonlar [Dün Devlet-Bugün Cemaat]*, (Ankara: Angora Yayınevi, 2010).
- Avşar, Abdülhamit, *Serbest Cumhuriyet Fırkası [Bir Partinin Kapatılmasında Basının Rolü]*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998).
- Aybar, Mehmet Ali, *12 Mart'tan Sonra [Meclis Konuşmaları]*, (İstanbul: Sinan Yayınları, 1973).

- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam* [1884–1938] C-1, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1966).
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İnkılâp ve Kadro*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990).
- Babuşcu, Aziz, *Seçilmiş Siyaset*, (İstanbul: İxir Yayınları, 2015).
- Bağce, H. Emre, “Tek Partili Yıllarda Kritik Bir Yol Ayrımı: Atatürk-İnönü Çatışması”, *Demokrasi Platformu*, Yıl 8, Sayı 30, Bahar 2012, 75–94.
- Balbay, Mustafa, *Savunma*, (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2013).
- Balbay, Mustafa, *Zulümhane* [Silivri Toplama Kampı], (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2010).
- Barlas, Mehmet, *Turgut Özal’ın Anıları*, (İstanbul: Sabah Kitapları, 1994).
- Başbuğ, İlker, *Suçlamalara Karşı Gerçekler*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014).
- Başkaya, Fikret, *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına* [Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi], (Ankara: Birlik Yayıncılık, 1986).
- Batur, Nur, *Yürüdüm: Yürükten Gülerekten* [Atina’da Bir Türk, Bir Gazeteci, Bir Kadın], (İstanbul: Doğan Kitap, 2004).
- Behram, Nihat, *Darağacında Üç Fidan*, (İstanbul Everest Yayınları, 2005).
- Berkan, İsmet, “Asker Bize İktidarı Verir mi?”, (İstanbul: Everest Yayınları, 2011).
- Berkes, Niyazi, *Unutulan Yıllar*, Yayına Hazırlayan: Ruşen Sezer, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997).
- Berkes, Niyazi, *Unutulan Yıllar*, Yayına Hazırlayan: Ruşen Sezer, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997).
- Besli, Hüseyin ve Özbay, Ömer, *R. Tayyip Erdoğan* [Bir Liderin Doğuşu], (İstanbul: Meydan Yayıncılık, 2010).
- Beşer, Faruk, *Fethullah Gülen Hocaefendi’nin Fıkhını Anlamak*, (İstanbul: Ufuk Kitap, 2006).
- Beşikçi, İsmail, *Bilim-Resmi İdeoloji Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*, (İstanbul: Alan Yayıncılık, tarihsiz).
- Bican, Mehmet, *Devrim İçin Gençlik Hareketleri*, (Ankara: Güvendi Matbaası, 1970).
- Bilâ, Fikret, *Komutanlar Cephesi*, (İstanbul: Detay Yayıncılık, 2007).
- Bilâ, Fikret, *Sivil Darbe Girişimi ve Ankara’da Irak Savaşları*, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2003).
- Bildirici, Faruk, *Yemin Gecesi* [Leyla Zana’nın Yaşamöyküsü], (İstanbul: Doğan Kitap, 2008).
- Birand, Mehmet Ali ve Yıldız, Reyhan, *Son Darbe: 28 Şubat*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2012).
- Bora, Tanıl ve Can., *Kemal Devlet ve Kuzgun* [1990’lardan 2000’lere MHP], (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004).
- Boratav, Korkut, *Türkiye’de Devletçilik*, (Ankara: Savaş Yayınları, 1982).
- Bozkurt, Mahmut Esat, *Atatürk İhtilali*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1995).
- Bulut, Faik, *Kim Bu Fethullah Gülen?* [Dünü-Bugünü-Hedefi], (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 1999).

- Büyükşahin, Taylan, *Korku* [Hedef Belli: Korkun ve Susun!], (İstanbul: AYA Kitap, 2013).
- Can, Eyüp, *Fethullah Gülen Hocaefendi ile Ufuk Turu*, (İstanbul: AD Yayıncılık, 1996).
- Canatan, Yaşar, *Türk-İrak Münasebetleri (1926–1958)*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996).
- Carroll, B. Jill, *Gülen'in İslami Öğretisi ve Hümanist Söylem* [Medeniyetler Diyalogu], çev. İbrahim Kapaklıkaya, Yayına Hazırlayan: Faruk Tuncer, (İstanbul: Ufuk Kitap, 2007).
- Cemal, Hasan, *Kürtler*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2003).
- Coşar, Nevin (Ed.), *Türkiye'de Devletçilik*, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995).
- Çakır, Ruşen ve Çalmuk, Fehmi, *Recep Tayyip Erdoğan* [Bir Dönüşümün Öyküsü], (İstanbul Metis Yayınları, 2001).
- Çakır, Ruşen, *Ne Şeriat Ne Demokrasi* [Refah Partisini Anlamak], (İstanbul: Metis Yayınları, 1994).
- Çakır, Zihni, *Ergenekon'un Çöküşü 2* [Dünden Bugüne Devletin Derinliklerindeki Kirli İlişkiler], (İstanbul: Neden Kitap, 2008).
- Çakır, Zihni, *Kod Adı: Darbe* [Gizli Belgeler, Telefon Dinleme Kayıtları ve Krokilerle Ergenekon'un Kodları], (İstanbul: Neden Kitap, 2008).
- Çalışlar, Oral, *Denizler İdamada Giderken*, (İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2007).
- Çandar, Cengiz, *Dünden Yarına İran*, (İstanbul: Yalçın Yayınları, 1981).
- Çelen, Tuncay ve Gürcan, Ömer, *68 Gençliği ve Katledilişi* [Hesaplaşma], (Ankara: Süvari Yayıncılık, 2006).
- Çetinkaya, Hikmet, *Fethullah Gülen, ABD ve AKP*, (İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2007).
- Çetinkaya, Hikmet, *Fethullah Gülen'in 40 Yıllık Serüveni-2* [Yol Arkadaşı Nurettin Veren Anlatıyor], (İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2005).
- Çetinkaya, Hikmet, *Fethullahçı Gladyo*, (İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2008).
- Çetinkaya, Hikmet, *Kuzu Postunda Kurt* [Türkiye'de Tarikatların ve Cemaatlerin Örgütlü Siyasi Gücü, Fethullah Hoca'nın Önlenemeyen Yükselişi!], 1. Kitap, (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1995).
- Çetinkaya, Tuncer, *En Uzun Şubat* [Belge ve Şahitlerle Bir Dönemin Trajik Hikâyeleri], (İzmir: Kaynak Yayınları, 2005).
- Çınkır, D. İsmet ve diğerleri, *Er Mektubu Görülmüştür* [Balyoz Mağduru Türk Subaylarına Gönderilen Destek Mektupları], (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2014).
- Çölaşan, Emin, *24 Ocak* [Bir Dönemin Perde Arkası], (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1987).
- Danışman,, H. Basri *Artçı Diplomat* [Son Osmanlı Hariciye Nazırlarından Mustafa Reşit Paşa], (İstanbul: ARBA Yayınları, 1998).
- Değer, M. Emin, *Bir Cumhuriyet Düşmanının Portresi ya da Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Derin Misyonu*, (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2000).

- Demirel, Ahmet, *Birinci Mecliste Muhalefet* [İkinci Grup], (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994).
- Demirözü, Damla, *Savaşın Barışa Giden Yol* [Atatürk–Venizelos Dönemi Türkiye–Yunanistan İlişkileri], (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007).
- Denizli, Ali, *Kore Harbinde Türk Tugayları*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Abdülhaluk Çay], (Ankara: HÜ AİİTE, 1992).
- Denktash, Rauf R. *The Cyprus Triangle*, (New York: Published by The Office of The Turkish Republic of Northern Cyprus, 1988).
- Derin, Haldun, *Türkiye’de Devletçilik*, (İstanbul-Galata: Çituri Biraderler, 1940).
- Deringil, Selim, *Denge Oyunu* [İkinci Dünya Savaşında Türkiye’nin Dış Politikası], (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994).
- Doğan, Çetin, *Ateşi ve İhaneti Gördük*, (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2010).
- Doğan, D. Mehmet, *Kemalizm* [Bir Savaş Sonrası İdeolojisi], (Konya: Esra Yayınları, 1994).
- Doğan, Faruk, *Balyoz ve Ergenekon’da Adli Komedyası*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013).
- Doğan, Faruk, *Balyoz ve Ergenekon’da Adli Komedyası*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013).
- Doğan, Pınar ve Rodrik, Dani, *Balyoz* [Bir Darbe Kurgusunun Belgeleri ve Gerçekler], (İstanbul: Destek Yayınevi, 2011).
- Donat, Yavuz, *Özalizmin Son Yılları* [Vitrin’de 1988–1989–1990] (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1997).
- Dosdoğru, M. Hulusi, *6/7 Eylül Olayları*, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993).
- Dursun, Tuncay, *Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002).
- Ebaugh, Helen Rose, *Gülen Hareketi* [İnanç tabanlı bir toplumsal hareketin sosyolojik analizi], çev. Ömer Baldık, (İstanbul: Doğan Kitap, 2010).
- Ecevit, Bülent, *Ortanın Solu*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1974).
- Elmas, Ahmet, *Kore Savaşı’nda Türk Ordusu*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Mehmetefendioğlu], (İzmir: DEÜ AİİTE, 2004).
- Er, Alev, *Bir Uzun Yürüyüşü Altmışsekiz* [Röportajlar], (İstanbul: Gendaş AŞ, 1998).
- Erdoğan, Latif, *Fethullah Gülen Hocaefendi* [Küçük Dünyam], (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2002).
- Ergene, M. Enes, *Gülen Hareketinin Analizi* [Geleneğin Modern Çağa Tanıklığı], (İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2005).
- Ergil, Doğu, *100 Soruda Fethullah Gülen ve Hareketi*, (İstanbul: TİMAŞ, 2010).
- Ergin, Feridun, *Uluslararası Politika Stratejileri*, (İstanbul: İÜİF Yayınları, 1983).
- Erim, Nihat, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, (Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, 1975).
- Erkekoğlu, Yılmaz, *Nurhak Ey Nurhak*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1988).

- Erkin, Feridun Cemal, *Dışişlerinde 34 Yıl* [Vaşington Büyükelçiliği], C-2, 1. KISIM, (Ankara: TTK Basımevi, 1992).
- Eroğlu, Hamza, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı*, (Ankara: Emel Matbaacılık, 1975).
- Eroğlu, Hamza, *Türk Devrim Tarihi*, (Ankara: Sanem Matbaası, 1981).
- Eştürk, Özlem, *Türkiye’de Liberalizm: 1983–1989 Turgut Özal Dönemi Örneği*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], (Hatay: MKÜ SBE, 2006).
- Evren, Kenan, *Kenan Evren’in Anıları–1*, (İstanbul, Milliyet Yayınları, 1990).
- Evren, Kenan, *Kenan Evren’in Anıları–2*, (İstanbul, Milliyet Yayınları, 1991).
- Evren, Kenan, *Kenan Evren’in Anıları–3*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991).
- Evren, Kenan, *Kenan Evren’in Anıları–4*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991).
- Evren, Kenan, *Kenan Evren’in Anıları–5*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991).
- Evren, Kenan, *Kenan Evren’in Anıları–6*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1992).
- Evren, Kenan, *Zorlu Yıllarım–1*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994).
- Evren, Kenan, *Zorlu Yıllarım–2*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994).
- Feyizoğlu, Turhan, *Türkiye 1945* [Bir Paylaşma Planının Perde Arkası], (İstanbul: Bizim Kitaplar, 2007).
- Fromkin, David, *Barışa Son Veren Barış* [Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914–1922], çev. Mehmet Harmancı, (İstanbul: Sabah Kitapları, 1989).
- Gevgilili, Ali, *Türkiye’de 1971 Rejimi* [Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçiş Aşaması], (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1973).
- Gezici, Aytekin, *Ziverbey’den Ergenekon’a İlhan Selçuk* [Cumhuriyet’in Bir Numarası], (İstanbul: Karakutu Yayınları, 2008).
- Giritli, İsmet, *Komünizm Sosyalizm ve Anayasamız*, (İstanbul: Baha Matbaası, 1967).
- Glasneck, Johannes, *Türkiye’de Faşist Alman Propagandası*, çev. Arif Gelen, (Ankara: Onur Yayınları, tarihsiz).
- Gökalp, İskender ve Georgeon, François, *Kemalizm ve İslâm Dünyası*, çev. Cüneyt Akalın, (İstanbul: Arba Yayınları, 1990).
- Gökmen, Yavuz, *Özal Yaşasaydı*, (Ankara: Verso Yayıncılık, 1994).
- Gönlübol, Mehmet ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1995)*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996).
- Gönlübol, Mehmet, *Uluslararası Politika* [İlkeler-Kavramlar-Kurumlar], (Ankara: Attila Kitabevi, 1993).
- Güldemir, Ufuk, *Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye (1980–1984)*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1986).
- Güldemir, Ufuk, *Kanat Operasyonu*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, tarihsiz).
- Güldemir, Ufuk, *Texas-Malatya*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1992).
- Gündem, Mehmet, *Fethullah Gülen’le 11 Gün* [Sorularla Bir Hareketin Analizi], (İstanbul: Alfa Yayınları, 2005).
- Güner, Engin, *Özal’ın Yıllarım*, (İstanbul: Babiâli Kültür Yayıncılığı, 2000).

- Günver, Semih, *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü* [Z “Zorro” Gibi], (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985).
- Gürkan, Nilgün, *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945–1950)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998).
- Gürsoy, İdris, *Suikast ve Zehir* [Özal’ın Ölümündeki Sır], (İstanbul: Zaman Kitap, 2013).
- Güzel, Hasan Celal, *Kuzey Irak* [Kürtçülük ve Ayrılıkçı Terör], Konuşan: Selman Kayabaşı, (İstanbul: TİMAŞ, 2007).
- Haberal, Mehmet, *Suçum Ne?* [Sözlü Silivri Savunması], (Ankara: Cem Veb Ofset, 2011).
- Habora, Bülent, *Turgut Özal Dosyası*, (İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları, 1988).
- HAKANTÜRK, *Ergenekon Davası*, (İstanbul: Akademi TV AŞ, 2008).
- HAKANTÜRK, *Ergenekon Davası*, (İstanbul: Akademi TV AŞ, 2008).
- HAKANTÜRK, R. *Tayyip Erdoğan Kimdir?* (İstanbul: Akademi TV AŞ, 2006).
- Harrington, James C. *Fethullah Gülen’in Hukuk Serüveni*, çev. Mehmet Çakmak, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2011).
- Hikmet, Ertuğrul, *Himmeti Milleti Olan İnsan: M. Fethullah Gülen*, (İstanbul: Işık Yayınları, 2013).
- Hitler, Adolf, *Kavgam*, çev. A. Nejad, (İstanbul: Kağan Kitabevi, 1969).
- Howe, Russell Warren ve Trott, Sarah Hays, *Washington Kulisleri* [Amerikan Senatosu’nda “Yunan Lobisi”nin Çalışmalarını ve Ambargonun Perde Arkasını Anlatan Kitap], çev. Zerin Anlar, [İstanbul: Milliyet Yayınları, 1978].
- Ilıcak, Nazlı, *Sert Adımlarla Her Yer İnlesin* [28 Şubat’ın Perde Arkası], (İstanbul: TİMAŞ Yayınları, 2001).
- İmset, İsmet, *PKK* [Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı 1973–1992], (İstanbul: Turkish Daily News Yayınları, 1993).
- İsmail Cem, *Tarih Açısından 12 Mart* (Nedenleri.. Yapısı..Sonuçları), [İki Cilt Bir Arada], (İstanbul: Cem Yayınevi, 1980).
- İsmail, Sabahattin, *20 Temmuz Barış Harekâtı’nın Nedenleri-Gelişimi-Sonuçları*, (İstanbul: Kastaş Yayınları, 1988).
- Işıklı, Alpaslan, *Said Nursi, Fethullah Gülen ve “Laik” Sempatizanları*, (İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi’nin Okurlarına Armağanı, 2001).
- Jelavich, Barbara, *“The İmmediate Postwar Readjustments: The Grek Civil War and The Yugoslav-Soviet Conflict”*, *History of The Balkans, Twentieth Century*, Vol. 2, (1994), 301–405.
- Kabacalı, Alpay, *Türk Basınında Demokrasi*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999).
- Kandemir, Feridun, *İkinci Adam Masalı*, (İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları, 1968).
- Kaplan, Sefa, *Derviş’in Siyaseti, Siyasetin Derviş’i*, (İstanbul Metis Yayınları, 2002).
- Kaplan, Sefa, *Kemal Derviş* [Bir “Kurtarıcı” Öyküsü], (İstanbul Metis Yayınları, 2001),

- Karaalioğlu, Mustafa, *Uygun Adım Siyaset*, (İstanbul: Kitabevi, 1999).
- Karacan, Ali Naci, *Lozan*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971).
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi* [Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller], (İstanbul: AFA Yayınları, 1996).
- Kaynak, Mahir ve Gürses, Emin, *Yeni Ortadoğu Haritası* ["Ortadoğu'da Haritalar Değişiyor... Türkiye Kendisine Yer Arıyor"], (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2007).
- Kaynak, Mahir ve Mete, Ömer Lütfi, *Derin PKK* [Büyük Oyun'un Gizli Kodları], Konuşan: Selman Kayabaşı, (İstanbul: TİMAŞ, 2007).
- Kaynak, Mahir, *Başımıza Çuval Geçirenler*, (İstanbul: Truva Yayınları, 2006).
- Kaynak, Mahir, *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye Üzerine Stratejik Analizler*, (İstanbul: Truva Yayınları, 2005).
- Kaynak, Mahir, *Örtülü Operasyonlar* [İstihbaratta Yeni Stratejiler], (İstanbul: Truva Yayınları, 2009).
- Kaynak, Mahir, *Yel Üfürdü Su Götürdü* [Ailem, Çocukluğum, Gençliğim, Mesleğim, Yaşadıklarım ve Gördüklerim...], (İstanbul: Babıâli Kültür Yayıncılığı, 2003).
- Kayra, Cahit, *Savaş, Türkiye, Varlık Vergisi*, (İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2011).
- Kâzım Karabekir, *Hayatım*, Yayına. Hazırlayan: Prof. Dr. Faruk Özerengin, (İstanbul: Emre Yayınları, 1995).
- Kâzım Karabekir, *İngiltere, İtalya ve Habeş Harbi* [Uluslar Birbirini Sevmezler, Çıkarları Derecesinde Sever Görünürler], (İstanbul: Emre Yayınları, 1995).
- Kennedy, John Fitzgerald, *Fazilet Mücadelesi*, çev. Arif H. Özbilen, (İstanbul: Işık Yayınları, 1967).
- Keyder, Çağlar, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye* [1923–1929], (Ankara: Yurt Yayınları, 1982).
- Keyder, Çağlar, *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003).
- Keyder, Çağlar, "Nüfus Mübadelesinin Türkiye Açısından Sonuçları", *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne* içinde, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 97–119.
- Kili, Suna (Ed.), *27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası*, (İstanbul: Boyut Kitapları, 1998).
- Kındıra, Zübeyir, *Fethullah'ın Copları*, (İstanbul: Su Yayınları, 2001).
- Kızılyürek, Niyazi, *Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti* [Doğmamış Bir Devletin Tarihi], (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005).
- Koçak, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi* (1938–1945) [Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma], C-2, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996).
- Koçak, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi* (1938–1945) Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma], C-1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996).
- Kozanoğlu, Can, "Devletçi, Projeci 'Yeni Çağ' Bilgesi Fethullah Gülen Cemaati Geliyor", *Birikim*, Sayı 95, Mart (1997), 38–51.

- Kurt, Süleyman, *Bülent Ecevit* [Bir Karaoğlan Hikâyesi], (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2002).
- Kurtuluş, Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı* [Görüntüdeki Dinamizmin Gölgelediği Tikanıklık], (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000).
- Kuşçuoğlu, Cengiz, *Hüsamettin Özkan* [Bir İktidar Öyküsü], (İstanbul: Metis Yayınları, 2001).
- Küçük, Cem (Editör), *Komplo Teorileri*, (İstanbul: Zodyak Kitap, 2014).
- Küçük, Yalçın, *Gizli Tarih-1*, (İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2006).
- Küçük, Yalçın, *İsyân-2*, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2005).
- Küçük, Yalçın, *Sırlar*, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2005).
- Küçük, Yalçın, *Şebeke* [Network], (İstanbul: YGS Yayınları, 2001).
- Küçük, Yalçın, *Türkiye Üzerine Tezler-1*, [1908-1998], (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1984).
- Küçük, Yalçın, *Türkiye Üzerine Tezler-2*, [1908-1998], (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1987).
- Mango, Andrew, *Türkiye'nin Terörle Savaşı*, çev. Orhan Azizoglu, (İstanbul: Doğan Kitap, 2005).
- Mavioğlu, Ertuğrul ve Şık, Ahmet, *Ergenekon'da Kim Kimdir?* [Kırk Katır Kırk Satır 2], (İstanbul: İthaki Yayınları, 2010).
- Mehmed Kemal, *12 Mart Öfkeli Generaller ve İşkence*, (İstanbul: Soyut Yayınları, 1974).
- Mehmed Kemal, *Acılı Kuşak*, (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1996).
- Mercan, Faruk, *Fethullah Gülen* [Gülen'in Sıra Dışı Hayatı, ABD'de Geçirdiği Dokuz Yılın Hikâyesi], (İstanbul: Doğan Kitap, 2008).
- Meriç, Melih, *Çuval Günü 4 Temmuz* [Köksal Karabay İlk ve Son Kez O günü Anlatıyor], (İstanbul: Güzeldünya Kitapları, 2007).
- Milli Kalkınma Partisi, *MKP Nizamnamesi, İzahları ve Köy Kalkınması*, (İstanbul: Şaka Matbaası, 1950).
- Mısıroğlu, Kadir, *Lozan* [Zafer mi, Hezimet mi?], C-1, (İstanbul: Sebil Yayınevi, 2009).
- Mumcu, Uğur, (1 Ocak-16 Mayıs 1991 Yazıları), *Ortadoğu'da Amerikan Bilardosu*, [Bütün Yazıları-36], (Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, 1997).
- Mumcu, Uğur, (26 Haziran-30 Aralık 1990 Yazıları), *Petrol Bekçisi*, [Bütün Yazıları-35], (Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, 1997).
- Mumcu, Uğur, *Çıkamaz Sokak*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1979).
- Mumcu, Uğur, *Silâh Kaçakçılığı ve Terör*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1986).
- Muradoğlu, Abdullah, *Selanik'ten İstanbul'a İpekçiler ve İsmail Cem*, (İstanbul: Bakış Yayınları, 2002).

- Mütercimler, Erol, *21. Yüzyılın Eşiğinde Uluslararası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli*, (İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1993).
- Mütercimler, Erol, *Bilinmeyen Yönleriyle Kıbrıs Barış Harekâtı*, (İstanbul: ARBA Yayınları, 1998).
- Nazlı, İlıcak, *Her Taşın Altında "The Cemaat"mi Var?* (İstanbul: Doğan Kitap, 2012).
- Okyar, Osman ve Seyitdanlıoğlu, Mehmet, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye* [Fethi Okyar'ın Anıları], (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007).
- Oran, Baskın, *Atatürk Milliyetçiliği* [Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme], (Ankara: Dost Yayınları, 1988).
- Oran, Baskın, *Atatürk Milliyetçiliği* [Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme], Yenilenmiş ve Genişletilmiş Beşinci Basım, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999).
- Öz, Esat, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım 1923-1925*, (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992).
- Özcan, Gencer (Yay. Haz.), *Onbir Aylık Saltanat* [Siyaset, Ekonomi ve Dış Politikada Refahiyol Dönemi], (İstanbul: Boyut Kitapları, 1998).
- Özdemir, Hikmet ve diğerleri, *Ermeniler, Sürgün ve Göç*, (Ankara: TTK Basımevi, 2005),
- Özdemir, Hikmet, *Türkiye Cumhuriyeti*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995).
- Özkan, Tuncay, *Abdullah Öcalan Ne Olacak?* [Neden Verildi? Nasıl Yakalandı?], (İstanbul: Alfa Yayınları, 2005).
- Özkan, Tuncay, *Operasyon*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2000).
- Öztürk, Kâzım (Hazırlayan), *Son Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa*, [Karşılaştırmalı Gerekçeler ve İlgili Mevzuat], (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1971).
- Öztürk, Saygı, *33 Kurşun* [Elazığ-Bingöl Karayolu'nda 33 Askerimizin Şehit Edildiği Katliamın Tanıkları Anlatıyor], (İstanbul: Doğan Kitap, 2008).
- Öztürk, Saygı, *Belgelerle Ergenekon* [Her şey Ümraniye'de bulunan bombalarla başladı...], (İstanbul: Doğan Kitap, 2008).
- Öztürk, Saygı, *Okyanus Ötesindeki Vaiz* [Resmi Belgeler ve "Çok Gizli" Damgalı Raporların Işığında, MİT-Emniyet-Yargı Üçgeninde Fethullah Gülen Gerçeği], (İstanbul: Doğan Kitap, 2010).
- Öztürk, Saygı, *Sınır Ötesi Savaşın Kurmay Günlüğü* [1. Kuzey Irak Operasyonu'nun Bilinmeyen Yanları], (İstanbul: Doğan Kitap, 2007).
- Pamuk, Muhammed, *Recep Tayyip Erdoğan* [Yasaklı Umut], (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2001).
- Parlar, Suat, *Emperyalist Müdahale Doktrinleri ve NATO*, (İstanbul: Livane Yayınları, 2004).
- Perinçek, Doğu, *Ergenekon Savunması*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009).
- Pomiankowiski, Joseph, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü* [1914-1918, I. Dünya Savaşı], çev. Kemal Turan, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1990).
- Poyraz, Ergün, *Amerika'daki İmam*, (İstanbul: Togan Yayıncılık, 2009).
- Recep Peker'in, *İnkılap Dersleri Notları*, (Ankara: Ulus Basımevi, 1935).

- Sağlamer, Kayhan, *Ecevit Olayı “Kıbrıs Harekâtı”*, [Bir Başbakanın Doğuşu], C-3, (İstanbul: Belge Yayınları, 1975).
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih [1918–1994]*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2001).
- Sarıbay, Ali Yaşar, *Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası*, [MSP Örnek Olayı], (İstanbul: Alan Yayınları, 1985).
- Sarıca, Murat, *Birinci Dünya Savaşından Sonra Avrupa’da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919–1929)*, (İstanbul: İÜSBF Yayınları, 1982).
- Sarınay, Yusuf, *Türkiye’nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO’ya Girişi (1939–1952)*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988).
- Sarızeybek, Erdal, *Son Harekât* [Kod Adı: Yahuda], (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2007).
- Saylan, Türkan ve Karataş, Hüseyin *Son Nefeste Son Savunma*, (İstanbul: Siyah Beyaz Kitap, 2011).
- Sel, N. *Milliyetçi Cephe*, (İstanbul: Habora Kitabevi, tarihsiz).
- Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali-1*, (İstanbul: Burçak Yayınevi, 1966); Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali-2*, (İstanbul: Kastaş Yayınları, 2004).
- Sertel, Sabiha, *Roman Gibi 1919–1950*, (İstanbul: Ant Yayınları, 1969).
- Sertel, Yıldız, *Ardımdaki Yıllar*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1990).
- Sertel, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000).
- Sever, Ayşegül, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945–1958*, (İstanbul: Boyut Kitapları, 1997).
- Sevindi, Nevval, *Fethullah Gülen ile New York Sohbeti*, (İstanbul: Sabah Kitapları, 1997).
- Songar, Ayhan, *Haşhaş Meselesi ve Türkiye*, (İstanbul: Hareket Yayınları, 1974).
- Soydan, Mehmet Ali, *Fethullah Gülen Olayı* [Devlet, Medya ve Siyaset Üçgeninde], (İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999).
- Soysal, İsmail, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920–1945)*, [Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte], (Ankara: TTK Basımevi, 2000).
- Sönmez, İ. Adil, *Fethullah Gülen Gerçeği* [Hukuki Gerçekler Işığında Hoşgörü ve Uzlaşma Aksiyonu Hakkında Bir İnceleme], (İzmir: Kaynak Yayınları, 1998).
- Sönmez, Mustafa, *Türkiye Ekonomisinde Bunalım* [24 Ocak Kararları ve Sonrası] *Birinci Kitap*, (İstanbul: Belge Yayınları, 1985).
- Spitz, David, *Antidemokratik Düşünce Şekilleri*, çev. Şiar Yalçın, (İstanbul: MEB Yayınları, 1994).
- Sunay, Cengiz, *12 Eylül Dönemi Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri (1980–1987)*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu], (İstanbul: MÜ TAE, 2009).
- Sunay, Cengiz, *Son Karar: Misak-ı Milli*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2007).
- Sunay, Cengiz, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri*, [27 Mayıs–12 Mart–12 Eylül ve Sonrası], (Ankara: Orion Kitabevi, 2010).
- Sunay, Cengiz, *Yeni Sömürgecilik Dalgası, ABD ve Ortadoğu*, (İstanbul: Okutan Yayınları, 2008).

- Sülker, Kemal, *Savaş Yıllarında Bir Sürgün* [Anılar], (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1986).
- Sülker, Kemal, *Türkiye'yi Sarsan İki Uzun Gün* [15–16 Haziran], (Ankara: V Yayınları, 1987).
- Süter, Şakir, *Merkez Sağ'da Tapu Kavgası*, (İstanbul: Maviağaç Yayıncılık, 2004).
- Şahingiray, Özel, *Celal Bayar'ın 1946, 1950 ve 1954 Yılları Seçim Kampanyasındaki Söylev ve Demeçleri*, (Ankara: Türkiye İş Bankası, 1955).
- Şamsutdinov, A.M. *Mondros'tan Lozan'a Türkiye'nin Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi (1918–1923)*, çev. Ataol Behramoğlu, (İstanbul: Doğan Kitap, 1999).
- Şimşek, Osman, *M. Fethullah Gülen'in Ruh Dünyasına Ayna* [İbretlik Hatıralar], (İstanbul: Işık Yayınları, 2010).
- Şimşir, Bilal, *Malta Sürgünleri*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1976).
- T.C. Gerekeçeli Anayasa ve...* (İstanbul: May Yayınları, 1971).
- Tanör, Bülent, *İki Anayasa 1961–1982*, (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. 1986).
- Tarakçı, Nejat, *Amerikan İmparatorluğu Gölgesindeki Türkiye* [Küresel ve Bölgesel Sorunlara Jeopolitik Bakış], (İstanbul: Truva Yayınları, 2010).
- Taşkın, Hasan, *İstihbarat Raporlarında İsrail'in GAP Senaryosu* [Güneydoğu Topraklarında Neler Oluyor?], (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2004).
- Tayyar, Şamil, *Gölge İktidar* [1 Numara'nın İzinde], (İstanbul: TİMAŞ, 2008).
- Tayyar, Şamil, *Operasyon Ergenekon* [Gizli Belgelerde Karanlık İlişkiler], (İstanbul: TİMAŞ, 2008).
- Tayyar, Şamil, *Pusu* [Derin Devletin Kurbanları], (İstanbul: TİMAŞ, 2009).
- Tekeli İlhan, ve İlkin, Selim, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, (Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 39, 1983).
- Tekeli, İlhan, "II. Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan 'Savaş Sonrası Kalkınma Plan ve Programları", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1979, 289–327.
- Tiğ, Abdurrahman; Baydaroğlu, İsak ve Erdem, Sakiye (Editörler), *Dış Basında Recep Tayyip Erdoğan*, (İstanbul: Kim Ne Diyor Yayınları, 2012).
- Toker, Metin, *İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961–1965* [Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944–1973], (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992).
- Toker, Metin, *İsmet Paşa'yla 10 Yıl* [1957–1960], *İkinci Cilt*, (İstanbul: Akis Yayınları, 1966).
- Toker, Metin, *Solda ve Sağda Vuruşanlar*, (Ankara: Akis Yayınları, 1971).
- Toker, Metin, *Şeyh Sait ve İsyanı*, (Ankara: Akis Yayınları, 1968).
- Toker, Metin, *Tek Partiden Çok Partiye 1944–1950* [Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944–1973], (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991).
- Toker, Metin, *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu* [2. Dünya Savaşından Sonra Türk-Sovyet ve Türk-Amerikan İlişkileri Üzerine Bir İnceleme], (İstanbul: Akis Yayınları, 1971).

- Torumtay, Necip, *Org. Torumtay'ın Anıları*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994).
- Tuncay, Özkan, *Zorbalığın Pençesinde Silivri Günlüğü*, (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2011).
- Tunçay, Mete, *T.C.'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923–1931)*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1992).
- Türkçeş, Alparslan, *1944 Milliyetçilik Olayı*, (İstanbul: Kutluğ Yayınları, 1975).
- Türkşen, Ali, *Kardak'ta Mahraman Hasdal'da Esir*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013).
- Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih Ders Notları*, (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1977).
- Ulagay, Osman, *AKP Gerçeği ve Laik Darbe Fiyaskosu*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2008).
- Ülkü Faruk, (Derleyen ve Hazırlayan), *Üçüncü Adam Ecevit ve İstifa Olayı*, (İstanbul: Başak Kitabevi, 1974).
- Ülkü, Faruk (Derleyen ve Hazırlayan), *Üçüncü Adam Ecevit ve İstifa Olayı*, (İstanbul: Başak Kitabevi, 1974).
- Ünal, Ali, *M. Fethullah Gülen [Bir Portre Denemesi]*, (İstanbul: Nil Yayınları, 2002).
- Ünal, İsmail, *Fethullah Gülen'le Amerikada Bir Ay*, (İstanbul: Işık Yayınları, 2002).
- Vatandaş, Aydoğan, *Apokrifal [Kayıp Kitap, Ergenekon ve Bir Cinayetin Anatomisi]*, (İstanbul: TİMAŞ, 2009).
- Yalçın, Soner, *Binbaşı Ersever'in İtirafı*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996).
- Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim [1945–1971], C-4*, (İstanbul: Rey Yayınları, tarihsiz).
- Yamakoğlu, Nural Cengiz, *Ben Bir Tip'li İdim*, (İstanbul: Toprak Yayınları, 1968).
- Yanardağ, Merdan, *I. Cumhuriyetin Sonbaharı [Bir ABD-AKP-Cemaat Projesi: Ergenekon Darbesi]*, (İstanbul: Destek Yayınevi, 2011).
- Yavuzalp, Ercüment, *Dış Politikada Oyunun Kuralları*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998).
- Yavuzalp, Ercüment, *Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993).
- Yazıcı, Serap, *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 1997).
- Yazman, M. Şevki, *Anadolu'nun İşgali [İstiklal Savaşı Nasıl Oldu?]*, (İstanbul: Kamer Yayınları, 1999).
- Yerasimos, Stefanos, *Türk Sovyet İlişkileri [Ekim Devriminden "Milli Mücadele"ye]*, (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1979).
- Yeşil, Ahmet, *Türkiye'de Çok Partili Siyasî Hayata Geçiş*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001).
- Yetkin, Çetin, *Serbest Fırka Olayı*, (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1999).
- Yıldırım, Hasan Ataman, *Ergenekon Kazanında Kurbağa*, (İstanbul: Togan Yayıncılık, 2011).
- Yıldırım, Zafer, *1957 Türkiye-Suriye Krizi*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Faruk Sönmezoğlu], (İstanbul: İÜSBE, 1999).
- Yılmaz, Veli, *Emirle Gelen İdam Kararı*, (İstanbul: Tümzamanlar Yayıncılık, 2009).
- Zürcher, Erik Jan, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, çev. Gül Çağalı Güven, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992).

A Short Essay on Periodization of History of Republic

CENGİZ SUNAY

Abstract: *History of the Turkish Republic expresses a period with considerably sharp transformations with its past which almost reaches one century. It is known that objective studies have been made on the axes on which these transformations took place at home and abroad; nevertheless, in the last analysis, it can be claimed that the occurrences in republican history are determined by subjective evaluations such as forward-backward, revolutionary-counter revolutionary etc. It can be said that most narrations as to what happened in the past suffer from this weakness albeit implicitly; within this framework, the thesis that history is more an ideology than a science should be contemplated. Even if it is accepted that history is science, it is hardly negligible that it is read from the pen of the mighty, for which reason it is the most Darwinist of all sciences. In this paper an attempt is made to provide and overview of republican history through its main lines; and additional reading is recommended. This is an attempt to sometimes see through an alternative perspective what happened in the last ninety five years.*

Keywords: *Republic, History, Periodization.*

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

İNSAN HAKLARI KİTAPLIĞI

Birleşmiş 1 Mart 1980 tarihinde imzaya açılan ve 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe giren “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi TBMM tarafından 11.06.1985 tarih ve 3232 sayılı Kanunla uygun bulunmuş, Bakanlar Kurulunca 24.07.1985 tarihinde 85/9722 sayılı kararla onaylanmış ve 14 Ekim 1985 tarih ve 18898 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Başlangıç

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler,

Birleşmiş Milletler Şartı’nın temel insan haklarına, insanlık onuru ve insanın değeri ile erkeklerin ve kadınların haklar bakımından eşitliğine olan inancını yeniden teyit ettiğini kaydederek,

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin ayrımcılığın kabul edilemezliği prensibini teyit ettiğini ve bütün insanların onurları ve hakları bakımından eşit ve özgür olduklarını ve herkesin cinsiyete dayanan ayırım da dahil, bu Bildiri’de yer alan hiçbir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın haklara ve özgürlüklere sahip olduklarını ilan etmiş olmasını kaydederek,

İnsan Haklarına dair Uluslararası Sözleşmelere Taraf olan Devletlerin, erkeklere ve kadınlara ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel ve siyasal haklardan yararlanmaları konusunda eşit haklar sağlama yükümlülüğü altında bulunduğunu kaydederek,

Birleşmiş Milletler ve onun uzman kuruluşlarının gözetiminde meydana getirilen uluslararası Sözleşmelerin erkekler ve kadınlar arasında hak eşitliği sağlamaya çalıştığını dikkate alarak,

Birleşmiş Milletler ve onun uzman kuruluşları tarafından kabul edilen kararların, bildirilerin ve tavsiye kararlarının erkekler ve kadınlar arasında hak eşitliği sağlamaya çalıştığını kaydederek,

Ancak bu gibi çeşitli belgelere rağmen, kadınlara karşı ayrımcılığın yaygın bir şekilde devam etmesinden kaygı duyarak,

Kadınlara karşı ayrımcılığın hak eşitliği ve insanlık onuruna saygı prensiplerini ihlal etmesinin, kadınların erkeklerle eşit bir biçimde ülkenin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamına katılmalarına bir engel oluşturduğunu, toplumun ve ailenin refah düzeyinin artmasına mani olduğunu ve ülkelerinin ve insanlığın hizmetinde bulunan kadınların yeteneklerini tam olarak geliştirmelerini daha da güçleştirdiğini akılda tutarak,

Yoksulluk içinde bulunan kadınların yiyecek, sağlık, eğitim, öğretim ve iş imkanları ile diğer ihtiyaçlarını karşılamada yeterli imkanı bulamamalarından kaygı duyarak,

Hakkaniyet ve adalet esaslarına dayanan yeni uluslararası ekonomik düzenin, erkekler ile kadınlar arasında eşitliğin sağlanmasına doğru önemli ölçüde katkıda bulunacağına inanarak,

Apartheid'in, her türlü ırkçılığın, ırkçı ayrımcılığının, koloniciliğın, yeni koloniciliğın, saldırganlığın, yabancı işgalinin, bir Devlet üzerinde egemenlik kurmanın ve iç işlerine karışmanın ortadan kaldırılmasının, erkeklerin ve kadınların haklardan tam olarak yararlanmaları için esas olduğunu vurgulayarak,

Uluslararası barış ve güvenliğin güçlendirilmesinin, uluslararası gerilimin giderilmesinin, sosyal ve ekonomik sistemleri ne olursa olsun bütün Devletler arasında karşılıklı işbirliği yapılmasının, genel ve tam bir silahsızlanmaya gidilmesinin, özellikle sıkı ve etkili bir uluslararası kontrol altında nükleer silahsızlanmanın, ülkeler arasında adalet, eşitlik ve karşılıklı menfaat prensiplerinin kabul edilmesinin ve yabancı ve koloni hakimiyeti ve yabancı işgali altındaki halkların self-determinasyon ve bağımsızlık haklarını tanımakla beraber ulusal egemenliğe ve ülke bütünlüğüne saygı göstermenin, toplumsal ilerlemeyi ve gelişmeyi sağlayıp bunun sonucu olarak erkekler ile kadınlar arasında tam bir eşitliğe ulaşılmasına katkıda bulunacağını teyit ederek,

Bir ülkenin bütünüyle gelişmesi, yeryüzündeki refahın artması ve özgürlüğün gerçekleşmesi için, her alanda kadınların erkeklerle aynı şartlar altında eşit bir biçimde katılmaları gerektiğinin farkında olarak,

Ailenin ve toplumun gelişmesine kadının büyük katkısının henüz tam olarak kabul edilmemiş olduğunu, anneliğin toplumsal bakımdan önemi ile her iki eşin aile içindeki ve çocuğun yetiştirilmesindeki rolünü akılda tutarak, ve kadının doğurganlık-taki rolünün ayrımcılık için bir temel sayılamayacağını ve fakat çocuğun yetiştirilmesinde kadın ve erkek ile toplumun bir bütün olarak sorumluluğu paylaşmalarını gerektirdiğinin farkında olarak,

Erkekler ile kadınlar arasında tam bir eşitliğin gerçekleşmesi için erkekler ile birlikte kadınların da toplum ve aile içindeki geleneksel rollerinin değişmesine ihtiyaç bulunduğundan,

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesi Hakkındaki Bildiri'de yer verilen prensiplerin uygulanmasına ve bu amaçla her türlü ayrımcılığın ve görünümünün tasfiye edilmesi için gerekli her türlü tedbiri almaya karar vererek,

Aşağıdaki konularda anlaşmışlardır:

I. BÖLÜM

1. Madde

Bu Sözleşmenin amacı bakımından “kadınlara karşı ayrımcılık” terimi siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınların bu haklardan yararlanmalarını veya kullanmalarını engelleme veya hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı her hangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama anlamına gelir.

2. Madde

Taraf Devletler kadınlara karşı ayrımcılığın her biçimini yasaklayıp, her türlü vasıtayla ve hiç vakit kaybetmeden kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etme politikası izlemeyi kabul ederler, ve bu amaçla aşağıdaki konularda taahhütte bulunurlar:

- a) Erkeklerin ve kadınların eşitliği prensibini henüz ulusal anayasalarına veya diğer ilgili mevzuatlarına içselleştirmemişler ise, bu prensibi içselleştirmeyi ve yasalar ve diğer uygun vasıtalarla bu prensibin pratik olarak uygulanmasını sağlamak;
- b) Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı yasaklayan ve gerektiği taktirde yaptırımlar getiren gerekli mevzuatı çıkarmak ve diğer tedbirleri almak;
- c) Kadınların haklarını erkeklerle eşit bir biçimde koruyacak hukuki mekanizmalar kurmak ve yetkili ulusal yargı yerleri ile diğer kamu kurumları vasıtasıyla her hangi bir ayrımcılık karşısında kadınların etkili bir biçimde korunmasını sağlamak;
- d) Kadınlara karşı ayrımcılık niteliğindeki bir eylem veya uygulamadan kaçınmak ve kamu kurum ve kuruluşların bu yükümlülüğe uygun davranmalarını sağlamak;
- e) Her hangi bir kişi, kurum veya kuruluş tarafından kadınlara karşı ayrımcılık yapılmasını önlemek için gerekli her türlü tedbiri almak;
- f) Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan mevcut yasaları, hukuki düzenlemeleri, gelenekleri ve uygulamaları değiştirmek veya kaldırmak için gerekli her türlü tedbiri almak;
- g) Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan bütün ulusal ceza hükümleri kaldırmak;

3. Madde

Taraf Devletler kadınların tam olarak gelişmelerini ve ilerlemelerini sağlamak üzere, erkeklerle eşitlik temeline dayanan insan haklarını ve temel özgürlüklerini güvence altına almak ve kullanmalarını sağlamak amacıyla, mevzuat çıkarmak da dahil her

alandanda ve özellikle siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda gerekli her türlü tedbiri alır.

4. Madde

1. Erkekler ile kadınlar arasındaki eşitliği fiilen gerçekleştirmeyi hızlandırmak için Taraf Devletlerin aldıkları geçici tedbirler, bu Sözleşmede tanımlanan bir ayrımcılık şeklinde görülemez; ancak bunlar hiç bir şekilde eşitlikçi olmayan veya farklı türden standartların sürdürülmesi sonucunu doğuramaz; fırsat ve muamele eşitliğini sağlama amacı gerçekleştiğinde bu tedbirlerin uygulanmasına son verilir.

2. Anneliği korumak amacıyla bu Sözleşmedeki tedbirler de dahil Taraf Devletler tarafından alınan bütün özel tedbirler ayrımcılık şeklinde görülemez.

5. Madde

Taraf Devletler aşağıdaki konularda gerekli tedbirleri alırlar:

a) Her iki cinsten birinin aşağı veya üstün olduğu veya erkekler ile kadınların basma kalıp rollere sahip oldukları düşüncesine dayanan bütün önyargılar ve gelenekler ile her türlü uygulamayı tasfiye etmek amacıyla erkeklerin ve kadınların sosyal ve kültürel davranış tarzlarını değiştirmek;

b) Ailede verilen eğitimin, toplumsal bir işlev olarak anneliğin gerektiği şekilde anlaşılmasını ve çocuğun büyütülmesinde ve yetiştirilmesinde erkeklerin ve kadınların ortak sorumluluğunun kabul edilmesini, yani çocuğun menfaatlerinin her durumda öncelik taşıdığını de içermesini sağlamak.

6. Madde

Taraf Devletler her hangi bir biçimde kadın satışı ve kadınların fahişeleştirilerek istismar edilmelerini son erdirmek için mevzuat çıkarmak da dahil, gerekli her türlü tedbiri alır.

II. BÖLÜM

7. Madde

Taraf Devletler ülkenin siyasal ve kamusal yaşamında kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır ve, özellikle kadınların erkeklerle eşit şekilde aşağıdaki haklarını güvence altına alır:

a) Bütün seçimlerde ve referandumlarda oy kullanmak ve kamusal olarak seçim yapılan bütün organlara seçilebilmek hakkı;

b) Hükümet politikalarının formüle edilmesine ve bunların uygulanmasına katılma hakkı ile kamu görevlerine atanma ve idarenin her düzeyinde kamusal görevleri yerine getirme hakkı;

c) Hükümet dışı kuruluşlar ile ülkenin kamusal ve siyasal yaşamıyla ilgili kuruluşlara katılma hakkı.

8. Madde

Taraf Devletler kadınların erkeklerle aynı şekilde ve hiç bir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın Hükümetlerini uluslararası düzeyde temsil etmeleri ve uluslararası örgütlerin çalışmalarına katılmaları için gerekli her türlü tedbiri alır.

9. Madde

1. Taraf Devletler vatandaşlığın kazanılması, değiştirilmesi, sürdürülmesi konusunda kadınlara erkeklerle eşit haklar tanır. Taraf Devletler özellikle, bir yabancı ile evlenmenin veya evlilik sırasında kocanın vatandaşlık değiştirmesinin, otomatik olarak kadının da vatandaşlık değiştirmesine, Vatansız kalmasına veya zorla kocanın vatandaşlığına geçmesine neden olmamasını sağlar.

2. Taraf Devletler çocukların vatandaşlığı konusunda kadınlara erkeklerle eşit haklar sağlar.

III. BÖLÜM

10. Madde

Taraf Devletler eğitim alanında kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek üzere gerekli her türlü tedbiri ve kadınlarla özellikle erkeklerin eşitliğine dayanan aşağıdaki tedbirleri alır:

- a) Meslek ve sanat rehberliği verilmesinde, kentsel alanlarda olduğu gibi kırsal alanlarda da eğitim kuruluşlarına girme ve bu kuruluşlardan diploma almada eşit şartların sağlanması; bu eşitlik okul öncesi eğitim ile genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde, ve her çeşit mesleki öğretimde sağlanır;
- b) Aynı öğretim programına katılmaları, aynı sınavlara girmeleri, nitelik bakımından aynı düzeydeki eğitimcilerden eğitim almaları, aynı nitelikteki bina ve eğitim araçlarına sahip olmaları sağlanır;
- c) Erkeklerin ve kadınların kalıplaşmış rolleriyle ilgili kavramların eğitimin her düzeyinden ve biçiminden tasfiye edilmesi için karma eğitim ve bu amaca ulaşılmasına yardımcı olacak diğer eğitim türleri teşvik edilir, ve özellikle okul kitapları ve ders programlarının gözden geçirilir ve bu öğretim metoduna göre uyarlanır;
- d) Burs ve diğer eğitim yardımlarından yararlanmada aynı imkanlar sağlanır;
- e) Erkekler ile kadınlar arasında varolan eğitim açığını mümkün olan en kısa sürede kapatmayı amaçlayan yetişkinler için programlar ile okuma yazma programları da dahil, sürekli eğitim programlarına katılmaları konusunda aynı imkanlar sağlanır;
- f) Kız öğrencilerin okuldan ayrılma oranlarının düşürülmesi ve okuldan erken ayrılan kızlar ve kadınlar için eğitim programları düzenlenir;
- g) Spora ve beden eğitimine faal olarak katılmalarını sağlamak için aynı imkanlar tanınır;

h) Aile planlaması hakkında bilgi ve tavsiyeler dahil, aile sağlığını ve iyiliğini sağlamaya yardımcı olacak özel bazı eşitsel bilgiler verilir.

11. Madde

1. Taraf Devletler istihdam alanında erkekler ile kadınların eşitliğini sağlayacak şekilde kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için kadınlara aynı hakları ve özellikle aşağıdaki hakları tanır:

- a) Her insanın vazgeçilmez bir hakkı olan çalışma hakkı;
- b) İstihdam konularında seçim yapılırken aynı ölçülerin uygulanması da dahil, aynı istihdam imkanlarından yararlanma hakkı;
- c) Mesleğini ve işini serbestçe seçme hakkı, meslekte ilerleme hakkı, iş güvenliğine sahip olma ve hizmet karşılığı imkanlardan ve menfaatlerden yararlanma hakkı ile, çıraklık eğitimi, ileri düzeyde mesleki eğitim ve bilgi yenileme eğitimi gibi mesleki eğitim ve yenileme eğitimi alma hakkı;
- d) Tazminatlar da dahil eşit ücret alma, ve eşit değerde yapılan işe karşı eşit muamele görme ile birlikte işin niteliğinin değerlendirilmesinde eşit muamele görme hakkı;
- e) Özellikle emeklilik, işsizlik, hastalık, malullük, yaşlılık ve diğer iş göremezlik gibi hallerde sosyal güvenlik hakkı ile birlikte ücretli izin hakkı;
- f) Sağlığın korunması ve doğurganlık yeteneğinin korunması da dahil, çalışma şartlarında güvenlik hakkı;

2. Taraf Devletler, evlilik veya annelik sebepleriyle kadına karşı ayrımcılık yapılmasını engellenmek ve çalışma hakkını etkili bir biçimde korumak için aşağıdaki tedbirleri alırlar:

- a) Hamilelik veya annelik izni sebebiyle işe son verilmesini ve medeni duruma dayanılarak işten çıkarma şeklinde ayrımcılık yapılmasını cezaya tabi tutarak yasaklar;
- b) İş, işte kıdemi veya sosyal hakları kaybetmeden ücretli olarak veya buna benzer menfaatler sağlanarak annelik izni verilmesine dair düzenleme yapar;
- c) Anne ve babanın aile içi yükümlülüklerini, çalışma yaşamındaki sorumluluklarıyla ve toplumsal yaşama katılmalarıyla uyumlaştırabilmeleri için, özellikle çocuk bakım kurumlarının kurulmasını ve geliştirilmesini istemek suretiyle, gerekli destekleyici sosyal hizmetlerin sağlanmasını teşvik eder;
- d) Hamilelik sırasında kendilerine zarar verebilecek işlerde çalışan kadınların özel olarak korunmasını sağlar;

3. Bu madde kapsamına giren koruyucu yasal önlemler, bilimsel ve teknolojik bilgilerin ışığında periyodik olarak gözden geçirilir ve gerekli görüldüğü takdirde düzeltilir, kaldırılır veya genişletilir.

12. Madde

1. Taraf Devletler sağlık alanında erkekler ile kadınların eşit şekilde, aile planlaması hizmetleri de dahil sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamak üzere kadınlara Karar ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır.

2. Taraf Devletler bu maddenin birinci fıkrasındaki hükümlere bakmaksızın, hamilelik dönemi, doğum dönemi ve doğum sonrası dönem ile ilgili olarak kadınlara, gerektiği takdirde ücretsiz olarak, gerekli hizmetleri sağlar; bunun yanında hamilelik ve emzirme döneminde yeterli hizmet verir.

13. Madde

Taraf Devletler ekonomik ve sosyal yaşamın diğer alanlarında erkekler ile kadınların eşit şekilde aynı haklardan yararlanmasını sağlamak üzere kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır ve özellikle aşağıdaki hakları tanır:

- a) Aile tazminatlarından yararlanma hakkı;
- b) Banka kredisi alma, ipotek ettirme ve diğer mali imkanlardan yararlanma hakkı;
- c) Eşlendirici faaliyetler ile her türlü sportif ve kültürel faaliyetlere katılma hakkı;

14. Madde

1. Taraf Devletler kırsal alanda yaşayan ve kayıt dışı sektörlerde çalışarak ailelerinin ekonomik yaşamlarına önemli katkıda bulunan kadınların karşılaştıkları özel sorunları dikkate alır ve bu Sözleşmenin hükümlerinin kırsal alanda yaşayan kadınlara uygulanmasını sağlamak için gerekli her türlü tedbiri alır.

2. Taraf Devletler erkekler ile kadınlar arasında eşitliği sağlamak üzere, kırsal alanda meydana gelen gelişmelere katılmaları ve bu gelişmelerden yararlanmaları için kırsal alanda yaşayan kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır, ve bu kadınlara özellikle aşağıdaki hakları tanır;

- a) Her düzeydeki plânlamanın yapılmasına ve uygulanmasına katılma hakkı;
- b) Aile planlamasında bilgilendirme, danışmanlık ve hizmet verme de dahil, yeterli sağlık hizmetinden yararlanma hakkı;
- c) Sosyal güvenlik programlarından doğrudan yararlanma hakkı;
- d) Okuma-yazma ile ilgili öğretim de dahil, teknik yeterliliklerini artırmak için halka açık olan ve geliştirmeye yönelik hizmetler ile birlikte her türlü resmi veya gayri resmi eğitim ve öğretimden yararlanma hakkı;
- e) Adam çalıştırma veya çalışma suretiyle ekonomik imkanlardan eşit bir biçimde yararlanmalarını sağlamak için ferdi gruplar ve topluluklar örgütlenme hakkı;
- f) Her türlü toplumsal faaliyetlere katılma hakkı;
- g) Tarımsal kredi ve borç alma, pazarlama imkanlarına ulaşma, toprak ve tarım re-

formunda gerekli teknolojiden yararlanma ve eşit muamele görme ile iskan programlarından yararlanma hakkı;

h) Özellikle konut, sağlık, aydınlanma, içme suyu, ulaşım ve iletişim hizmetleriyle ilgili yeterli yaşam standartlarından yararlanma hakkı.

IV. BÖLÜM

15. Madde

1. Taraf Devletler kadınların erkeklerle hukuk önünde eşitliğini kabul eder.
2. Taraf Devletler hukuki meselelerde kadınların erkeklerle aynı hukuki ehliyete sahip olmalarını ve bu ehliyeti kullanmaları için aynı imkanlara sahip olmalarını kabul eder. Taraf Devletler özellikle, Sözleşme yapma ve malların idaresi konusunda kadınlara eşit haklar tanır ve, mahkeme ve yargı yerleri önündeki davaların her aşamasında eşit muamele görmelerini sağlar.
3. Taraf Devletler, kadının hukuki ehliyetini kısıtlamaya yönelik hukuki sonuç doğuran bütün Sözleşmelerin ve her türlü özel belgenin hükümsüz sayılacağını kabul eder.
4. Taraf Devletler, kişilerin seyahat hakkı ve, yerleşme ve konutu seçme özgürlüğü ile ilgili yasalarda erkeklere ve kadınlara eşit haklar tanımayı kabul eder.

16. Madde

1. Taraf Devletler evlilik ve aile ilişkileri ile ilgili bütün konularda kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır ve özellikle erkeklerle kadınların eşitliğini öngören aşağıdaki hakları tanır:

- a) Evlenmede aynı hakka sahip olma;
- b) Serbestçe eş seçmede ve serbest ve kendi rızasıyla evlenmede aynı hakka sahip olma;
- c) Evlilik döneminde ve boşanma sırasında aynı haklara ve yükümlülüklerle sahip olma;
- d) Medeni durumları ne olursa olsun, anne ve baba olarak çocuklarla ilgili konularda aynı haklara ve yükümlülüklerle sahip olma; her hal ve karda çocukların menfaatlerine üstünlük tanınır;
- e) Çocukların sayısına ve dünyaya getirilme zamanına serbestçe ve makulce karar verme konusunda aynı hakka sahip olma ve bu hakları kullanabilmeleri için gerekli bilgiye, eğitime ve araçlara sahip olma;
- f) Velayet, vasilik, kayımlık ve evlat edinme, veya bu kavramların bulunduğu ulusal mevzuattaki benzer kurumlar bakımından aynı haklara ve yükümlülüklerle sahip olma; her hal ve karda çocukların menfaatlerine üstünlük tanınır;

g) Soyadı, meslek ve iş seçme hakları da dahil, karı ve koca olarak aynı kişisel haklara sahip olma;

h) Eşlerin mallarına sahip olma, kazanma, işletme, idare etme, kullanma ve mallarını bir bedel karşılığında veya bedelsiz olarak elden çıkarma konusunda aynı haklara sahip olma.

2. Çocuğun nişanlandırılması ve evlendirilmesi hiç bir hukuki sonuç doğurmaz; asgari evlenme yaşını tespit etmek ve evliliklerin resmi sicile kaydının zorunlu hale getirilmesi için yasama tedbirleri de dahil gerekli tüm işlemler yapılır.

V. BÖLÜM

17. Madde

1. Bu Sözleşmenin uygulanmasında meydana gelen gelişmeleri incelemek amacıyla (bundan sonra Komite diye geçecek olan) bir Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Tasfiye edilmesi Komitesi kurulur; Komite Sözleşmenin yürürlüğe girmesi sırasında on sekiz, ve Sözleşmenin otuz beş Taraf Devlet tarafından onaylanması veya katılmasından sonra yirmi üç tane yüksek ahlaki niteliklere ve Sözleşmenin kapsadığı alanda ehliyete sahip uzmanlardan meydana gelir. Uzmanlar Taraf Devletlerin vatandaşları arasından ve bu Devletler tarafından seçilirler ve uzmanlar kendi şahsi sıfatlarıyla görev yaparlar; uzmanların seçiminde coğrafi dağılım dengesine ve farklı uygarlık biçimleri ile birlikte başlıca hukuk sistemlerinin temsil edilmesine özen gösterilir.

2. Komite üyeleri Taraf Devletlerce aday gösterilen kişilerin yer aldığı bir listeden gizli oyla seçilir. Her Taraf Devlet kendi vatandaşları arasından sadece bir kişiyi aday gösterebilir.

3. İlk seçimler bu Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren altı ay içinde yapılır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri her seçim tarihinden en az üç ay önce Taraf Devletlere birer mektup göndererek, gösterecekleri adayın ismini iki ay içinde sunmaya davet eder. Genel Sekreter bu suretle aday gösterilen kişilerin isimlerini alfabetik sıraya koyup, yanlarına kendilerini aday gösteren Taraf Devletin adını da belirterek bir liste hazırlar ve bu listeyi Taraf Devletlere gönderir.

4. Komite üyelerinin seçimi, Genel Sekreter tarafından Birleşmiş Milletler Merkezine çağrılan Taraf Devletlerin yapacakları toplantıda gerçekleştirilir. Taraf Devletlerin üçte ikisinin katılmasıyla yetersayının oluşacağı toplantıda, en fazla oyu alan adaylar ile toplantıda bulunup oy kullanan Taraf Devletlerin temsilcilerinin salt çoğunluğunun oyunu alan adaylar, Komiteye üye seçilmiş olur.

5. Komite üyeleri dört yıllık bir süre için seçilirler. Ancak, yapılan ilk seçimlerde Komiteye üye seçilen dokuz üyenin görev süresi iki yıl sonra sona erer; bu dokuz üyenin adları ilk seçimin yapılmasından hemen sonra, Komite Başkanı tarafından kura ile belirlenir.

6. Otuz beşinci onay veya katılmadan sonra Komiteye seçilecek beş ilave üyenin seçimi, bu maddenin 2, 3 ve 4. fıkralarına göre yapılır. Bu suretle seçilen ilave üyelere

iki tanesinin görev süresi iki yıl sonra sona erer; bu iki üyenin adları Komite Başkanı tarafından kura ile belirlenir.

7. Arızı sebeplerle boşalan üyeliklerin doldurulması için, Komite üyeliği sona eren uzmanın vatandaşı olan Taraf Devlet kendi vatandaşları arasından başka bir uzman atar; bu atama Komitenin onayına tabidir.

8. Komite üyelerine Genel Kurulun onayıyla, Komitedeki görevin önemini dikkate alarak Genel Kurulun belirleyeceği miktarda ve şartlarda Birleşmiş Milletler bütçesinden bir ücret ödenir.

9. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Komitenin bu Sözleşmeye göre görevlerini etkili bir biçimde yerine getirmesini sağlamak için gerekli personeli ve imkanları sağlar.

18. Madde

1. Taraf Devletler, Komite tarafından incelenmek üzere Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine, bu Sözleşme hükümlerine etkililik kazandırmak için aldıkları yasal, yargısal, idari ve diğer tedbirleri ve konuda kaydedilen gelişmeleri içeren bir rapor sunmayı taahhüt eder. Bu raporlar:

- a) İlgili Devlet bakımından Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonra bir yıl içinde;
- b) Bundan sonra en azından her dört yılda bir ve Komite talep ettiği zamanlarda verilir.

2. Raporlarda bu Sözleşmeden doğan yükümlülüklerin yerine getirilme derecesini etkileyen faktörler ve güçlükler de belirtilebilir.

19. Madde

1. Komite kendi içtüzüğünü kendisi yapar.
2. Komitede çalışacak görevlileri Komite iki yıllık bir süre için seçer.

20. Madde

1. Komite, bu Sözleşmenin 18. maddesi uyarınca sunulan raporları incelemek üzere normal olarak yılda bir kere ve iki haftayı aşmayacak bir süre için toplanır.

2. Komite toplantıları normal olarak Birleşmiş Milletler Merkezinde veya Komite tarafından uygun görülen başka bir yerde yapılır.

21. Madde

1. Komite faaliyetleri hakkında Ekonomik ve Sosyal Konsey vasıtasıyla Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna yıllık bir rapor sunar ve Taraf Devletlerden aldığı raporların ve bilgilerin incelenmesine dayanarak önerilerde ve genel nitelikte tavsiyelerde bulunabilir. Komite raporunda bu öneriler ve genel nitelikteki tavsiyeler ile birlikte Taraf Devletlerin yorumlarına da yer verilir.

2. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Komitenin raporunu bilgi edinmesi amacıyla Kadının Statüsü hakkındaki Komisyona gönderir.

22. Madde

Uzman kuruluşlar, bu Sözleşmenin kendi faaliyet alanlarına giren hükümlerinin uygulanması hakkında inceleme yapılırken temsil edilme hakkına sahiptir. Komite, uzman kuruluşları bu Sözleşmenin kendi faaliyet alanlarına giren hükümlerinin uygulanması hakkında rapor sunmaya davet edebilir.

VI. BÖLÜM

23. Madde

Bu Sözleşmenin hiç bir hükmü, erkekler ile kadınlar arasında eşitliğin sağlanması bakımından daha yararlı olabilecek aşağıdaki hükümleri etkilemez:

- a) Bir Taraf Devletin mevzuatında bulunan hükümleri, veya
- b) Bu Devlet bakımından yürürlükte bulunan başka uluslararası Sözleşme, antlaşma veya antlaşma hükümlerini.

24. Madde

Taraf Devletler ulusal düzeyde, bu Sözleşmede tanınan hakların tam olarak gerçekleştirilmesini amaçlayan gerekli her türlü tedbiri almayı taahhüt eder.

25. Madde

1. Bu Sözleşme bütün Devletlerin imzasına açıktır.
2. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri bu Sözleşmenin depozitörü olarak görevlendirilmiştir.
3. Bu Sözleşme onaya tabidir. Onay belgeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine tevdi edilir.
4. Bu Sözleşme bütün Devletlerin katılmasına açıktır. katılma, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine katılma belgesinin tevdi edilmesinden itibaren yürürlük kazanır.

26. Madde

1. Bu Sözleşmenin değiştirilmesine dair talepler, her hangi bir zamanda her hangi bir Taraf Devlet tarafından Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine hitaben yazılı bir bildirim vasıtasıyla yapılabilir.
2. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, böyle bir talep karşısında yapılacak işlemler konusunda karar verir.

27. Madde

1. Bu Sözleşme yirminci onay veya katılma belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine tevdi edilme tarihinden itibaren otuz gün sonra yürürlüğe girer.
2. Yirminci onay veya katılma belgesinin tevdi edilmesinden sonra bu Sözleşmeyi onaylayan veya katılan her bir Devlet bakımından bu Sözleşme, kendi onay ve katılma belgelerini tevdi etmelerinden itibaren otuz gün sonra yürürlüğe girer.

28. Madde

1. Onaya ve katılma sırasında Devletler tarafından yapılan çekincelerin metni Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından alınır ve diğer bütün Devletlere gönderilir.
2. Bu Sözleşmenin konusuna ve amacıyla bağdaşmayan bir çekince kabul edilmez.
3. Yapılmış olan çekinceler her zaman Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine hitaben yapılacak bir bildirimle geri alınabilir; Genel Sekreter bu bildirimden diğer bütün Devletleri haberdar eder. Bu tür bir bildirim alındığı tarihte yürürlüğe girer.

29. Madde

1. Bu Sözleşmenin yorumlanması veya uygulanması ile ilgili olarak iki veya daha fazla Taraf Devlet arasında çıkan bir uyuşmazlık, bu Devletlerden birinin talebi üzerine hakem önüne götürülür. Hakem önüne götürme talebinden itibaren altı ay içinde taraflar hakemliğin kuruluşu üzerinde anlaşamazlarsa, bu taraflardan her hangi biri bu uyuşmazlığı uluslararası Adalet Divanı Statüsü'ne uygun olarak, uluslararası Adalet Divanı'nın önüne götürülebilir.
2. Taraf Devletlerden her biri bu Sözleşmenin imzalanması veya daha sonra onaylanması veya katılması sırasında, bu Maddenin birinci fıkrasıyla bağlı olmadığını beyan edebilir. Bu tür bir çekince koyan Taraf Devlet karşısında diğer Taraf Devletlerde yukarıdaki fıkra ile bağlı olmazlar.
3. Yukarıdaki ikinci fıkraya uygun olarak bir çekince koymuş olan bir Taraf Devlet, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine bir bildirim göndererek bu çekincesini her zaman geri alabilir.

30. Madde

Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca metinleri eşit ölçüde geçerli olan bu Sözleşme Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğinde saklanır.

Aşağıda imzası bulunan yetkili temsilciler, bu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

Kaynak: TBMM

www.tbmm.gov.tr

Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women

HUMAN RIGHTS LIBRARY

Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 34/180 of 18 December 1979 entry into force 3 September 1981, in accordance with article 27/1.

Preamble

The States Parties to the present Convention,

Noting that the Charter of the United Nations reaffirms faith in fundamental human rights, in the dignity and worth of the human person and in the equal rights of men and women,

Noting that the Universal Declaration of Human Rights affirms the principle of the inadmissibility of discrimination and proclaims that all human beings are born free and equal in dignity and rights and that everyone is entitled to all the rights and freedoms set forth therein, without distinction of any kind, including distinction based on sex,

Noting that the States Parties to the International Covenants on Human Rights have the obligation to ensure the equal rights of men and women to enjoy all economic, social, cultural, civil and political rights,

Considering the international conventions concluded under the auspices of the United Nations and the specialized agencies promoting equality of rights of men and women,

Noting also the resolutions, declarations and recommendations adopted by the United Nations and the specialized agencies promoting equality of rights of men and women,

Concerned, however, that despite these various instruments extensive discrimination against women continues to exist,

Recalling that discrimination against women violates the principles of equality of rights and respect for human dignity, is an obstacle to the participation of women, on equal terms with men, in the political, social, economic and cultural life of their countries, hampers the growth of the prosperity of society and the family and makes more difficult the full development of the potentialities of women in the service of their countries and of humanity,

Concerned that in situations of poverty women have the least access to food, health, education, training and opportunities for employment and other needs,

Convinced that the establishment of the new international economic order based on equity and justice will contribute significantly towards the promotion of equality between men and women,

Emphasizing that the eradication of apartheid, all forms of racism, racial discrimination, colonialism, neo-colonialism, aggression, foreign occupation and domination and interference in the internal affairs of States is essential to the full enjoyment of the rights of men and women,

Affirming that the strengthening of international peace and security, the relaxation of international tension, mutual co-operation among all States irrespective of their social and economic systems, general and complete disarmament, in particular nuclear disarmament under strict and effective international control, the affirmation of the principles of justice, equality and mutual benefit in relations among countries and the realization of the right of peoples under alien and colonial domination and foreign occupation to self-determination and independence, as well as respect for national sovereignty and territorial integrity, will promote social progress and development and as a consequence will contribute to the attainment of full equality between men and women,

Convinced that the full and complete development of a country, the welfare of the world and the cause of peace require the maximum participation of women on equal terms with men in all fields,

Bearing in mind the great contribution of women to the welfare of the family and to the development of society, so far not fully recognized, the social significance of maternity and the role of both parents in the family and in the upbringing of children, and aware that the role of women in procreation should not be a basis for discrimination but that the upbringing of children requires a sharing of responsibility between men and women and society as a whole,

Aware that a change in the traditional role of men as well as the role of women in society and in the family is needed to achieve full equality between men and women,

Determined to implement the principles set forth in the Declaration on the Elimination of Discrimination against Women and, for that purpose, to adopt the measures required for the elimination of such discrimination in all its forms and manifestations,

Have agreed on the following:

PART I

Article 1

For the purposes of the present Convention, the term “discrimination against women” shall mean any distinction, exclusion or restriction made on the basis of sex which has the effect or purpose of impairing or nullifying the recognition, enjoyment or exercise by women, irrespective of their marital status, on a basis of equality of men and women, of human rights and fundamental freedoms in the political, economic, social, cultural, civil or any other field.

Article 2

States Parties condemn discrimination against women in all its forms, agree to pursue by all appropriate means and without delay a policy of eliminating discrimination against women and, to this end, undertake:

- (a) To embody the principle of the equality of men and women in their national constitutions or other appropriate legislation if not yet incorporated therein and to ensure, through law and other appropriate means, the practical realization of this principle;
- (b) To adopt appropriate legislative and other measures, including sanctions where appropriate, prohibiting all discrimination against women;
- (c) To establish legal protection of the rights of women on an equal basis with men and to ensure through competent national tribunals and other public institutions the effective protection of women against any act of discrimination;
- (d) To refrain from engaging in any act or practice of discrimination against women and to ensure that public authorities and institutions shall act in conformity with this obligation;
- (e) To take all appropriate measures to eliminate discrimination against women by any person, organization or enterprise;
- (f) To take all appropriate measures, including legislation, to modify or abolish existing laws, regulations, customs and practices which constitute discrimination against women;
- (g) To repeal all national penal provisions which constitute discrimination against women.

Article 3

States Parties shall take in all fields, in particular in the political, social, economic and cultural fields, all appropriate measures, including legislation, to ensure the full development and advancement of women, for the purpose of guaranteeing them the exercise and enjoyment of human rights and fundamental freedoms on a basis of equality with men.

Article 4

1. Adoption by States Parties of temporary special measures aimed at accelerating de facto equality between men and women shall not be considered discrimination as defined in the present Convention, but shall in no way entail as a consequence the maintenance of unequal or separate standards; these measures shall be discontinued when the objectives of equality of opportunity and treatment have been achieved.

2. Adoption by States Parties of special measures, including those measures contained in the present Convention, aimed at protecting maternity shall not be considered discriminatory.

Article 5

States Parties shall take all appropriate measures:

(a) To modify the social and cultural patterns of conduct of men and women, with a view to achieving the elimination of prejudices and customary and all other practices which are based on the idea of the inferiority or the superiority of either of the sexes or on stereotyped roles for men and women;

(b) To ensure that family education includes a proper understanding of maternity as a social function and the recognition of the common responsibility of men and women in the upbringing and development of their children, it being understood that the interest of the children is the primordial consideration in all cases.

Article 6

States Parties shall take all appropriate measures, including legislation, to suppress all forms of traffic in women and exploitation of prostitution of women.

PART II

Article 7

States Parties shall take all appropriate measures to eliminate discrimination against women in the political and public life of the country and, in particular, shall ensure to women, on equal terms with men, the right:

(a) To vote in all elections and public referenda and to be eligible for election to all publicly elected bodies;

(b) To participate in the formulation of government policy and the implementation thereof and to hold public office and perform all public functions at all levels of government;

(c) To participate in non-governmental organizations and associations concerned with the public and political life of the country.

Article 8

States Parties shall take all appropriate measures to ensure to women, on equal terms with men and without any discrimination, the opportunity to represent their Governments at the international level and to participate in the work of international organizations.

Article 9

1. States Parties shall grant women equal rights with men to acquire, change or retain their nationality. They shall ensure in particular that neither marriage to an alien nor change of nationality by the husband during marriage shall automatically change the nationality of the wife, render her stateless or force upon her the nationality of the husband.

2. States Parties shall grant women equal rights with men with respect to the nationality of their children.

PART III

Article 10

States Parties shall take all appropriate measures to eliminate discrimination against women in order to ensure to them equal rights with men in the field of education and in particular to ensure, on a basis of equality of men and women:

(a) The same conditions for career and vocational guidance, for access to studies and for the achievement of diplomas in educational establishments of all categories in rural as well as in urban areas; this equality shall be ensured in pre-school, general, technical, professional and higher technical education, as well as in all types of vocational training;

(b) Access to the same curricula, the same examinations, teaching staff with qualifications of the same standard and school premises and equipment of the same quality;

(c) The elimination of any stereotyped concept of the roles of men and women at all levels and in all forms of education by encouraging coeducation and other types of education which will help to achieve this aim and, in particular, by the revision of textbooks and school programmes and the adaptation of teaching methods;

(d) The same opportunities to benefit from scholarships and other study grants;

(e) The same opportunities for access to programmes of continuing education, including adult and functional literacy programmes, particularly those aimed at reducing, at the earliest possible time, any gap in education existing between men and women;

(f) The reduction of female student drop-out rates and the organization of programmes for girls and women who have left school prematurely;

- (g) The same Opportunities to participate actively in sports and physical education;
- (h) Access to specific educational information to help to ensure the health and well-being of families, including information and advice on family planning.

Article 11

1. States Parties shall take all appropriate measures to eliminate discrimination against women in the field of employment in order to ensure, on a basis of equality of men and women, the same rights, in particular:

- (a) The right to work as an inalienable right of all human beings;
- (b) The right to the same employment opportunities, including the application of the same criteria for selection in matters of employment;
- (c) The right to free choice of profession and employment, the right to promotion, job security and all benefits and conditions of service and the right to receive vocational training and retraining, including apprenticeships, advanced vocational training and recurrent training;
- (d) The right to equal remuneration, including benefits, and to equal treatment in respect of work of equal value, as well as equality of treatment in the evaluation of the quality of work;
- (e) The right to social security, particularly in cases of retirement, unemployment, sickness, invalidity and old age and other incapacity to work, as well as the right to paid leave;
- (f) The right to protection of health and to safety in working conditions, including the safeguarding of the function of reproduction.

2. In order to prevent discrimination against women on the grounds of marriage or maternity and to ensure their effective right to work, States Parties shall take appropriate measures:

- (a) To prohibit, subject to the imposition of sanctions, dismissal on the grounds of pregnancy or of maternity leave and discrimination in dismissals on the basis of marital status;
- (b) To introduce maternity leave with pay or with comparable social benefits without loss of former employment, seniority or social allowances;
- (c) To encourage the provision of the necessary supporting social services to enable parents to combine family obligations with work responsibilities and participation in public life, in particular through promoting the establishment and development of a network of child-care facilities;
- (d) To provide special protection to women during pregnancy in types of work proved to be harmful to them.

3. Protective legislation relating to matters covered in this article shall be reviewed periodically in the light of scientific and technological knowledge and shall be revised, repealed or extended as necessary.

Article 12

1. States Parties shall take all appropriate measures to eliminate discrimination against women in the field of health care in order to ensure, on a basis of equality of men and women, access to health care services, including those related to family planning.

2. Notwithstanding the provisions of paragraph 1 of this article, States Parties shall ensure to women appropriate services in connection with pregnancy, confinement and the post-natal period, granting free services where necessary, as well as adequate nutrition during pregnancy and lactation.

Article 13

States Parties shall take all appropriate measures to eliminate discrimination against women in other areas of economic and social life in order to ensure, on a basis of equality of men and women, the same rights, in particular:

- (a) The right to family benefits;
- (b) The right to bank loans, mortgages and other forms of financial credit;
- (c) The right to participate in recreational activities, sports and all aspects of cultural life.

Article 14

1. States Parties shall take into account the particular problems faced by rural women and the significant roles which rural women play in the economic survival of their families, including their work in the non-monetized sectors of the economy, and shall take all appropriate measures to ensure the application of the provisions of the present Convention to women in rural areas.

2. States Parties shall take all appropriate measures to eliminate discrimination against women in rural areas in order to ensure, on a basis of equality of men and women, that they participate in and benefit from rural development and, in particular, shall ensure to such women the right:

- (a) To participate in the elaboration and implementation of development planning at all levels;
- (b) To have access to adequate health care facilities, including information, counselling and services in family planning;
- (c) To benefit directly from social security programmes;
- (d) To obtain all types of training and education, formal and non-formal, including

that relating to functional literacy, as well as, inter alia, the benefit of all community and extension services, in order to increase their technical proficiency;

(e) To organize self-help groups and co-operatives in order to obtain equal access to economic opportunities through employment or self employment;

(f) To participate in all community activities;

(g) To have access to agricultural credit and loans, marketing facilities, appropriate technology and equal treatment in land and agrarian reform as well as in land resettlement schemes;

(h) To enjoy adequate living conditions, particularly in relation to housing, sanitation, electricity and water supply, transport and communications.

PART IV

Article 15

1. States Parties shall accord to women equality with men before the law.

2. States Parties shall accord to women, in civil matters, a legal capacity identical to that of men and the same opportunities to exercise that capacity. In particular, they shall give women equal rights to conclude contracts and to administer property and shall treat them equally in all stages of procedure in courts and tribunals.

3. States Parties agree that all contracts and all other private instruments of any kind with a legal effect which is directed at restricting the legal capacity of women shall be deemed null and void.

4. States Parties shall accord to men and women the same rights with regard to the law relating to the movement of persons and the freedom to choose their residence and domicile.

Article 16

1. States Parties shall take all appropriate measures to eliminate discrimination against women in all matters relating to marriage and family relations and in particular shall ensure, on a basis of equality of men and women:

(a) The same right to enter into marriage;

(b) The same right freely to choose a spouse and to enter into marriage only with their free and full consent;

(c) The same rights and responsibilities during marriage and at its dissolution;

(d) The same rights and responsibilities as parents, irrespective of their marital status, in matters relating to their children; in all cases the interests of the children shall be paramount;

(e) The same rights to decide freely and responsibly on the number and spacing of

their children and to have access to the information, education and means to enable them to exercise these rights;

(f) The same rights and responsibilities with regard to guardianship, wardship, trusteeship and adoption of children, or similar institutions where these concepts exist in national legislation; in all cases the interests of the children shall be paramount;

(g) The same personal rights as husband and wife, including the right to choose a family name, a profession and an occupation;

(h) The same rights for both spouses in respect of the ownership, acquisition, management, administration, enjoyment and disposition of property, whether free of charge or for a valuable consideration.

2. The betrothal and the marriage of a child shall have no legal effect, and all necessary action, including legislation, shall be taken to specify a minimum age for marriage and to make the registration of marriages in an official registry compulsory.

PART V

Article 17

1. For the purpose of considering the progress made in the implementation of the present Convention, there shall be established a Committee on the Elimination of Discrimination against Women (hereinafter referred to as the Committee) consisting, at the time of entry into force of the Convention, of eighteen and, after ratification of or accession to the Convention by the thirty-fifth State Party, of twenty-three experts of high moral standing and competence in the field covered by the Convention. The experts shall be elected by States Parties from among their nationals and shall serve in their personal capacity, consideration being given to equitable geographical distribution and to the representation of the different forms of civilization as well as the principal legal systems.

2. The members of the Committee shall be elected by secret ballot from a list of persons nominated by States Parties. Each State Party may nominate one person from among its own nationals.

3. The initial election shall be held six months after the date of the entry into force of the present Convention. At least three months before the date of each election the Secretary-General of the United Nations shall address a letter to the States Parties inviting them to submit their nominations within two months. The Secretary-General shall prepare a list in alphabetical order of all persons thus nominated, indicating the States Parties which have nominated them, and shall submit it to the States Parties.

4. Elections of the members of the Committee shall be held at a meeting of States Parties convened by the Secretary-General at United Nations Headquarters. At that meeting, for which two thirds of the States Parties shall constitute a quorum, the persons elected to the Committee shall be those nominees who obtain the largest number of votes and an absolute majority of the votes of the representatives of States Parties present and voting.

5. The members of the Committee shall be elected for a term of four years. However, the terms of nine of the members elected at the first election shall expire at the end of two years; immediately after the first election the names of these nine members shall be chosen by lot by the Chairman of the Committee.

6. The election of the five additional members of the Committee shall be held in accordance with the provisions of paragraphs 2, 3 and 4 of this article, following the thirty-fifth ratification or accession. The terms of two of the additional members elected on this occasion shall expire at the end of two years, the names of these two members having been chosen by lot by the Chairman of the Committee.

7. For the filling of casual vacancies, the State Party whose expert has ceased to function as a member of the Committee shall appoint another expert from among its nationals, subject to the approval of the Committee.

8. The members of the Committee shall, with the approval of the General Assembly, receive emoluments from United Nations resources on such terms and conditions as the Assembly may decide, having regard to the importance of the Committee's responsibilities.

9. The Secretary-General of the United Nations shall provide the necessary staff and facilities for the effective performance of the functions of the Committee under the present Convention.

Article 18

1. States Parties undertake to submit to the Secretary-General of the United Nations, for consideration by the Committee, a report on the legislative, judicial, administrative or other measures which they have adopted to give effect to the provisions of the present Convention and on the progress made in this respect:

- (a) Within one year after the entry into force for the State concerned;
- (b) Thereafter at least every four years and further whenever the Committee so requests.

2. Reports may indicate factors and difficulties affecting the degree of fulfilment of obligations under the present Convention.

Article 19

- 1. The Committee shall adopt its own rules of procedure.
- 2. The Committee shall elect its officers for a term of two years.

Article 20

1. The Committee shall normally meet for a period of not more than two weeks annually in order to consider the reports submitted in accordance with article 18 of the present Convention.

2. The meetings of the Committee shall normally be held at United Nations Headquarters or at any other convenient place as determined by the Committee. (amendment, status of ratification)

Article 21

1. The Committee shall, through the Economic and Social Council, report annually to the General Assembly of the United Nations on its activities and may make suggestions and general recommendations based on the examination of reports and information received from the States Parties. Such suggestions and general recommendations shall be included in the report of the Committee together with comments, if any, from States Parties.

2. The Secretary-General of the United Nations shall transmit the reports of the Committee to the Commission on the Status of Women for its information.

Article 22

The specialized agencies shall be entitled to be represented at the consideration of the implementation of such provisions of the present Convention as fall within the scope of their activities. The Committee may invite the specialized agencies to submit reports on the implementation of the Convention in areas falling within the scope of their activities.

PART VI

Article 23

Nothing in the present Convention shall affect any provisions that are more conducive to the achievement of equality between men and women which may be contained:

- (a) In the legislation of a State Party; or
- (b) In any other international convention, treaty or agreement in force for that State.

Article 24

States Parties undertake to adopt all necessary measures at the national level aimed at achieving the full realization of the rights recognized in the present Convention.

Article 25

- 1. The present Convention shall be open for signature by all States.
- 2. The Secretary-General of the United Nations is designated as the depositary of the present Convention.
- 3. The present Convention is subject to ratification. Instruments of ratification shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations.
- 4. The present Convention shall be open to accession by all States. Accession shall be effected by the deposit of an instrument of accession with the Secretary-General of the United Nations.

Article 26

1. A request for the revision of the present Convention may be made at any time by any State Party by means of a notification in writing addressed to the Secretary-General of the United Nations.
2. The General Assembly of the United Nations shall decide upon the steps, if any, to be taken in respect of such a request.

Article 27

1. The present Convention shall enter into force on the thirtieth day after the date of deposit with the Secretary-General of the United Nations of the twentieth instrument of ratification or accession.
2. For each State ratifying the present Convention or acceding to it after the deposit of the twentieth instrument of ratification or accession, the Convention shall enter into force on the thirtieth day after the date of the deposit of its own instrument of ratification or accession.

Article 28

1. The Secretary-General of the United Nations shall receive and circulate to all States the text of reservations made by States at the time of ratification or accession.
2. A reservation incompatible with the object and purpose of the present Convention shall not be permitted.
3. Reservations may be withdrawn at any time by notification to this effect addressed to the Secretary-General of the United Nations, who shall then inform all States thereof. Such notification shall take effect on the date on which it is received.

Article 29

1. Any dispute between two or more States Parties concerning the interpretation or application of the present Convention which is not settled by negotiation shall, at the request of one of them, be submitted to arbitration. If within six months from the date of the request for arbitration the parties are unable to agree on the organization of the arbitration, any one of those parties may refer the dispute to the International Court of Justice by request in conformity with the Statute of the Court.
2. Each State Party may at the time of signature or ratification of the present Convention or accession thereto declare that it does not consider itself bound by paragraph 1 of this article. The other States Parties shall not be bound by that paragraph with respect to any State Party which has made such a reservation.
3. Any State Party which has made a reservation in accordance with paragraph 2 of this article may at any time withdraw that reservation by notification to the Secretary-General of the United Nations.

Article 30

The present Convention, the Arabic, Chinese, English, French, Russian and Spanish texts of which are equally authentic, shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations.

IN WITNESS WHEREOF the undersigned, duly authorized, have signed the present Convention.

Source: United Nations

<http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cedaw.pdf>